

Značaj i uloga baštine u razvoju turizma Gacke doline

Majnarić, Marina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:586700>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-30**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za turizam i komunikacijske znanosti

Diplomski studij: Kulturna i prirodna baština u turizmu

Marina Majnarić

**Značaj i uloga baštine u razvoju turizma
Gacke doline**

Diplomski rad

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru

Odjel za turizam i komunikacijske znanosti
Diplomski studij: Kulturna i prirodna baština u turizmu

Značaj i uloga baštine u razvoju turizma Gacke doline

Diplomski rad

Student/ica:

Marina Majnarić

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Igor Kulenović

Zadar, 2021.

Lektorica:

Slavica Francetić, profesorica hrvatskog ili srpskog jezika i jugoslavenskih književnosti

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Marina Majnarić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Značaj i uloga baštine u razvoju turizma Gacke doline** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 24. rujna 2021.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ZNAČAJ I ULOGA BAŠTINE U RAZVOJU TURIZMA GACKE DOLINE	5
2.1. Potencijal grada za razvoj održivog turizma na osnovu baštine	6
2.2. Valorizacija- vrednovanje i očuvanje baštine	10
2.3. Vizija budućnosti sa SWOT analizom	11
3. POVIJESNI PREGLED NASTANKA BAŠTINE	13
3.1. Prapovijest	13
3.1.1. Eneolitik – Lasinjska kultura u Gackoj	13
3.1.2. Japodi na prostoru Gacke	14
3.2. Doba Rimljana – Mitraizam – Stari vijek	19
3.3. Srednji vijek i Novi vijek	23
4. MATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA – pokretna i nepokretna	31
4.1. Znamenitosti u Gackoj	31
4.2. Arheološka nalazišta – lokaliteti	32
4.3. Muzejska baština	35
4.4. Knjižnice i arhivska građa u pismohranama	38
4.5. Industrijska baština – baština u nestajanju	45
4.6. Sakralni objekti u ulozi baštine Gacke	49
4.7. Gačanski park hrvatske memorije	50
5. TRADICIJSKA BAŠTINA – NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA	54
5.1. Izričaj i jezik – dijalekt	54
5.2. Tradicijska glazba, ples, pjevanje i odijevanje	57
5.3. Pasijska baština	62
5.4. Tradicijski obrti i graditeljstvo	63
5.5. Tradicijska prehrana	70

6. PRIRODNA BAŠTINA	75
6.1. Rijeka Gacka, Vrla Gacke, Gacko polje, Gacka dolina	75
6.2. Autohtone vrste riba i rakova krških voda	80
6.3. Bioraznolikost vrsta – Flora i fauna – Biljni i životinjski svijet	83
6.4. Gradski park – biljne vrste, povijest i arhitektura	84
6.5. Zaštita prirode i okoliša	88
6.5.1. Zaštita tla, vode, zraka i klime	90
6.5.2. Zaštita noćnog neba	93
6.5.3. Obnovljivi izvori energije	95
7. ZAKLJUČAK	101
SAŽETAK	106
SUMMARY	107
LITERATURA	108
POPIS TABLICA	112
POPIS ILUSTRACIJA	112
ŽIVOTOPIS	

1. UVOD

Što je baština? Baština je naše povijesno, prirodno, kulturno i tradicijsko nasljeđe. Grad Otočac, i Gacka dolina je bogata svojim nasljeđem, dijelom koju je načinila priroda, djela ljudskih ruku, povijesna vrela i usmena predaja. Ako se vratimo u daleku prošlost prije tri tisuće godina, na području Gacke doline živjelo je nomadsko pleme Japodi koji su formirali svoju osebujnu kulturu i postali narod. Japodi su predstavljali jednu etničku cjelinu u prapovijesno doba, kasno brončano doba čiji se prostor nije promijenio do danas. Arheološkim istraživanjem na području Donjeg grada u Otočcu pronađeni su ostaci Lasinjske kulture. Na tom lokalitetu nalazio se otočić okružen vodom u 14. stoljeću i može se zaključiti da je život na ovom prostoru postojao prije šest tisuća godina i seže u razdoblje eneolitika. Stoga se ovaj arheološki lokalitet svrstava u najjužniji dio ove kulture u RH i Evropi i ucrtana je na prapovijesnoj karti. Korijeni koji sežu od spomenutog razdoblja eneolitika, od razdoblja Japoda i antike, kroz burnu prošlost u doba Rimljana, turske vladavine i vladavine Frankopana, srednjovjekovnog i doba Vojne granice, osigurali su Gackoj posebno mjesto u hrvatskoj baštini. Kroz povijest, Gacku su osvajali i zauzimali njezin teritorij brojni osvajači i bila je pod raznim političkim ustrojstvima. Iza njih je ostajala kultura napisana na kamenu, u arheološkim nalazima, napisana u raznim vrelima, ostacima utvrda, spomenicima kao materijalno-kulturno-povijesnoj baštini. Na prostoru Gacke doline postoji i živi kulturna baština, usmena predaja, jezik – dijalekt – zaštićeni gacki čakavski govori, tradicijska umjetnost, obrti, graditeljstvo, prehrana, život i običaji. Kao nezaobilazan predmet istraživanja je prirodna baština u Gackoj, vrila Gacke koja su proglašena geomorfološkim i hidrološkim spomenikom prirode te rijeka Gacka, krška rijeka ponornica. Krajoblik Gacke odiše čarolijom koju je priroda stvorila igrom vode i kamena, flora i fauna, bioraznolikost vrsta, krško Gacko polje kao značajni krajobraz, nedirnuta priroda, geološke osobitosti doline rijeke Gacke, autohtone vrste riba i rakova. Predmet istraživanja diplomskog rada je analiza značaja odnosno važnosti baštine u razvoju turizma Gacke doline prije i danas. Osvrćući se na prijašnji život i kulturu ovog kraja i ljudi, prema današnjem, toliko je različit, ali opet u sinergiji se vraća našim početnim korijenima i poštivanju prirode. Posebni osvrt odnosi se na značajnu ulogu baštine za razvoj turizma u turističkoj ponudi grada Otočca i Gacke doline i njene perspektive u budućnosti. Raznovrsnom kulturno povijesnom, prirodnom i tradicijskom baštinom i svi postojeći elementi baštine podižu visoki prag kulturnog odredišta, sa pravilnim planiranjem, očuvanjem i predstavljanjem javnosti svega što smo dobili u nasljeđe. Baština u Gackoj treba biti važna poveznica s ljudima i krajem da bi je što bolje prezentirali u

razvoju turizma, a ima potencijala i vrijednosti za napredak lokalne zajednice i cijelog kraja uz zaštitu i očuvanje za sljedeće naraštaje budućih baštinika.

Na samom početku predstavljanja teme rada izložen je bitan značaj i uloga baštine u razvoju turizma grad Otočca i Gacke doline za njen napredak, povezanost s drugima, prepoznatljivost u kulturi i tradiciji, autohtonost i gostoljubivost. Razlog odabira teme rada je istražiti i napisati priču o predivnom kraju, neistraženom i nedovoljno poznatom, da ga svi upoznaju i posjete, a najveći razlog je ljubav i privrženost zavičaju, prezentirajući sve ponuđene sadržaje o baštini Gacke doline, pričajući o njenoj prirodnoj ljepoti, bogatoj kulturno-povijesnoj baštini, tradiciji, običajima, identitetu, sportu, zabavi, učiniti grad iz snova za svakog gosta, turista. Kod predmeta problema istraživanja uočava se nedovoljan trud otkrivanja i predstavljanja kulturne baštine i iskorištavanje svih potencijala za razvoj turizma te isticanja značenja kulturne baštine i realizacije obnavljanja važnih objekata i infrastrukture važne za razvoj samoga grada. Objekti i dobar pristup prometnica daju vizualnu sliku grada i obogaćen kulturni, sportski i tradicijski značaj lokalnoj zajednici za njeno unapređenje. Sveukupnost takvog pozitivnog pristupa i želje obogaćivanja zaštićene povijesne gradske jezgre i okolnih lokalnih područja treba služiti za daljnji razvoj i izgradnju, za multikulturalnost prezentiranja i ponude infrastrukturnih sadržaja i promidžbu kao prepoznatljive turističke destinacije ugodne za odmor, razonodu, znanje i pamćenje. Ciljevi i svrha istraživanja su značajni koraci za napredak i očuvanje cjelokupne baštine i razvoj kraja. Glavni cilj i svrha istraživanja je istražiti i utvrditi značaj i ulogu baštine u razvoju turizma Gacke doline kao bogato kulturno povijesnu cjelinu, spoj tradicije i života, kontinuitet postojanja na ovim prostorima. Ostali ciljevi istraživanja uključuju koliko je baština prezentirana i valorizirana tj. vrednovana u razvoju turizma od dionika, odnosno gradske vlasti i ustanova koje implementiraju i predstavljaju baštinu, koja vrsta baštine je značajnija za razvoj turizma gledajući iz perspektive samih posjetitelja, tj. turista i građana, za koju su više zainteresirani, potiče li se razvoj turizma na osnovi baštine kraja, vrednovanje baštine u svrhu prezentiranja raznih gospodarskih i turističkih djelatnosti temeljene na izvornosti proizvoda i prirodne ljepote. Tu istraživanja uključuju i očuvanje prirode i okoliša, ekologije, bioraznolikosti i obnovljivi izvori energije u razvoju turizma grada Otočca i Gacke doline. Istraživačka pitanja ili hipoteze za izradu rada su: 1. Na koji način baština može imati značaj i ulogu u razvoju turizma Gacke doline? 2. Koliko se baština potiče i prezentira i kako utječe na razvoj turizma? 3. Koja je strategija kod baštine značajnija u kontekstu razvoja gledajući iz perspektive turista i građana? 4. Vrednuje li se baština za prezentiranje kao turistički proizvod ili ima drugu ulogu u razvojnom procesu? Znanstvene metode korištene su od dionika lokalne vlasti i drugih javno pravnih tijela. Za izradu diplomskog rada korištena je sva relevantna

postojeća literatura kojom su svi prikupljeni podaci analizirani i interpretirani u teorijskom dijelu. Literatura je bila iz područja baštine, arheologije, etnologije, turizma, muzejske djelatnosti, zaštite prirode, povijesti, arhitekture, bioraznolikosti, jezika i ekologije u svrhu prikupljanja osnovnih podataka. Od literature, u radu su korištene knjige, internetski članci, propisi: zakoni i odluke i prikupljeni podaci putem intervjua ili na drugi način prihvatljiv elektronskim putem e-mailom zbog epidemije coronavirusa - COVID 19 od navedenih dionika iz njihove radne domene, ovlasti i uloge u baštini. Metodom prikupljanja podataka i ispitivanja intervjuom putem e-maila, obavljena su u periodu od 02. svibnja do 2. kolovoza 2021. god. Dioncima i ispitanicima u odgovaranju na pitanja iz intervjua putem e-maila napomenula sam kako istraživanje služi isključivo za izradu diplomskog rada. Prije postavljenih pitanja upoznala sam ispitanike s temom diplomskog rada i s pitanjima na koje se od njih traži odgovor. Ispitanici će se izjasniti prema postavljenim pitanjima iz intervjua, a sastoji se od četiri pitanja. Kako sam već napomenula, intervju će biti putem e-maila da se dođe do dobivenih podataka od ispitanika koje želim istražiti. Analiza dobivenih podataka iz istraženih pitanja ili hipoteze provela sam metodom narativne analize sadržaja. Podaci putem intervjua elektroničkim putem odaslani su i prikupljeni od Grada Otočca, Turističke zajednice grada Otočca, Gackog pučkog otvorenog učilišta Otočac, Muzeja Gacke Otočac, HGK Županijske komore Otočac, Centra za autohtone vrste riba i rakova krških voda Otočac, Gacke d.o.o. Otočac, Javne ustanove Narodna knjižnica Otočac, HRO Hrvatski radio Otočac. Rezultati istraživanja objavljeni su narativnom metodom analize. U ovom istraživanju sudjelovalo je sedam od devet ustanova – ispitanika tj. dionika baštine koji su odgovorili na sva četiri postavljena pitanja četiri ustanove, a samo sa jednim opisnim odgovorom koji se odnosi na njihovu domenu posla, neovisno o postavljenim pitanjima tri ustanove. Dvije ustanove, GPOU Otočac i Gacka d.o.o. Otočac nisu poslali odgovore na postavljena pitanja. Pošto je ovo statističko istraživanje drugačije od uobičajene ankete kvantitativne analize deskriptivne statistike sa sudionicima kao što su građani sa kratkim odgovorima, ovdje se moglo postupiti samo brojčanim prikazom koliko je koja ustanova i institucija odgovorila na postavljena pitanja ili hipoteze za ulogu baštine u razvoju turizma Gacke doline u svojoj domeni posla koju obavlja. Na temelju ovih prikupljenih i prikazanih podataka pristupilo se opisnoj analizi od sudionika i dionika u konzumiranju, očuvanju i valorizaciji baštine, poticanju i oživljavanju, promoviranju i njegovanju baštine kao temeljnog elementa u razvoju turizma i promocije kraja. Kod nekih odgovora dionika javljaju se problemi u strateškom i planskom razvojnom procesu koji mogu biti nerealizirani u svrhu za koju su namijenjeni, ali i nedovoljno razvijena svijest o razvoju gospodarstva i njegovu značenju u baštini, o razvoju poduzetništva, ulaganju u kadrove i poticanju aktivnosti odraslih i djece u

ekološkom očuvanju baštine i bioraznolikosti. U raspravi ovom narativnom analizom istraživanja dobila sam uvid u stav svakog pojedinog ispitanika pojedine ustanove o tome kako pristupaju baštini, kako se ophode i postupaju prema njoj u turizmu, koliko im znači za napredak same institucije u kojoj rade, zatim postizanje razine baštine u njenoj samoodrživosti nastojanju da baština dosegne nivo u gospodarskom, atraktivnom i kulturnom aspektu svojim potencijalnim programima u svrhu očuvanja svoga identiteta i razvoju kraja. Ovaj diplomski rad sa istraživačkim pitanjima proveden je isključivo metodom narativne analize sadržaja.

U preliminarnoj strukturi rada u uvodu su predstavljene tema rada, razlozi odabira teme, cilj i svrha istraživanja, predmet i problem istraživanja, istraživačka pitanja ili hipoteze, znanstvene metode i sama struktura rada. U poglavlju glavnog naslova diplomskog rada predstavljene su planovi za izradu i stavljanje baštine na listu prioriteta, njena valorizacija – vrednovanje i očuvanje, vizija baštine u budućnosti s prednostima i nedostacima, prijetnjama i prilikama – SWOT analiza. U povijesnom pregledu baštine kronološki je prikazan povijesni pregled nastanka baštine u tisućljetnim vremenskim periodima i njezin daljnji tijek nastajanja do danas. U poglavlju materijalna kulturna baština, pokretna i nepokretna, prikazane su znamenitosti u Gackoj i drugi spomenici i artefakti, baština predstavljena u identitetu, te njezin značaj i uloga. Kod tradicijske baštine - nematerijalne kulturne baštine prikazana je tradicijska baština s osvrtom na izričaj i jezik - dijalekt, tradicijska glazba, ples, pjevanje i odijevanje, obrti, graditeljstvo, prehrana, narodni život i običaji u svrhu predstavljanja i isticanja značaja i uloge identiteta, svoga postojanja i opstanka na ovom prostoru. U poglavlju prirodna baština naglašen je značaj i uloga baštine u razvoju turizma i ostvarenju turističke ponude, u prirodnoj ljepoti kraja, rijeke Gacke, bioraznolikosti svih vrsta, nedirnute prirode, parkovna arhitektura i biljne vrste gradskog parka, zaštita prirode i okoliša, te uloga obnovljivih izvora energije. Slijedi zaključak i sažetak rada.

2. ZNAČAJ I ULOGA BAŠTINE U RAZVOJU TURIZMA GACKE DOLINE

Značaj i uloga baštine u razvoju turizma Gacke doline i grada Otočca odnosi se prvenstveno na zaštitu i očuvanje kulturnih dobara i baštine, pokretne i nepokretne, materijalne i nematerijalne, zatim prirode, okoliša, tradicijske kulture u svrhu prezentiranja i promicanja baštine za održivi razvoj kraja kao destinacije. Svako kulturno dobro bilo da je graditeljskog, tradicijskog ili prirodnog značenja, čini jedan pokretački kotač u samom razvoju turizma. Sve mora biti u skladu sa okolišem, arhitekturom, smještajem u prirodi, vizualno pejzažna ljepota za privlačenje gosta, putnika i namjernika da zastane, zainteresira se za mjesto, selo, ili krajolik kroz koji prolazi. Svaki kraj ima svoju povijest, svoje nasljeđe, identitet, neke specifičnosti koje se trebaju otkriti, ispričati priču koja će svakog zaljubljenika ili u prirodu ili razgledavanje kulturnog nasljeđa ostaviti zadivljenog u ljepoti.

Slika 1. PANORAMA GRADA OTOČCA U GACKOJ DOLINI

Izvor: Otočac iz zraka Povećava se broj mjesnih odbora na području grada Otočca, Glas Gacke.hr

<https://www.glasgacke.hr/?ispis=detalji&novost=9714&kat=69> posjećeno 24.09.2021.

2.1. Potencijal grada za razvoj održivog turizma na osnovu baštine

Potencijal grada Otočca i svih dionika, uključujući njihove uloge za razvoj turizma na osnovu baštine, bazira se na kulturno-povijesnoj, tradicijskoj i prirodnoj baštini. Iz tog proizlazi činjenica da je sva baština koja je nastala na ovom području naše nasljeđe i identitet kojeg treba očuvati, vrednovati, pametno i racionalno prezentirati za napredak čitavog kraja i ljudi. Svaki predio naše lijepe, pitoreskne Gacke doline i grada Otočca ima potencijala za ulogu u predstavljanju baštine, ponude u izobilju, te je moramo znati dobro i kvalitetno prezentirati turistu i zainteresirati ga za odabiranje našeg kraja Gacke doline kao poželjne destinacije. Uspjeh u takvoj realizaciji pristupa, nastojeći napisati dobru priču – Story telling – o kraju je zagarantiran i turist se uvijek vraća ako imamo raznovrsnu ponudu, ako ostavimo na njega dobar dojam kao domaćini, ponuditi mu razne doživljaje uz vidljivo opipljive materijalne sadržaje i napose nezaobilazna gostoljubivost. Promovirati treba nekadašnji život ljudi, običaje, jezik – dijalekt, kulturu, prehranu, odijevanje, glazbu, ples, pjevanje, prirodu, šumu, rijeku Gacku, vrijeme i klimu i sport kao nezaobilazan segment u razvoju turizma. Potencijal grada očituje se i u već postojećim sadržajima za razvoj turizma na osnovi baštine, a to su ponude kulturnih sadržaja, smještajni kapaciteti, sportski sadržaji, čista priroda, rijeka Gacka i njeni izvori, ribolov, seoski turizam.

Na području Gacke i u Gackom polju i u šumama nalazi se važan dio flore trputac, stolisnik, gospina trava i druga ljekovita bilja, fauna u ornitološkom rezervatu na brdu Metla, u posebnom zoološkom rezervatu na Velikoj Gredi, a čiste šume jele s mahovinom nalaze se uzduž rijeke Gacke na površini od 4.243 ha i nalaze se ispod 450 m nadmorske visine.¹

U jelovoj šumi: „...je velika zračna vlažnost koja nastaje isparavanjem Gacke i Like a koja se kao magla dugo zadržava u vrijeme vegetacije iznad ovih predjela. Uobičajeno je da jelu prati bukva, ali bukva voli više sunca i ne spušta se tako nisko poput jele. Ovakve šume Gačani nazivaju *jelav*,... Šume jele s mahovinom se prostiru uz rijeku Gacku na nekoliko gospodarskih jedinica na površini od 4.243 ha uglavnom na jugozapadnoj strani Grada Otočca.“²

Šume jele spuštaju se sve do korita rijeke Gacke. Na ovakvom bogatstvu šuma i šumskih predjela u neposrednoj blizini naselja i ljudi, posebno mjesto može zauzeti lovni turizam, planinarenje, markiranje novih planinarskih staza, vidikovac i dr.

¹ Strategija razvoja turizma, Grad Otočac i TZ Grada Otočca

https://www.otocac.hr/upload_data/site_files/strategija-razvoja-turizma-grada-otocca-i-gacke.pdf posjećeno 15.01.2021. str. 5-6.

² VUKELIĆ, M. : Jelav, Grad Otočac 8, Otočac, 2005., str. 115-117.

Na prostoru Gacke u šumariji Otočac, postoji Prašuma „Macura“ bukve i jele na površini od 42,76 ha. To je prirodna šuma koja raste, živi i umire po zakonima prirode. Prašuma „Macura“ naziva se još i „Konačišta“ i „Kućišta“. Takva šuma zaslužuje zaštitu i proglašenje kao prašumski rezervat jele i bukve.³

Zainteresirati gosta može se u svim vidovima prezentirane cjelokupne baštine, na turističkim info punktovima sa raznim informacijama i promidžbenim materijalima, kao i sa raznim aplikacijama na internetskim stranicama turističkih ustanova naše destinacije. Glavni reprezentativni dio upoznavanja turista i gostiju sa čitavom kulturno- povijesnom, tradicijskom i prirodnom baštini kraja i svim događanjima, treba se realizirati tijekom cijele godine i biti dostupni svi sadržaji ponude koje turisti mogu sami odabirom sadržaja na jednom mjestu vidjeti i odabrati što žele i što ih interesira. Kulturnih turista imamo nekoliko tipova, one koji dolaze ciljano u kulturno odredište u Gacku, posjećuju manifestacije kulturnih događanja, sportskih događanja, znanstvena istraživanja ili jednostavno samo na odmor i uživanje u predivnoj prirodi i okolišu, gastronomskim užitcima, te usputne turiste koji su u prolazu za druge destinacije i žele upoznati kulturu kraja, običaje, tradiciju ljudi i prirodu. Za dolazak turista u Gacku dolinu i grad Otočac prometna povezanost je raznovrsna, pristupačna i lako dostupna iz svih smjerova bilo cestovnim, željezničkim ili zračnim putem, jer i to igra veliku ulogu u dobroj prometnoj infrastrukturi jednog grada i kraja za razvoj turizma. Uz baštinu trebaju biti i drugi sadržaji u turističkoj ponudi kao implementacija u jednoj zaokruženoj cjelini. Drugi vid prometne povezanosti trebalo bi u budućem vremenu staviti u funkciju sportski aerodrom za prihvat putnika – turista koji bi dolazili u obilazak drugim destinacijama u našoj bližoj i daljoj okolini, te bi tako posjetili i Gacku dolinu i upoznali posebnosti Gackog kraja kao destinacije i prijevoz putnika do njihovih odredišta i povrat, ali i mogućnost obilaska našeg kraja od izvora Gacke, Vrila Gacke i mlinice, tok rijeke Gacke u kajacima, od autohtonih riba i rakova krških voda, Gačanski park hrvatske memorije sa župnom crkvom Presvetog Trojstva, u neposrednoj blizini i spomenik hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata, utvrdu Fortica i križni put sa kapelicom, utvrdu Prozor na Prozorini za izlet i planinarenje, lokalitet Stari grad Otočac, Muzej Gacke i dr. Osim tradicionalnih manifestacija koje se održavaju svake godine, smotre folklor, Eko-etno Gacka, Coklja fest, Božićni advent, proslava Fabjanove, dan grada i zaštitnika Gacke doline, sportska natjecanja, biciklijada, motokros, nogomet, košarka, kuglanje, rolanje, alpinizam u Gackoj i dr., Hrvatski Festival Hodanja, Međunarodna biciklistička utrka CRO Race, Svjetski kup u kuglanju Otočac -World Team cup, Trk uz Gacku – Gacka run, natjecanje

³ Strategija razvoja turizma, nav.dj., str. 5.

u kajacima na Gacki, a u ponudu se mogu uvrstiti i druga događanja koja se mogu oživjeti i postati tradicija, te na taj način brendirati destinaciju. Poseban naglasak u ponudi drugih događanja je razvoj turizma u oživljavanju povijesnih i tradicijskih događaja, te ih vizualno upriličiti turistu – posjetiteljima kao npr. Japodski plemenski život i obrti, izrada predmeta, uvjeti i način njihova života u Gackoj, prikazati bitku kod Jurjevih stijena bar u nekim bitnim segmentima oživjeti taj događaj, Terezijanski sajam u Otočcu i dr.

Otočcu kao povijesnom središtu: „Carica Marija Terezija učinila je grad 1746. velikim trgovištem.“⁴

Sajam srijedom se održava i ostao je tradicija do danas, dio je otočke povijesti, te ga treba održavati bar jednom godišnje na datum obljetnicu u svom nazivu 'Terezijanski sajam' izradom u sačuvanom prikazu tradicijskih obrta, tj. prikazati izradu raznih tradicijskih predmeta od drveta, od poljoprivrednih alata, glazbala do suvenira, od izrade rukotvorina od vune, izrade od drugih materijala, te slikarskih umjetnina na otvorenom prostoru, izrade nakita, uporabnih predmeta, izrade proizvoda i jela od voća, povrća, meda, ribe, mesnih i mliječnih proizvoda od mnogobrojnih OPG-a, zatim radionice starih zanata za poticanje učenja i bavljenja time. Dalje bi trebalo održati manifestaciju seljačkih i gradskih narodnih nošnji te ih predstaviti u ljetnom periodu, predstaviti Otočke graničare u odorama Otočke pukovnije iz vremena Vojne granice, te njihovo smjenjivanje u podne bar tijekom ljetnih mjeseci, raditi na ponovnom vraćanju mažoretkinja za prigodne manifestacije u gradu, u vrijeme maskenbala - *mačkara* predstaviti defile maskiranih osoba u haljinama i drugoj maskiranoj odjeći i maskama te ustrajati na tome svake godine da postanu prepoznatljivi događaji za ovaj kraj u Gackoj. Za ovakva priređivanja manifestacija svakako su potrebna novčana sredstva u svrhu razvoja turizma. Bila bi to idealna atrakcija i dala bi prepoznatljivost ovom gradu i Gackoj dolini, gdje bi se u datom trenutku mogli i gosti – turisti uključiti u pojedine događaje. Od kulturnog sadržaja treba u ljetnim mjesecima osvijetliti noću blagim svjetlima fortifikacijsku utvrdu na Fortici da bude uočljiva i zapažena iz daljine, te zajedno uklopljena sa vjerskim sadržajima križnog puta i kapelicom. Obnoviti kulu na Prozorini za pristup i posjet turistima i zaljubljenicima u planinarenje i prirodu, stvoriti priču o njoj, priču o Lasinjskoj kulturi u Starom gradu Otočac, priču o Japodima na Velikom i Malom Vitlu, Rimskim mitrejima, otkriti, istražiti i valorizirati druge arheološke lokalitete Japoda na brdima Humcu i Vinici. Sa stručnim ljudima arheolozima koji će utvrditi sam položaj i mjesto obitavalište plemena i kao takvog zaštititi da bi se moglo istraživati i dati lokalnoj zajednici bogato nalazište – lokalitet za daljnju prezentaciju u svrhu turizma. Na brdu

⁴ GACKA – Zemlja i voda – Turizam i baština, Broj 13, Zagreb, 2003. str. 27-28.

Vinici i drugim brdima istražiti mogući pronalazak špilja i utvrda. Izgraditi stazu do vrha brda Vinica za idealan vidikovac. Pošto smo krški kraj, postoji velika mogućnost da se pristupi i takvom istraživanju za razvoj turizma. Imamo površinske i podzemne krške oblike. Od površinskih oblika, osim dolina, najveći krški oblik je polje, a podzemni su speleološki objekti ponori, jame i špilje kojih ima još neistraženih gdje ljudsko oko i noga nije to vidjela niti stupila unutra. Među takvima je i ponor Perinka u Švici i jama Bezdanka na brdu Pakalj u Poljicima u Otočcu. U prošlosti smo bili otok – otočić okružen vodom, razlivene rijeke Gacke. Voda koja je bila svuda okom nas, sada teče svojim koritom kroz najljepšu dolinu, a grad na vodi treba obogatiti vodoskokom, jer šum i prskanje kapljica vode daje život, a okupljanje oko njega i naročito lijepi ugođaj i hlađenje u ljetnim mjesecima. Što se tiče sportskog turizma po tome smo bogati i prepoznatljivi, može se kazati da smo grad sporta, ali i muzike i kulture. Uz mnogobrojne sportske klubove i udruge poznati smo i izvan Gacke doline, na sportskim takmičenjima po RH i u inozemstvu. Kod gastro turizma može se jako puno dati u određenim manifestacijama tijekom godine. Gastro- turizam je veoma bitan i među glavnim je pokazateljima u promidžbi gastro- kulture na Gackom području. Raznovrsna domaća autohtona prehrana oduševljava svakog gosta koji proba i konzumira ponudu hrane u ugostiteljskim objektima i privatnim smještajima. Uz eko-etno manifestaciju u Gackoj može se uvrstiti pripremanje autohtone pastrve uz ocjenjivanje najbolje pripremljenog jela kao npr. jela iz kotlića, manifestacija pripremanja svih autohtonih jela u ljetnoj sezoni ili u određeno doba godine kada se to jelo priprema uz mogućnost kupnje priređenih i ponuđenih jela, također i domaćih slastica i pića. Potaknuti domaćine na originalnost domaćih proizvoda i jela što će imati korist i zaradu za njih same kao i za lokalnu zajednicu, prisutne turiste – goste koji dolaze sa emitivnih turističkih tržišta sa europskog i izvan europskog tržišta i domicilno stanovništvo. Također i suveniri su jako važan turistički brend za prepoznatljivost mjesta i kraja. Turisti vole originalnost, unikatnost, posebnost po čemu će pamtiti grad, destinaciju, državu koju su posjetili kad se vrate svojim domovima. Ovo su svi dobri pokazatelji za uspješnu realizaciju razvoja turizma na našem području, zavisi što odabrati od svega kao najprihvatljivije što bi moglo na prvi pogled privući turista kao gosta posjetitelja u turističkoj destinaciji, a u obzir dolazi gostoljubivost što smo i dokazali na tom polju među najboljima kao domaćini. Ovakvi sadržaji mogu obogatiti naš grad Otočac i Gacku dolinu i biti prepoznati još i bolje na turističkoj karti uz već postojeće prepoznatljive sadržaje koje imamo kao turistička destinacija. U strukturu razvoja turizma na području Gacke doline i grada Otočca važnu ulogu imaju primarni i sekundarni turistički sadržaji, glavni pokazatelji u promidžbi i napretku mjesta i kraja kao

nezaobilazna odrednica vizije uspjeha, kao i razvijanje alternativnog turizma koji odstupa od klasičnog i masovnog turizma.

-U primarne proizvode-sadržaje za održivi turizam uključuju se cikloturizam, kulturni turizam, planinarenje, pješačke staze, vidikovac, obilazak (touring), turizam zasnovan na romantici (kul. događanja – manifestacije, folklor), gastro- turizam ... U sekundarne proizvode-sadržaje turizma uključuje lovni turizam, sportski ribolov, konjički turizam, avanturistički turizam, sportsko rekreacioni turizam (kajakarenje, golf), ruralni turizam - agroturizam...⁵

Osim prirodnih i povijesno kulturnih resursa navedeni su „novi turistički proizvodi i ideje za poboljšanje ponude turističke destinacije u 60 točaka Strategije razvoja grada Otočca.“⁶

Kod alternativnog turizma svi su pokazatelji usmjereni prema cjelokupnoj ponudi potreba u turizmu, od poštivanja okoline, estetike ambijenta, upoznavanje ljudi i kulture, prilagođavanje turistu, briga o željama gosta, potrebe za ugodnim smještajnim kapacitetima i gostoljubivost. Obuhvaća sve što ulazi u primarne i sekundarne proizvode..⁷

Poanta je što više sadržaja u destinaciji i gosti ostaju duže od jednog dana. Gosta treba zadržati, dobrim ponuđenim i osmišljenim sadržajima koje goste zadržavaju i iduće godine ponovno vraćaju u posjetu na odmor. Sa svim tim sadržajima bila bi održiva i priroda, tj. bez ugrožavanja prirodnog okoliša i staništa, biljnog i životinjskog svijeta, njihovog očuvanja i održavanja u ekosustavu, uputama o ponašanju u prirodi, slijediti svoje mogućnosti provedbe održivog turizma i uklopiti ih zajedno sa prirodom, okolišem i ljudima. Treba puno raditi na promicanju razvoja i održivosti, lokalnoj autohtonosti, kulturi, tradiciji, jeziku – dijalektu, običajima i opravdati svrhu značaja i ulogu baštine u razvoju turizma grada Otočac i Gacke doline.

2.2. Valorizacija – vrednovanje i očuvanje baštine

Prijašnji život ljudi bio je u skladu s prirodom i vremenom, mukotrpan i težak. Za usporedbu s današnjim nije ni približno sličan, već bi danas htjeli da se bar na kratko vratimo korijenima nekadašnjeg života i življenja na teškoj surovoj i oporoj zemlji i implementirajući ga u baštini. Obnavljajući tradicijske kuće, graditeljsku baštinu i prezentirati ih u modernom ruhu za razvoj ruralnog turizma i privlačenje turista kao novina za održivi turizam. Osim tradicijskih kuća, graditeljska baština su mlinice što su nekad život značile, bunari, plavi, drveni mostovi, tamburice, poljoprivredni alati i dr. koji mogu biti dobar izvor zainteresiranosti turista za život

⁵ Strategija razvoja turizma, nav.dj., str. 95.

⁶ Strategija razvoja grada Otočca, Grad Otočac https://www.otocac.hr/upload_data/site-files/strategija-razvoja-grada-otocca-2019-2023-1-.pdf posjećeno 15.01.2021. str.173-181.

⁷ Isto, str. 182.

i rad ljudi ovog kraja. Danas imamo pouku o drugačijem životu nego što je bio nekad, zato ga moramo valorizirati – vrednovati i očuvati, te vraćati se na početak da se ne izgube običaji, jezik – dijalekt – Gacki čakavski govori, kultura i tradicija, jer čovjek bez ovih komponenti nema smisao života niti budućnosti. Prošlost koja je iza nas je naša budućnost i moramo je vrednovati, očuvati, poštivati i implementirati je u današnji život, treba raditi na tome svaki dan i bit će u današnjem modernom vremenu izbalansiran, a zadovoljstvo, učinak i volja za učinjenim uspjehom neće izostati. Osim ovog pristupa očuvanja i održivog turizma, trebaju sve komponente biti u sinergiji, a te komponente su valorizacija kulturne, prirodne i tradicijske baštine koja je nezaobilazan faktor u prirodi, okolišu, ljudima, biljnom i životinjskom svijetu. Zaštita i očuvanje prirode i prirodnih resursa od slučajnih i namjernih zagađivanja koje su od vitalne važnosti za život, općenito. Zbog toga treba što više koristiti obnovljive izvore energije za očuvanje ljudskog zdravlja, planeta Zemlje, tla od pesticida i drugih sredstava zagađivanja, zaštita zraka od prekomjernog ispuštanja plinova u zrak i atmosferu, zaštita i očuvanje od virusa. Ljudi trebaju biti osviješteni i dignuti glas protiv ekoloških i drugih katastrofa i kataklizmi u svim vidovima u kojima se može pojaviti. Stoga treba oslušivati prirodu, vrednovati je i očuvati, držati se njenih zakona i živjeti u skladu s njom. Svakim pokušajem njenog ugrožavanja, ugrožavamo sami svoj ljudski život i život drugih bića na Zemlji. Vrednovanje i očuvanje baštine je naša turistička karta da destinaciju povede prema cilju, uspješnosti i daje potencijala za kotiranje prema vrhu.

2.3. Vizija budućnosti sa SWOT analizom

Vizija budućnosti treba biti u skladu sa svim raspoloživim resursima, bogatom ponudom svih sadržaja tijekom cijele godine, daljnje ulaganje za druge trendovske novine i biti u koraku s današnjim modernim vremenom, digitaliziran, informiran, dostupan na svim nivoima, istraživati nepoznata i neistražena područja, biti gostoljubivi, kreativni, atraktivni, biti jedinstveni i prepoznatljivi. Vizija budućnosti je prezentiranje baštine u svrhu razvoja, očuvanja i nasljeđa budućim generacijama, a predstavljene su u slijedećim točkama sadržaja u kojima je istražen i uvršten identitet ljudi i kraja, uspoređujući ga sa životom nekad i danas da bismo stekli predodžbu i odredili smjer kojim treba ići u bolju budućnost.. Bit i svrha je preispitivanje i procjenjivanje smjernica puta kojim ide turizam i kojim se želi ići. Sam sadržaj je pokazatelj puta koji vodi naprijed u realizaciju održivog turizma grada Otočca i Gacke doline. Vizija baštine proteže se kroz sva poglavlja sadržaja kao okosnica nasljeđa i identiteta sa novim turističkim sadržajima uklopljeni u sinergiji i implementaciji za baštinjenje i održivost.

SWOT ANALIZA

Swot analiza koristi se u svrhu prednosti ili snage, nedostataka ili slabosti, prilike i prijetnje u formiranju i prikazivanju turističke destinacije. Tu se koristi procjena razvoja grada i turizma, ali i u provedenoj analizi čitave ponude tržišta, krajolika kao prostora i prirodne vrijednosti. Koristi se i primjenjuje za strateška planiranja, dobivanja informacija istraživanjem, kreiranje projekata za razvoj, vizija i cilj u analizi turističkog razvoja grada za naredna vremenska razdoblja.

SNAGE ILI PREDNOSTI su: Rijeka Gacka izvori i pitka voda, bioraznolikost Gacke doline, dobra prometna povezanost, razvoj raznog oblika turizma (ribolovni, lovni, cikloturizam, agroturizam i dr.), gostoljubivost, očuvani prirodni resursi (voda, šuma, okoliš ...)

SLABOSTI ILI NEDOSTACI su: Nedostatak atrakcija u ponudi, mali broj stanovnika, odlazak mladih, nezaposlenost, nedovoljna stručnost osoba.

PRILIKE su: Dostupnost Fondova EU za regionalni i ruralni razvoj, potreba zaštite izvornih i autohtonih proizvoda, RH u članstvu EU, iskoristivost prirodnih resursa, brendiranje proizvoda

PRIJETNJE su: Smanjenje stanovništva, previše trgovačkih centara, epidemija i očuvanje mira, nedostatak ljudskog potencijala u baštini i turizmu, sve češće promjene klime.

3. POVIJESNI PREGLED NASTANKA BAŠTINE

3.1. Prapovijest

U prapovijesno doba ubrojena su dva vrlo značajna razdoblja obitavanja ljudske rase na području Otočca i Gacke doline koji su obilježili identitet i povijest ovog prostora.

Prije 6. tisuća god. pr. Kr. u eneolitiku, ovdje je živio prapovijesni narod Lasinjci, a pronađeni arheološki lokalitet i iskopani razni predmeti-artefakti potvrđuju postojanje Lasinjske kulture koja je postala u HR najjužnija točka gdje su živjeli pripadnici ove prastare kulture.⁸

Iza njih, 3 tisuće godina kasnije, na prostor Gacke dolazi nomadski narod Japodi koji su živjeli od 11. stoljeća pr. Kr. do 35. godine pr. Kr. Na ovom prostoru živjeli su 1000 godina sve do romanizacije kada je rimska kultura i vlast zauzela japodski teritorij s kojom nestaje japodska kultura, narod Japodi i prapovijesno doba.⁹

3.1.1. Eneolitik - Lasinjska kultura u Gackoj

Na mjestu gdje se nalazio u 14. st. srednjovjekovni grad *Ottozez* - Otočac na malom otočiću okružen vodom rijeke Gacke, a spominje se i frankopanski ostaci utvrde, nalazi se lokalitet Lasinjske kulture. Na ovom istom mjestu 2015. godine započelo je arheološko istraživanje „Starog grada Otočca“ financirano sredstvima Ministarstva kulture i uz iznenađenje za svih nas, tako i za širu javnost. U istraživanju pronađeni su ostaci objekta, zemunice, podnica Lasinjske kulture, koja je datirana u razdoblje eneolitika – bakreno doba - prije 6 tisuća godina od kraja 5. i početku 4. tisućljeća pr. Kr. a otkriće u Otočcu je veoma važno, jer su iz tog razdoblja lokaliteti bili nepoznati. Provedeno je predavanje o otkriću Lasinjske kulture, značajni ostaci arheološkog istraživanja lokaliteta starog grada Otočca. Predavanje o otkriću Lasinjaca na tlu Otočca provodilo je Gacko pučko otvoreno učilište Otočac i Arheološki odjel Muzeja Like Gospić. Tako je ovaj pronađeni i istraženi arheološki lokalitet postao u Hrvatskoj najjužnija točka gdje su živjeli pripadnici ove prastare lasinjske kulture.¹⁰

Na ostacima lasinjske zemunice, na lokalitetu pronađeni su osim podnice i uporabni predmeti, komadi i ulomci posuda od keramike, ručno izrađeno raznih boja, od sive, oker i crne boje sa iscrtanim ukrasima, keramički pečat za ukrašavanje materijala, koštani i kameni alat za izradu

⁸ Eh, što ti je (pra)stari Otočac! (5), Glas Gacke.hr nezavisni portal u Gackoj <http://www.glasgacke.hr/?ispis=detalji&novost=9394&kat=71> posjećeno 02.10.2015.

⁹ Gacko pučko otvoreno učilište Otočac, Vodič kroz stalni postav Muzeja Gacke, Otočac, 2014., str. 6-8.

¹⁰ Iznimno vrijedno arheološko otkriće u Otočcu, Lika express www.lika-express.hr/drustvo/iznimno-vrijedno-arheolosko-otkrice-u-otoccu posjećeno 30.04.2020.

i dr. Zemunice su najčešće građene u blizini i iznad izvora na uzvišenjima, kao u slučaju na drugim područjima gdje su se nalazili lokaliteti lasinjske kulture. Pronađena podnica na lokalitetu „Stari grad Otočac“ bila je na dubini od dva metra gdje je uočeno da se podnica crveni, a na tamnoj zemlji uočen je gar od izgaranog drveta na par mjesta na iskopanom lokalitetu.¹¹

Dugogodišnjim istraživanjem potvrđeno je postojanje lasinjske kulture na području Gacke. Tako je Gacki kraj i Otočac bogat za još jedno značajno arheološko nalazište sa svim istraživačkim sondama i potvrđeni kao nalazište prapovijesne kulture starije od Japodske koja je došla iza Lasinjske 3000 godina kasnije.

3.1.2. Japodi na prostoru Gacke

Na prostoru Gacke u prapovijesno doba živio je nomadski narod Japodi do romanizacije. “JAPODI (*Iapodes, Iapudes, Iapydes*) skup srodnih plemenskih zajednica, koje s vremenom prerastaju u narod, a njeguju istovjetnu materijalnu duhovnu kulturu – način izgradnje utvrđenih naselja, način pokapanja, običaja i vjerovanja.”¹²

Čitavi kraj je bio od velike strateške važnosti za njihov razvoj kulture, život i privređivanje. Njihova naselja gradine podizali su na prirodnim uzvisinama, osnivali su život na Velikom i Malom Vitlu u Prozoru i Crkvini u Kompolju blizu Otočca gdje su kroz naredna stoljeća nastajale nekropole u podnožju gradina. Slijedom nastajanja i pojave jednog naroda – Japoda, pratimo njihov slijed kroz prapovijesno doba, tisućljetni boravak na prostoru Gacke. U prapovijesno doba formirane su nove etničke grupe plemenska zajednica – Japodi koje možemo odrediti prema arheološkom istraživanju, te njihovu bogatu materijalnu i duhovnu kulturu. Na području hrvatskog prostora u arheološkim nalazima može se odrediti nastanak zajednice Japoda koji su na prostoru Gacke imali svoje prebivalište, ali i šire. Japodi su bili srodna, plemenska, stočarska, nomadska zajednica koja je s vremenom prerasla u narod. Njegovali su svoju kulturu, izgrađivali naselja – gradine, imali svoj ritual pokapanja u nekropolama – grobljima, imali svoja religiozna vjerovanja i običaje.¹³

Plemenska zajednica Japoda počinje se pojavljivati u srednjem brončanom dobu 1600-1300 god. pr. Kr. na području Gackog i Ličkog polja, borave u pećinama. Ostaci materijalne kulture koja je nađena u špilji Pećina u L. Lešću i pećina – špilja Bezdenjača koja se nalazi na masivu

¹¹ Eh, što ti je (pra)stari Otočac! (5), Glas Gacke.hr
<http://www.glasgacke.hr/?ispis=detalji&novost=9394&kat=71> posjećeno 02.10.2015.

¹² BAKARIĆ, L. i dr.: Japodska kultura, Arheološki muzej u Zagrebu, Pretpovijesna zbirka, Vodič, Zagreb, 2004., str. 92.

¹³ Gacko pučko otvoreno učilište Otočac, Vodič kroz stalni postav Muzeja Gacke, Otočac, 2014., str. 6-8.

Godača brijegu Vatinovac SI od sela Sinac i Vrhovina kod Otočca. Naselja u Gackoj smještene su manjim uzvisinama, prirodnim uzvišenjima na rubu polja, a to su ubicirane (registrirane, prepoznate) 23 gradine ili gradinska naselja Veliki i Mali Vital i Prozorina u Prozoru, Rudine u Sincu, gradina nad Pećinom u L. Lešću, Crkvina u Kompolju, Velika Punta u Hrv. Polju, gradine na Humcu i Vinici Otočac-Luka ... U špiljama je nađeno keramičko posuđe i koštano oruđe. U tom vremenu javljaju se grobni kameni humci (*tumulusi*) i pećine u koje pokojnike pokapaju kao u pećini – nepristupačnoj špilji Bezdenjača koja je najvažnije nalazište srednjeg brončanog doba, središte kultnog mjesta i ima veliku ulogu u etnogenezi Japoda.¹⁴

Od kraja srednjeg i kasnog brončanog doba pripada velika nekropola Japodskog groblja u pećini Bezdenjača od 14.-12. st. pr. Kr. Služile su za sahranu umrlih stanovnika naselja, zakapani uz rubove stijena ili u prirodne niše ili polagani na tlo pećine. Sahranjivali su se odjeveni sa predmetima nakita, ogrlice, narukvice, ukrasi, igle za šivanje, noževi, srpovi, sjekire, mačevi, keramičke posude, drvene žlice (sačuvan jedini primjerak pribora za jelo). U pećini Bezdenjača pronađeno je mnogo predmeta o običajima Japoda toga doba.¹⁵

„Radi se o vrlo teško dostupnoj špilji s jamskim ulazom. Budući da se u Bezdenjači radi o mjestu kontinuiranog ukopa tijekom srednjeg i kasnog brončanog doba, ovaj lokalitet ima ključnu ulogu u razjašnjavanju procesa etnogeneze Japoda.“¹⁶

U špilji Pećina u L. Lešću kod Otočca pojavljuju se staništa u kasnom brončanom dobu 1300-750 god. pr. Kr. i kada već i počinje trajnije naseljavanje gradina, a one se u kasnijim vremenima razvijaju u Japodska naselja. Bio je to početak trajnijeg naseljavanja Japoda na utvrđenim gradinama.¹⁷

Japodske gradine – naselja bile su dvojne i jednostruke. Dvojne su Veliki i Mali Vital – *Arupium* u Prozoru kod Otočca, i jednostruke Crkvina – *Avendo* u Kompolju kod Otočca i Velika Punta u Hrvatskom Polju kod Otočca.¹⁸

Panonski utjecaj kulture polja sa žarama na području Gacke i Like nisu se nastanili običaji spaljivanja pokojnika i pokapanje u žarama. Ti pridošli pripadnici bili su dobri u metalurgiji, izrađivali su i obrađivali predmete od bronce. Tako su nastajale prve proizvedene umjetne legure. Domaće stanovništvo je imalo običaj pokapanja pokojnika. Pojavljuju se ravne nekropole – humci (*tumuli*) u Prozoru i Kompolju u podnožju gradina. Gradine su tip naselja kod Japoda koji podižu na humovima, povišenim lokacijama od strateške važnosti i na

¹⁴ BAKARIĆ, L.: Kultura pretpovijesnih Japoda u Gackoj, Grad Otočac 4, Otočac, 1998., str. 8-23.

¹⁵ BAKARIĆ, L. i dr.: Japodska kultura, nav.dj., str. 90-91.

¹⁶ OLUJIĆ, B.: POVIJEST JAPODA, Pristup, Srednja Europa, Zagreb, 2007., str. 45-46.

¹⁷ BAKARIĆ, L. i dr.: Japodska kultura, str. 91.

¹⁸ OLUJIĆ, B.: POVIJEST JAPODA, nav.dj., str. 149-153.

rubovima krških polja. Bedemi gradina-naselja su izgrađena od suhozida (kamen) i *palisade* (drvo) unutar bedema ili podno gradina (*podgrađe*). Od kamenih ostataka temelja kuća, kuće su bile s jednom ili dvije prostorije sa ognjištem na kojem je nađeno posuđe od keramike – zdjele, lonci, šalice, podmetači i dr. Na ognjištu nađene su kosti divljih i domaćih životinja (goveda, ovce, svinje, koze, vepar i jelen). Upotrebljavali su vunu, konoplju i lan. Svako osnovano naselje imalo je nizinu, poljoprivredno zemljište, vodu iz rijeke ili potoka, pašnjake, lovno područje, građevinski materijal (drvo, kamen, zemlja). Sve više se grade kuće od suhozida, a sve rjeđe i manje naseljavanje pećina. Jedino je špilja Pećina u L. Lešću bila nastanjena krajem kasnog brončanog doba i početkom starijeg željeznog doba. Japodi njeguju kult umrlih i vjeruju u zagrobni život i umrle pokapaju u neposrednoj blizini svojih naselja u tzv. ravne nekropole ili pod humke (*tumule*). Rijetko ih spaljuju, a sve češće polažu u zemljanu raku ograđenu lomljenim ili prirodnim pločastim kamenjem, autohtoni je način pokopa koji prevladava na Gackom području. Ta groblja najviše svjedoče o kontinuiranom životu u naseljima, jer su bila u uporabi od kasnog brončanog doba do u starije željezno doba, tijekom cijelog starijeg do u mlađe željezno doba. Japode pokapaju u odjeći ukrašenoj nakitima koji su nosili za života u iskazivanju društvenog položaja i s time se isticao način života pojedinca, a bio je ili stupanj bogatstva ili siromaštva pokopanog pojedinca.¹⁹

U starijem željeznom dobu od 9.-4. st. pr. Kr. je period velikog napretka materijalne i duhovne kulture. U naseljima se razvijalo obrtništvo, lijevaonica bronce od kojih se izrađuje oružje i oruđe, nakit i dijelovi nošnje. Korišteni su uporabljivi trajni materijali od keramike, bronce, stakla, jantara, staklena pasta... Razvija se vlastiti stil izrade nakita i predmeta, tehnika urezivanja geometrijskih ukrasa. Od brončanog lima izrađene su limene japodske kape i oglavlja, pojasevi, dugmad, kopče za pojas, *fibule* ili spone za zakopčavanje odjeće, *sljepoočničarke*, što dokazuje postojanje domaćih japodskih radionica. Izrađivani su *antropomorfni* i *zoomorfni* privjesci, ogrlice od staklene paste, narukvice od stakla, figurica-ženska glava – *en face* i u profilu.²⁰

„Jantar zauzima posebno mjesto u japodskoj kulturi. Ta smola, uvezena iz dalekih baltičkih zemalja bila je neobično dragocjena u pretpovijesno doba. Kako ima magično i u mnogim vjerovanjima zaštitno svojstvo, u pretpovijesnoj je medicini korišten za liječenje mnogih bolesti.“²¹

¹⁹ BAKARIĆ, L. i dr., Japodska kultura, nav.dj., str. 89-100.

²⁰ DIMITRIJEVIĆ, S., TEŽAK-GREGL, T., MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N.: PRAPOVIJEST, Povijest umjetnosti u Hrvatskoj, Naprijed, Zagreb, 1998., str. 283-305.

²¹ BAKARIĆ, L. i dr., Japodska kultura, nav.dj., str. 108.

Slika 2. SPIRALNO NAOČALASTA FIBULA, bronca, Prozor, 7-6. st. pr.Kr.

Izvor: P1010451 Japodska zbirka Muzej Gacke Otočac

Slika 3. JAPODSKA OGRLICA OD STAKLENE PASTE, Prozor kraj Otočca, 9.-4. st. pr. Kr.

Izvor: JAP-15547 Japodska zbirka Muzej Gacke Otočac

Kod Japoda starijeg željeznog doba podijeljeno je u nekoliko vremenskih perioda uz kontinuitet življenja od 10. st. pr. Kr. pa nadalje. Tradicionalni motivi i oblici stila i likovnog izraza stoljećima su ustrajali uz manje ili veće promjene u vrijeme starijeg željeznog doba.²²

Brojne ogrlice tijekom jednog tisućljeća izrađivane su u nepromijenjenom obliku kao i lučne fibule sa zrcima jantara ili sa staklenom pastom na luku. Razdoblje mlađeg željeznog doba od

²² DIMITRIJEVIĆ, S. i dr.: PRAPOVIJEST, nav.dj., str. 305.

3-1 st. pr. Kr. donosi druge oblike izrade nakita, narukvice od žutog prozirnog stakla iz Prozora 2. st. pr. Kr., ogrlica od zrna stakla s *jantarom*, perle s prikazima ljudskih lica „perle s tri lica“ iz Prozora i Kompolja, trapezoidne kopče – pojasne pločice od željeza, ogrlice-perle sa žutim i bijelim nitima od staklene paste, *fibule*, oglavlja, *antropomorfni i zoomorfni* privjesci, *sljepoočničarke*, ogrlice od stakla, *jantara*.²³

Jantar i stakleni nakit bio je u Japoda omiljen tijekom čitavog željeznog doba. Likovno i slikovit nakit nađen u Prozoru i Kompolju od zrna staklene paste s prikazima ljudskih lica. Uz uvezene antropomorfne perle, nosile su se i ranije spominjane perle proizvedene tamno sive velike perle sa žutim i bijelim nitima – dvobojne perle od staklene paste i pojasne okove u obliku trapezoidnih pločica od željeza ukrašenim mitološkim scenama iz Prozora. Trgovački putovi prolazili su kroz važna japodska središta Kompolja i Prozora koji su povezivali Podunavlje sa Jadranom.²⁴

Svoje pokojnike Japodi su zakapali u nekropole u ravnim grobovima – humci – *tumuli* u Prozoru i Kompolju na ovom području. Ta groblja najbolje svjedoče o životu u naseljima krozčitavo tisućljeće na prostoru Gacke. Kod Japoda razvijala se duhovna kultura i običaji, stvaralisu različita božanstva a to su BINDO (*Bindus*) bog voda, života i plodnosti i SUNCE – solarnikult koji je iskazan na pojasnim kopčama u obliku sunčevih zraka i drugim predmetima. Mijenjao se izgled pojasa, ali je uvijek bio bitan dio odore: ratnika, svečane ili pogrebne. Nosilisu ga muškarci i žene.²⁵

Japodi su bili dugovječan narod koji su živjeli mirno na Gackom području. Na drugim Japodskim područjima dolazi do prodora Rimljana i osvajanje Japodskog teritorija koji je trajao 200 godina. U bitci kod *Metula* kod Josipdola, glavni grad Japoda najteže su uspjeli osvojiti, spalivši grad, a njihovi branitelji su poginuli ili su izabrali smrt nego da padnu Rimljanima u ruke. *Arupium i Avendo* su se predali bez borbe i priznali rimsku vlast. Tako su Rimljani i Japodi imali suživot tijekom 1. st. n.e., a moguće i kasnije i živjeli su i dalje svojim naseljima, a Japodska kultura polako je nestajala i postala je dio rimske kulture s kojom nestaje pretpovijesno doba. Rimska kultura zauzima čitavi Japodski teritorij.²⁶

U antičkim izvorima spominje se narod Japoda, njihova materijalna i duhovna kultura, glavne teritorije koji je obuhvaćao Gacku, Liku, Ogulinsko-plašćansku udolinu, SZ Bosnu – Pounje i Hrvatsko Primorje. Prvi spomen Japodskog imena zabilježen je kod Hekateja iz Mileta (6.st.

²³ BAKARIĆ, L. i dr.: Japodska kultura, nav.dj., str. 106-113.

²⁴ DIMITRIJEVIĆ, S. i dr.: PRAPOVIJEST, nav.dj., str. 342-346.

²⁵ BALEN-LETUNIĆ, D.: JAPODI, Matica Hrvatska ogranak Ogulin, Ogulin, 2006., str. 67-75.

²⁶ BAKARIĆ, L. i dr.: Japodska kultura, nav.dj., str. 114-115.

pr. Kr.) sačuvanog u djelu Stjepana Bizantinca. Izvori o ratovanju dolazi od antičkog pisca Strabona iz Amazije (63. god.pr. Kr.) u djelu Geografija, zatim u Prirodoslovlju Plinija Starijeg, rimskog povjesničara Tit Livija (89. god. pr. Kr.), Rimske povijesti Diona Kasija i grčki povjesničar Apijan iz Aleksandrije (2. st. pr. Kr.) u knjizi Rimske povijesti daje najautentičniji opis borbe Japoda i Rimljana u Ilirskim ratovima. Japodi koji su kao dugovječan i mnogoljudan narod do 35. god. pr. Kr. bili posve nezavisni s osebujnom kulturom koja se očitavala kroz skoro cijelo jedno tisućljeće naše prapovijesti trajala je od 11. st. pr. Kr. do 35. god. pr. Kr.²⁷

Život Japoda na ovom Gackom prostoru ostavio je trag jedne civilizacije koja je utisnula pečat svoga postojanja. Brojni arheološki nalazi na lokalitetima u nekropolama i gradinama svjedoče o narodu koji je imao osebujnu kulturu, život i identitet.

3.2. Doba Rimljana – Mitraizam – Antika – Stari vijek - spomenici i religija

Mitraizam je staro indoeuropsko božansko vjerovanje, a njihovo božanstvo naziva se Mitra ili Mithras. U božanstvu se govori o savezu Hetita i Mitranaca, gdje je Mitra pozvan da pazi i poštuje da se savez održi. Javlja se u Vedama i Avesti, kod Inda i Iranaca u svetim knjigama. U iranskoj teologiji nalazi se borba između Dobra (Svjetla) i Zla (Mraka). Kod Inda božanstvo je Svjetlost – Sunce koje se naziva Mitrino oko. Kult Mitre širio se na zapadu u Mezopotamiju, Mala Azija. U kultu Mitre iz doba Rimljana – rimski misteriji nema iranskih tragova niti je porijeklo kulta iz Perzije, Pretpostavka da je Mitrin kult došao u Rim od zarobljenih gusara. Nađeni su mirtički ostaci i u Grčkoj. O Mitraizmu pisali su Dion Kasija i Plinije, kada je kralj Tiridat iz Armenije – Iran posjetio i došao na krunjenje cara Nerona u Rim sa svećenicima koji upotrebljavaju neiranski mitraizam i učvrstio se u rimskoj religiji u tradicionalnim okvirima. Odnos između mitraizma i kršćanstva dolazi do poganskog sustava politeizma prema monoteističkom kršćanstvu. Pogansko Sunce preobrazilo se u solarnog boga u kršćanstvu, te je mitraizam prelazio u monoteizam. Prvi rimski car Aurelijan nazvao se *Dominus et deus* i državnom vjerom proglasio vjerovanje u boga Sunca. Rimski mitraizam je nova religija neovisna o perzijskoj. U IV st. kada su porušeni mitreji i kipovi u Vatikanu, kršćanstvo kao jedinu religiju učvrstio je Teodozije i ona je postala državna religija, a mitraizam nestaje iz religijske kulture.²⁸

Mitrički spomenici ili hramovi ili mitreji se nalaze u prirodnom ambijentu, malih dimenzija, pretežnom pored vode. Strop je bio plav sa žutim zvijezdama kao nebo, a na istočnoj strani su

²⁷ BALEN-LETUNIĆ, D.: JAPODI, nav.dj., str. 8-20.

²⁸ KRZNARIĆ, M.: Mitrički spomenici i Mitraizam u Gackoj, Grad Otočac 5, Otočac, 1999. str. 21-24.

vrata kroz koje je sunce prodiralo unutra na reljef mitreja na drugoj strani na zapadu, položen u apsidi, što će kasnije imati isti smještaj i kršćanske crkve. Religijska zajednica i kult imali su ograničen broj vjernika, odnosno mogli su prisustvovati samo muškarci, a ženama je bilo zabranjeno. Ostali članovi kulta bili su vojska, trgovci, oslobođeni robovi, činovnici.²⁹

U prikazu tauroktonija – prikazuje Mitra dok ubija bika koji je bio uvijek glavni kult Mitrinog reljefa i glavna tema. Ubijanje bika odvija se u pećini prikazan na reljefima izvedenog svoda.³⁰ „U sredini samog reljefa izrađen je Mitra odjeven u hlačama s frigijskom kapom na glavi i kratkim plaštem koji leprša. Oslonio se lijevom koljenom na bika. Mitra ga je lijevom ga rukom uhvatio za nozdrve, a desnom mu zabija nož u vrat.“³¹ Pas skače i zmija plazi dok krv curi iz rane, dolazi škorpion i hvata bika za genitalije. Uzdignut bikov rep u svim prizorima završava klasjem žita. Prizor prate dva bakljonoše (*dadofori*). U kutovima nad svodom pećine prikazane su Sola i Luna (Sunce i Mjesec), a ispod Sola vidi se gavran u letu prema Mitri. Opisan prikaz tauroktonije mora biti prikazan na svakoj mitričkoj slici. Žrtvovanje bika na mitreju – spomeniku prikazan je u simboličnom prikazu. U Rimu ispod crkvi sv. Klementa i svete Priske na Aventinu najznačajnije je svetište Mitre. Na mitričkom motivu prikazuje se astronomski sadržaj, ubijanje bika. Lik Mitra u zvjezdanom nebu prikazuje da je on vladar nad božanskim i fizičkim svijetom, vladar u cijelom svemiru.³²

Mitraizam u Gackoj

Mitraizam u Gackoj i Otočcu nalazi se na područjima gdje su živjeli Japodi. Tu su pronađeni i otkriveni mitreji – spomenici in situ u čast bogu Mitri posvećeni kultu o novom religijskom vjerovanju Rimljana. Na području Gacke i Otočca nalaze se dva mitrička reljefa, veliki zavjetni žrtvenik visoki i veliki reljefi in situ, koja su obilježavala značajna mjesta mitričkih svetišta rimske kulture. Nakon tolikih stoljeća i tisućljeća, mitrički reljefi podignuti i uklesani na prirodnoj stijeni još i danas prikazuje i dokazuje kako je bio veliki utjecaj i vjerovanje u kult rimske religije i postojanja mitričkih općina i rimskih naselja na ovom prostoru. „Mitraizam se u Gackoj najprije širio i išao iz Italije preko antičkog Senja, trgovačkog središta, od polovice 2. st. i prodirao na prostore Gacke, a drugi put širenja mitraizma vodio je prema Panoniji. Svi mitreji sa scenom tauroktonije – prikazuje Mitra kako ubija bika i pored njih nalaze se druge osobe (*dadofora*), detalji ikonografije (klasje žita) i prikaza životinja (pas, zmija, škorpion, gavran). Mitraizam i kult je donesen na područje Gacke preko robova i oslobođenika, obrtnika

²⁹ Isto, 24-25.

³⁰ Isto, 25.

³¹ Isto, 25.

³² Isto, 25-31.

i trgovaca i dr. iz trgovačke luke Senj. Prodorom kulta i širenje religije najznačajniji centar razvoja u Gackoj bio je u Arupiu odakle dolazi ime na ari Lucija Lukceja i nalaza na dva mitreja o postojanju mitričkih općina koja se dalje širila prema mjestu Sinac gdje je zavjetni reljef.“³³

Na ovom prostoru umjetnički, duhovni i teološki religijski utjecaj mitraizma značajno mjesto zauzimala je mitrička-rimska religija žitelja Gacke u kasnoj antici. Pronađeni mitreji i zavjetni reljef i epigrafski natpisi svjedoče o postojanju kulta Boga Mitre prikazom tauroktonije i mitraizma u Gackoj. Dva su miteja – spomenika in situ u Gackoj. To su mitreji visoki reljef boga Mitre na lokalitetu Oltari ili Kraljev stolac na Špilničkom polju i drugi mitrej reljef boga Mitre u niši stijene na lokalitetu Rajanov Grič kod naselja Čovići i treći mitrej zavjetni reljef – ploča u naselju Sinac, te dva epigrafska natpisa na ari pronadjeni na Vitlu kod Prozora i drugi na lokalitetu S. Marko u Podumu. Sa ovim postojanim spomenicima – mitrejima u prirodnom prostoru, dokaz su da mitričkih reljefa ima nekoliko tipova sa prikazom tauroktonije imitričkih natpisa.³⁴

Prvi mitrej – visoki reljef boga Mitre na lokalitetu Oltari ili Kraljev stolac na Špilničkom polju u Otočcu nalazi se u pravcu Sinac-Prozor, južno od Prozora. Na lokalitetu svetišta smještenog polukružno u kamenoj niši na istočnoj strani nalazi se mitrej. U niši je prikazan Mitra gdje kleči na biku sa dva bakljonošama sa strana. Mitra nosi frigijsko odijelo, sa pojasom opasan oko tunike koja leprša iza njega. Na mitreju nedostaje Mitrina glava, kleknuo je na bika lijevom nogom, prednje noge bika su savijene unazad, klečeći na podu, te s desnom svojom nogom pritisnuo bikovu nogu otraga. Mitra je bika zgrabio lijevom rukom za gubicu, a u vrat mu je zario nož desnom rukom. Iznad Mitre na gornjem dijelu reljefa nema luka, jer je reljef odlomljen i nedostaje. Na miteju može se vidjeti pas koji je okrenut prema van s desne strane Mitra i bika. Škorpion, zmija i gavran nisu vidljivi, osim klijesta škorprije koje nisu ni one danas vidljive. Na reljefu iznad bikove glave s desne strane nalazi se donji dio poprsja Lune i s lijeve strane izlizano poprsje Sola. Dimenzije mitreja – tauroktonije visina je oko jedan metar, širina niše je 158 cm, a dubina 76 cm. Reljef je izbočen 21,5 cm. S donje strane reljefa je isklesano postolje u visini 80 cm u stijeni kao oltar u obliku klupe. Istraživanjem iz 1896 god. nađeni su na lokalitetu predmeti fragmenti svjetiljki od gline, tanjur, grumen olova, ulomci žlijeba i opeke, anfore, sedam brončanih rimskih novčića koji datiraju od polovice 3 st. do polovice 4 st. tj. od 260 do 360 god.³⁵

³³ Isto, 33-34.

³⁴ Isto, 33.

³⁵ Isto, 35-36.

Drugi mitrej – reljef boga Mitre u niši stijene na lokalitetu Rajanov Grič kod naselja Čovići nalazi se uz glavnu prometnu cestu na brdu Rajanov Grič kod potoka Rajan sa desne strane obale. Mitrej je i ovdje izgrađen u prirodnoj stijeni uklesan u živom kamenu, tauroktonija – Mitra kako ubija bika. Ispod reljefa niše isklesan je žrtvenik kao klupa. Reljef mitreja dugačak je 175 cm, a visok 164 cm i s gornje strane je zaobljen polukrugom. Na samom reljefu koji je izlizan i plitak ne mogu se uočiti i prepoznati životinje škorpion, pas, zmija, niti Luna i Sol. Vide se vrlo malo bakljonoše, druge osobe dodaforti prema Mitri su veličinom mali. Mira drži nož u desnoj ruci, dok se u rubu niše vidi u većoj veličini rođenje boga. Na lokalitetu svetišta su pronađeni novci i upotrebljavali se sredinom 4. st. Reljefi oba mitreja nalaze se u isklesanoj niši prirodne stijene što im je zajedničko, te pripadaju istoj vrsti.³⁶

Treći mitrej – zavjetni reljef ploča u naselju Sinac prikazuje tauroktoniju – Mitra kako ubija bika. Mitrina desna ruka i glava na reljefu nedostaje, zatim noge bika i gubica, poprsje Lune, pas i bakljonoša. U kratkom odijelu Mitra se vidi s plaštem koji vijori iza njega i čini udubinu. Na zadnji dio bika je kleknuo lijevim koljenom, a prikazan bik je u proporciji mali, te zabija nož lijevom rukom u bikova prsa. Bikov rep je podignut uvis i na vrhu čini oblik od dva klasa žita, a škorpion hvata testise od bika, desno zmija plazi, a bakljonoša podignutu baklju drži s obje ruke, okrenut bočno, ravnih nogu stoji na kamenu s frigijskom kapom na glavi, kratko odijelo i hlače. Iznad Mitre bočno je poprsje Sola, a oko glave su sedam zraka. Od Sola prikazan je desno veliki gavran koji sjedi pognute glave na plaštu Mitra. Reljef u Sincu u obliku je pravokutne ploče od žutog vapnenca nađen u potoku Obdulja iza ureda župnika S. Miletića koji je pronađenu ploču darovao 1894. god. Zagrebačkom muzeju. Reljef je grubo izrađen od 51 cm visine, 50 cm širine i 15 cm debljine. Ploča reljefa na gornjem dijelu je zaobljena. Mitrin reljef u Sincu je dokaz da je postojala i ovdje općina i rimsko naselje u antičkom vremenu.³⁷

Dva epigrafska podatka na ulomku vapnenačke are pronađeni su natpisi na brdu Vital kod Prozora od nekog Lucija Lukceja posvećenog bogu Mitri pronađenog 1900 godine, a natpis teksta glasi: „S (*oli*) I (*victo*) D (*eo*) R (*upe*) (n (*ato*) SA (*cr (um)*) L (*ucius*) Lucce(*ius*)“³⁸, dimenzije 37 cm visine, 25 cm širine i 40 cm debljine. Drugi epigrafski podatak je na ulomku vapnenačke are pronađen na lokalitetu Sv Marko u Podumu na groblju gdje je samo prvi red are sačuvan sa natpisom „D (*eo*) I (*victo*) M (*ithrae*).“ Dimenzije are su 48 cm visoka, 48 cm široka i 36 cm debljina.³⁹

³⁶ Isto, 38.

³⁷ Isto, 39-40.

³⁸ Isto, 36.

³⁹ Isto, 36-37.

3.3. Srednji vijek i Novi vijek

Srednji vijek – Završetkom starog vijeka te propašću Rimskog Carstva nestaje romanizacije i antike, a počinje srednji vijek, razdoblje europske povijesti i feudalizma. U to vrijeme dolazi do velike seobe naroda i počinje srednji vijek u Europi. Na područjima prostora današnje Hrvatske u ranom srednjem vijeku u 5. st. dolaze Goti, u 6. st. dolaze Slaveni i Avari, a u 7. st. dolaze Hrvati. Hrvati od svoga dolaska pa nadalje u slijedećim stoljećima pripadaju pod Franačku državu za vrijeme stolovanja kneza Borne, dok je otok Krk bio tada pod Bizantskim carstvom. Knez Borna bio je prvi hrvatski knez u 9. st. – 818. god. prozvan knez Gačana. U vrijeme Franaka, Hrvati su uzeli kršćansku kulturu pod utjecajem rimske civilizacije. Knez Borna nosi naslov i kao knez Dalmacije i Liburnije, a za svoje kneževske vladavine imao je podršku crkve. Kao višestruki knez proširio je svoju vlast na mnoge krajeve. Borna je gospodario velikim hrvatskim područjima i uspostavio u hrvatskoj državi prve srednjovjekovne temelje. Od kraja 9. st. ban ima vlast u Gackoj.⁴⁰

Polovicom 10. st. bizantski car, filozof i pisac Constantin Porfirogenet u svojem djelu prvi put spominje ime Gacka, te Liku i Krbavu na grčkom jeziku da je jedino u ostalim hrvatskim zemljama – župama bila vladavina kneževa, a u Gackoj, Lici i Krbavi je upravljao i vladao ban.⁴¹

Na hrvatskom kopnenom prostoru dolazi do velike seobe naroda, gdje je više stradalo kršćanstvo u to vrijeme nego na otocima. U Gackoj se kršćanstvo u 11. st. već ukorijenilo, bio je pod rimskim utjecajem prije pojave Bašćanske ploče. U liturgiji i bogoslužju na zapadu je bio latinski, a na otocima narodni jezik. U 11. st. dolazi do prvog pisanog spomena Otočca u Gackoj na Bašćanskoj ploči na otoku Krku, Jurandvoru u crkvi sv. Lucije gdje se spominje Sv. Nikola u Gackoj. To piše u posljednja dva retka na čakavskom jeziku i glagoljici. Bašćanska ploča bila je pregrada u crkvi između oltara i naroda, pisani spomenik, 'dragi kamen hrvatskog jezika.' U to vrijeme vladar ovih prostora na otoku i kopnenom dijelu Hrvatske, kralj Zvonimir (*Zv'nimir kralj hrvatski*) dao je crkvi zemljište (ledinu) sv. Lucije u Jurandvoru, opatiji sv. Nikole u Otočcu. Oba samostana imali su zajedničkog opata.⁴²

„Bašćanska ploča jedan je od najstarijih spomenika hrvatskoga jezika i jedan od najznamenitijih spomenika narodne kulturne baštine.“⁴³

⁴⁰ GACKA – Zemlja i voda – Turizam i baština, Broj 13, Zagreb, 2003., str. 20

⁴¹ GACKA U SREDNJEM VIJEKU: Zbornik radova, Institut društvenih znanosti Dr. Ivo Pilar, Zagreb-Otočac, 2012., str. 311.

⁴² VRILO – Godišnjak župa otočkog dekanata, Otočac, 2016., str. 254-255.

⁴³ MACAN, T.: Hrvatska povijest: pregled, Matica Hrvatska, Zagreb, 1995., str. 42.

Slika 4. BAŠČANSKA PLOČA 1100 god. 11. st.

Izvor: Bašćanska ploča, Leksikografski zavod Miroslav Krleža

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=6206> posjećeno 02.09.2021.

Prijevod – „Transkripcija teksta Bašćanske ploče na latinici:

Az, v ime Otca i Sina i Svetoga Duha. Az opat Držiha pisah se o ledine, juže da Zvonimir kralj hrvatskij v dni svoje v Svetuju Luciju – i svedomi: župan Desimira Krbave, Mratin v Lice, Pribineža posal Vinodole, Jakov v otoce. Da iže to poreče, kni j Bog i dvanadeste apostola i četiri evanjelisti i svetaja Lucija, amen. Da iže sde živet, moli za nje Boga. Az opat Dobrovit zdah crekav siju i svojeju bratiju s devetiju v dni kneza Kosmata obladajućago vsu Krajinu. I beše v ti dni Mikula v Otočci s svetuju Luciju v jedino.“⁴⁴

„Važan prilog glagoljskoj baštini u Gackoj čini odljev Bašćanske ploče postavljen na zidu u holu Muzeja Gacke, čime se naglasila davna benediktinska veza Otočca i Baške. Gospićko-senjski biskup mons. dr. Mili Bogović pripala je čast da 2013. god. otkrije odljev Bašćanske ploče. Odljev originalne ploče u Otočac je stigao iz Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a na prijedlog akademika Petra Strčića koji je, sudjelujući na znanstveno-povijesnom skupu „Gacka u srednjem vijeku“ u Otočcu, sugerirao da se odljev Bašćanske ploče mora naći i u Otočcu, ...“⁴⁵

Kralj Zvonimir ukinuo je bizantsku vlast. Na otocima se koristio narodni jezik i glagoljica, ostalo od Bizantske vlasti, a na zapadnom kopnenom dijelu Hrvatske bio je latinski jezik. Tako je crkvena i državna uprava širila se s kopna na otok, a s otoka dolazio je na kopno narodni

⁴⁴ Bašćanska ploča, HAZU HR <https://www.info.hazu.hr/povijest/bascanska-ploca/> posjećeno 02.09.2021.

⁴⁵ VRILO – Godišnjak Župa otočkog dekanata, Otočac, 2017., str. 241.

jezik i glagoljica. Bašćanska ploča je povijesni spomenik, najstariji pisani i zapisani trag na hrvatskom čakavskom jeziku i pisanom glagoljicom.⁴⁶

U Gackoj i okolici bio je viteški red Templara koji je imao svoje posjede. Kralj Andrija II, hrvatsko-mađarski kralj, na križarskom pohodu u Palestinu pratili su Templari, a kao nagradu za njihove troškove, zasluge i zahvalu na putu prema Istoku, darovnicom 1219. god. darovao župu Gacku Templarima u posjed. Na svom putu kralj je prošao pokrajinom Gacke prema Dalmaciji. Tim istim putem bježao je i hrvatsko ugarski kralj Bela IV od tatarsko mongolske opasnosti, njihovih hordi i kana Batija. Oni se nisu zadržavali u Gackoj i okolnim područjima, nego su bili u progonu za kraljem Belom IV prema Dalmaciji. Templari su u Gackoj vladali jako kratko. Brat kralja Bele II, kralj Bela IV, nagodi se 1269. god. sa Templarima za posjed u Senju. Tada su Templari 1269. god. napustili Gacku, a nasljednim vladarima postali su knezovi krčki kasnije Frankopani. O toga vremena Gackom su vladali razni vladari sve do dolaska krčkih knezova Frankopana. U slijedećoj uspostavi vlasti i gospodarenja u Gackoj bili su Frankopani, vladari i gospodari Gacke i Otočca od kraja 13. st. 1290. god. i zadržali posjed do 1468. god. Gacku u srednjovjekovnoj povijesti obilježili su krčki knezovi kasnije Frankopani kada im ugarsko hrvatski kralj Matiaš Korvin preotima sve posjede. Kada su Frankopani postali gospodarima Gacke i Otočca, imali su posjede Otočac, Švicu, crkvu sv. Marka u Podumu, Prozor i Dabar, a posjedovali su i izgradili gradove u Gackoj, Otočac, Prozor, Dabar, Vrhovine i Brlog. Frankopani su imali i posjedovali stotine utvrđenih gradova, utvrda, dvoraca, tvrđava diljem Hrvatske.⁴⁷

Krčki knezovi nazvani su Frankopanima i u Gackoj gradili su crkve, ceste, pomagali samostane, zalagali se za umjetnost, utvrdili grad, osnivali biskupije i birali biskupe, razvijali kulturu i pismenost i njegovali pismo glagoljicu.⁴⁸

Otočac kao srednjovjekovni grad *Othozaz* od 1290. god. upravljaju Frankopani i u ostalim utvrđenim gradovima. U Gackoj razvijala se redovnička benediktinska monaška zajednica pod franačkom državom. Borna je bio kršćanski i franački saveznik, dok Slaveni su bili pod utjecajem Bizanta, nisu znali što znači imati državu sve dok se nisu susreli sa kršćanskom državom i kršćanstvom Franačke države. Krčki knez Dujam II 08.05.1300. god. dobiva na upravljanje županiju Gacku od kralja Karla Roberta II. Otočac se spominje kao grad – *castrum Othozaz ili Otozzez ili Ottozez* od 1316. god. u povelji kralja, krčkom knezu Dujmu II, te mu ponovo daje župu Gacku s gradom Otočac. Stari grad Otočac u Donjem gradu nalazio se na

⁴⁶ VRILO – Godišnjak Župa otočkog dekanata, Otočac, 2016., str. 254.

⁴⁷ GACKA – Zemlja i voda – Turizam i baština, str. 21.

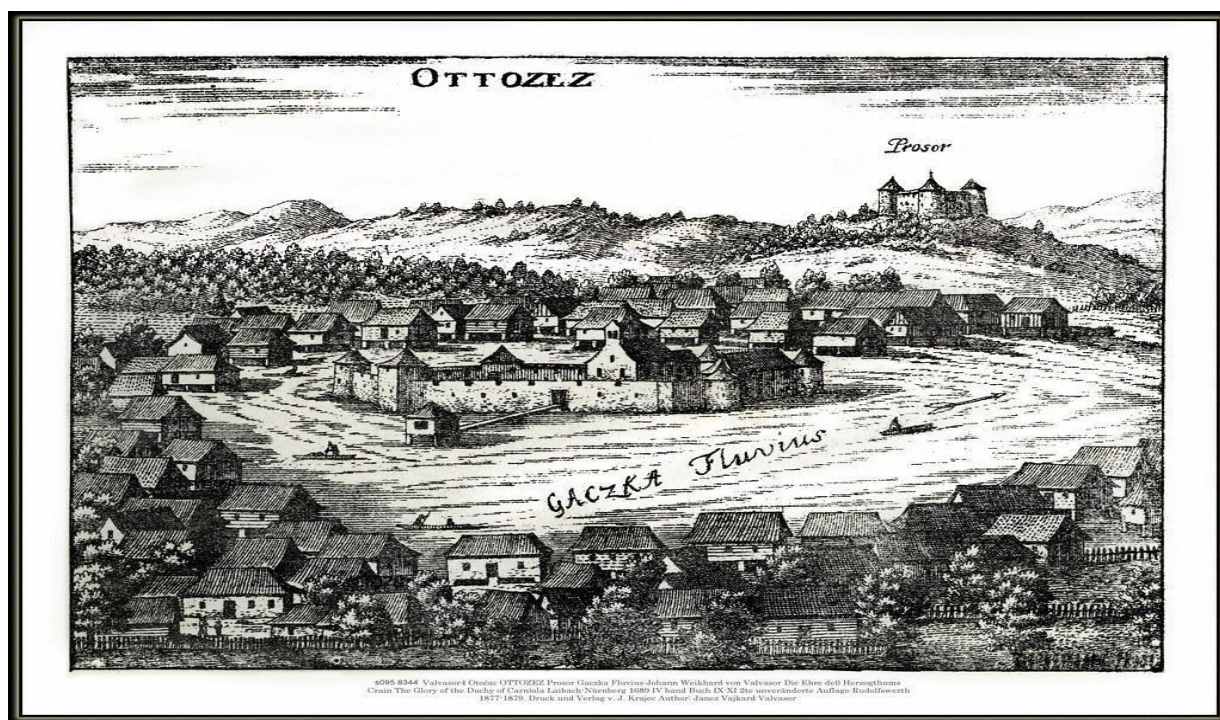
⁴⁸ Strategija razvoja grada Otočca, nav.dj., str. 36.

otočiću. Sam naziv Otočac – mali otok – otočić nastao je na prirodnom otočiću usred rijeke Gacke u 14. st. okružen vodom. Na otočiću grad- utvrda (*Wasserburg*) je bio okružen bedemima sa kulama zbog obrane.⁴⁹

Ostale kuće su bile sojenice, kuće izgrađene na stupovima zabijeni u vodu kojima se moglo doći čamcima – plavima, prikazano na Johann Weikhard von Valvasorovom crtežu iz 1689. god. Grad nije nikad bio zauzet, a sve do 18. st. bio je na prirodnom otočiću okružen vodom rijeke Gacke.⁵⁰

Srednjovjekovni neosvojivi utvrđeni grad Kaštel *Ottozez* izgrađen na samom otočiću, usred rijeke Gacke i još su vidljivi ostaci kamenog zida dva metra visine i nekoliko desetaka metara dužine. Pored kaštela Otočac, nalaze se ostaci temelja kapele sv. Marije. Stari grad imao je šest mostova preko Gacke. Od ostataka kaštela ostala su samo dva mosta. Kaštel se nalazi u blizini starog kamenog mosta s desne obale rijeke Gacke, a podalje je drugi mostić. Izgrađena je rekonstrukcija tlocrta kaštela Otočac.⁵¹

Slika 5. OTOČAC – grad na vodi - *OTTOZEZ* Johann Weikhard von Valvasor 1689. god.

Izvor: Otočac – Vojna krajina – Ottozez, Flickr.com

<http://www.flickr.com/photos/morton1905/41987761344>

posjećeno 02.06.2021.

⁴⁹ KRANJČEVIĆ, M.: Nešto o otočkom parku

www.cro-eu.com/forum/index.php?topic=80.0 posjećeno 15.01.2021.

⁵⁰ Strategija razvoja grada Otočca, nav.dj., str. 35-36.

⁵¹ Otočac, LAKO <https://lako.com.hr/2017/03/31/otocac/> str. 3/3 posjećeno 30.04. 2020.

Pokrajinom – županijom Gackom vladali su i gospodarili, a neki od njih i boravili tri stoljeća u gradu Otočcu, a bili su Dujam II Krčki, Fridrih III Krčki, zatim Sigismund ili Žigmund Frankopan Otočki, Martin II Frankopan.⁵²

Najutjecajniji sin kneza Nikole IV Frankopana bio je Sigismund – Žigmund Frankopan koji dobiva Gacku sa sagrađenim i utvrđenim gradovima Otočac, Prozor i Dabar u posjed diobom Frankopanovih imanja nakon smrti oca. U Otočcu je najviše boravio Sigismund od svih Frankopana. Žigmund je u Otočcu sagradio svoj dvorac izvan zidina grada. Nakon njegove smrti, umro je bez muških nasljednika i vlast preuzima brat Martin II Frankopan.⁵³

Za vrijeme Žigmunda Otočac je doživio svoj procvat. Papa Pio II. utemeljio je 05. ožujka 1460. godine Otočku biskupiju, kolegijalnu crkvu sv. Nikole uzdigao u katedralu, a Otočac je dobio papinskom poveljom status grada (civitas).⁵⁴

Za vrijeme njihova vladanja, Frankopani su bili hrvatski banovi, knezovi, kraljevi, potkraljevi, ratnici, diplomati, političari, podupirali umjetnost, prevoditelji i pjesnici. Frankopani u Hrvatskoj bili su hrvatski velikaši, najpoznatiji feudalc i onoga vremena zajedno sa Zrinskima utjelovili su moć, bogatstvo, utjecaj i povezanost u zemlji i u europskom krugu, junaštvo, hrabrost, politički prevratnici i propast. Iza njih ostali su utvrđeni gradovi, dvorci, kaštel i crkve. Nakon njih ostali su zakoni, statuti i druge isprave napisane na hrvatskom jeziku i pismom glagoljice. Vladali su više od pet i pol stoljeća, od 1118.-1671. god. i dio su važne hrvatske povijesti.⁵⁵

U 17. st. borili su se za napredak hrvatske države protiv Habsburgovaca, ali u tom ih je spriječio bečki dvor i optužio ih za urotu, te suđenjem pogubljeni su Fran Krsto Frankopan i Petar Zrinski u Bečkom Novom Mjestu 30.04.1671. godine.⁵⁶

Novi vijek – Novi vijek je razdoblje u povijesti do danas.

U 15. st i poč 16. st. Turski prodori (Osmanlija) bili su sve žešći i češći, a Lika i Krbava su pale pod tursku vlast 1527. god. Utvrđenim gradom za obranu od Turaka osim Otočca bili su Dabar, Prozor. Gacka i Otočac bilo je poprište značajnih bitaka s Turcima, tako su postali područje u čestim napadima Turaka kada stanovništvo bježi i se iseljava prema Primorju i sj. Hrvatskoj i dr. Naseljeni ostaju od gradova samo Otočac, Prozor. Zbog čestih turskih provala, hrvatsko ugarski kralj M. Korvin ustanovio je Senjsku kapetaniju 1469. god., pripadale su joj

⁵² Strategija razvoja grada Otočca, nav.dj., str. 36.

⁵³ VRILO – Godišnjak Župa otočkog dekanata, Otočac, 2026., str. 256-257.

⁵⁴ Strategija razvoja grada Otočca, nav.dj., str. 36.

⁵⁵ Monografija „Putovima Frankopana“, HKM Hrvatska katolička mreža
<https://hkm.hr/kultura/monografija-putovima-frankopana/> posjećeno 12.08.2019.

⁵⁶ PAVLIČEVIĆ, D.: Povijest Hrvatske, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2000., str. 196.

od 1538 god. utvrde Otočac, Prozor, Brlog i dr. za sprečavanje i obranu od Turaka. U Gackoj su Turci doživljavali teške poraze, ali su i dalje nastavljali svoje osvajačke pohode, ali su svaki put uspješno pobijeđeni i odbijeni. Kada se uspostavila Vojna krajina/granica utvrde su bile od velike važnosti za obranu od Turaka. Uprava Vojne krajine na brdu Fortica sagradila je utvrdu Fortica 1619. god. i zaustavile Turke u daljnjem prodoru i osvajanju Otočca. Slijedile su još nekoliko uspješnih bitaka protiv Turaka 1655. god. dva puta ih je pobijedio P. Zrinski kod Otočca i na Gusić polju 1657. god.⁵⁷

Protiv Osmanlija 16.10.1663. god. dogodila se slavna pobjeda bitke kod Jurjevih stijena blizu Otočca kada je Ali-paša Čengić doživio strašan poraz s vojskom Frana Krste Frankopana i vođe Petra Zrinskog gdje je poginulo u krvavoj bitci mnogo Turaka Osmanlija.⁵⁸

Među poznatim u bojnim redovima ratnika Petra Zrinskog i Fran Krsto Frankopan bio je i pop Marko Mesić. Otočani su sa vojnom Otočkom kapetanijom i Otočkom pukovnijom iz 1746. god. protiv Turaka i dalje sudjelovali u ratovima kada su turski napadi popuštali i opasnosti nestale sa gackog prostora. Vojna granica je 1881. godine razvojačena.⁵⁹

„Otočka kapetanija (1540 - 1746.) - nastala je u 16. st. Obuhvaćala je područje Gacke. Otočka kapetanija opstojala je u borbi s Osmanlijama sve do novog krajiškog ustroja iz 1746. g. kada je utemeljena Otočka pukovnja“⁶⁰

Bio je to začetak Vojne krajine podijeljen na 11 pukovnja (regimenti) i nakon ovog ustrojstva utemeljena je Otočka pukovnja (regimenta), te je tako u cijelosti militarizirana Vojna granica za potrebe Habsburške Monarhije. Vojna krajina podijeljena je na ličku, otočku, ogulinsku, slunjsku i dr. pješadijske pukovnije. Pukovnije su se dijelila na satnije (bataljune). Njemački je bio službeni jezik, a vojnu obvezu krajišnik je imao od 16. do 60. godina života.⁶¹

Formiranjem Otočke pukovnije (Otočaner Regiment N 2), (1746-1881) od 04.08.1746. god. za vladavine Marije Terezije u vrijeme reforme Vojne granice, Otočac je postao sjedištem pukovnije i proglašen je tada drugi put gradom. Razvojačenjem Vojne granice 1881. god. ukinuta je i Otočka pukovnja.⁶²

Otočka pukovnja obuhvaćala je Gacku, polovicu Krbave sve do turske granice prema Bosni. Odora Otočkih graničara, pripadnika Otočke pukovnije prema crtežu iz 1756. god. čini: crveni kaput, crvene hlače i crveni telećak, a visoka kapa bila je crna, kao i čizme do pol lista. Kapa

⁵⁷ GACKA – Zemlja i voda – Turizam i baština, str. 21-22, 27.

⁵⁸ VRILO – Godišnjak Župa otočkog dekanata, Otočac, 2016., str. 259-260.

⁵⁹ GACKA – Zemlja i voda – Turizam i baština, str. 22-23.

⁶⁰ VRILO – Godišnjak Župa otočkog dekanata, Otočac, 2016., str. 259.

⁶¹ PAVLIČEVIĆ, D.: Povijest Hrvatske, nav.dj., str. 210-211.

⁶² VRILO – Godišnjak Župa otočkog dekanata, Otočac, 2016., str. 260-261.

ima žute pletenice sa obje strane koje padaju ispred ušiju u dužini do vrata brade. Pletenice su bile graničarska radacija. Košulja je bila tamno plava. Bogati ukrasi na kaputu su tamne boje i vrpce su zlatne i plave boje sa bijelim pojasom preko ramena kao znakom raspoznavanja postrojbe u ratnom vremenu. Rukavi oko zapešća na kaputu bili su zlatne boje sa zlatnim ukrasom iznad njih. U replici opisane odore, jedino se namjerno odstupilo od znaka na kapi koji je zamijenjen sadašnjim grbom Otočca. Ova postrojba je nazvana "*Otočki graničari*", držeći se da je ovaj naziv najprimjereniji s obzirom na slavnu Otočku pukovnicu. Pod Otočkim graničarem se misli na tradiciju *Ottochanera* koji su u ono vrijeme bili pripadnici Otočke pukovnije.⁶³

U Otočac dolazi general Nikola Maštrović 1843. god., boravio do 1849. god. i car Franjo I imenovao ga je pukovnikom Četvrte hrvatske regimente. Od 1847. god. Maštrović obnaša dužnost brigadira Otočke pukovnije do 1849. god. kada je umirovljen. Pored vojnih obveza, Nikola Maštrović brinuo je o gospodarskom i duhovnom razvitku Gacke i drugih krajeva. Poticao je razvitak i uređenje škola i školstva u Otočcu, od 1844. god. organizirao glumačke predstave, vodio brigu o kvaliteti života svojih graničara, ali i stanovništva Otočca i okolice. Gradio je i popravljao ceste. Izgradio je cestu kroz središte Otočca, vodio brigu o katoličkim crkvama Otočke regimente i vjerskom životu, podizanju novih crkvi, gospodarenju šumama i vodama, posebno je vodio brigu o zdravlju graničara i stanovnika Otočca. Bolesnima i nemoćnima je pomagao i svakom tko je bio u nevolji ili ga je pogodila kakva nesreća. Zbog takvih humanih djela prema graničarima, žiteljima Otočca i Gacke, narod ga je prozvao „otac kraja“ Po zanimanju je bio inženjer niskogradnje i govorio je nekoliko jezika. Rođen je u Dalmaciji, u Makarskoj u imućnoj i uglednoj obitelji 1791. godine, a umro 1851. g.⁶⁴

Maštrović je izgradio i obnovio Otočac. Izgradio je zgradu Otočke pukovnije na brdu u središtu Otočca, vojnu zgradu, zgrada Ureda državne uprave sada Županijskog ureda, izgradio glavnu ulicu, od mosta do crkve, sadašnju Zvonimirovu ulicu.⁶⁵

„Otočac se počinje razvijati i izvan gradskih zidina tek sredinom 18. st. Kad je turska opasnost konačno jenjala i kad je postao sjedište Otočke pukovnije, Carica Marija Terezija učinila je grad 1746. god. velikim trgovištem.“⁶⁶

U vrijeme Vojne granice u Otočcu Nikola Maštrović 1844. god. osniva kazalište za održavanje predstave na njemačkom i hrvatskom jeziku. Hrvatsko amatersko kazalište iz Otočca, izvodio

⁶³ Otočki graničar, Put otočkih graničara

<https://otogran.wordpress.com/2012/10/23/otocki-granicar/> posjećeno 07.06.2019.

⁶⁴ VRILO – Godišnjak Župa otočkog dekanata, Otočac, 2016. str. 261.

⁶⁵ KRANJČEVIĆ, M.: nav.dj. www.cro-eu.com/forum/index.php?topic=80.0 str. 8. posjećeno 15.01.2021.

⁶⁶ Strategija razvoja grada Otočca, nav.dj., str.36.

je kazališne predstave na hrvatskom jeziku, dok je u Zagrebu tek bio kazališni život u razvitku. Od 1871. god. u škole se uvodi hrvatski nastavni jezik u vrijeme Vojne krajine/granice. Godine 1873. počinje djelovati narodna čitaonica koja djeluje do danas, a podupirao ju je biskup Josip Juraj Strossmayer. Otvorena je iste godine, točnije 01.12.1873. god. za proslavu 25. godišnjicu vladavine cara Franje Josipa I. Habsburga u AU Monarhiji. Čitaonica je bila omiljeno mjesto, okupljanje svih ljubitelja knjige, kazališta i glazbe, imala je pristup svima osim učenicima i studentima, što im je dozvoljeno tek kasnije. Čitaonica je mijenjala prostore, nove prostorije, veće i prostrane u kojoj se prikazivala i prva filmska predstava 1902. god. Postala je član Matice Hrvatske, a od 1905. god počela je djelovati pod novim imenom Hrvatska čitaonica.⁶⁷

Vojna krajina/granica ukinuta je već 1881. god. Otočac se naglo podizao i počeo rasti, sve više je napredovao, Otočac kao vojno pogranično mjesto, mijenjao se sa svim promjenama što je donosi civilni urbani život. Sve je zaustavio I Svjetski rat i ukinuće AU Monarhije 1918. god. Nakon toga vremena, od 1918. god. pa dalje dolaze nove političke struje i formiranje novih vlasti i novih država. Nove države koje se nadalje formiraju i Gacka dolina je u tom političkom okruženju i u vremenu II. Svjetskog rata. Nakon II. Svj. rata Otočac je postao kotar. Početak Domovinskog rata 1991. god. Otočac doživljava ogromna razaranja, počinjene ogromne štete i ljudske žrtve. U novom ustrojstvu RH, Otočac i Gacka nalaze se u LSŽ, a Otočac je dobio 1993. god. status grada.⁶⁸

U Domovinskom ratu, Otočac je 10.04.1993. god. treći put proglašen gradom u svojoj povijesti. Proglašenjem demokratske RH od 1990. do danas, Hrvatska svojom obranom u Dom. ratu i međunarodnim priznanjem zauzela je dostojno mjesto kao članica u EU, a hrvatski narod doživljava preporod svoje državnosti, samostalnosti, u svojoj povijesti, jeziku – narječju i dijalektima, kulturi, tradiciji i običajima. Promiče svoj ugled u svijetu i Europi kao demokratska država koja je izborila svoj nacionalni identitet i identitet svoga naroda u europskom kontekstu.

⁶⁷ GOMERČIĆ, V.: Gradska knjižnica Otočac, Grad Otočac 2, Otočac, 1996., str. 65-67.

⁶⁸ GACKA – Zemlja i voda – Turizam i baština, str. 22-23.

4. MATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA – pokretna i nepokretna

4.1. Znamenitosti u Gackoj

Kao što svaki kraj, područje ili u turističkom smislu rečeno destinacija ima svoje posebnosti, specifičnosti, jedinstvenosti, autohtonost koje je obilježilo taj prostor i stvorilo prepoznatljivost kao odredišta sa znamenitostima, tako su Otočac i Gacka dolina bogati sa znamenitošću. Gacka dolina sa Otočcem kao središtem obiluje baštinom: kulturno-povijesnom, tradicijskom i prirodnom baštinom. Područje Gacke naseljeno je od prapovijesti. Tako je ovaj prostor Gacke doline iz vremena davne prošlosti ostavilo traga na ovim prostorima za koje mi ponosno možemo reći da su znamenitosti ovog kraja koje smo dobili kao naslijeđe prijašnjih arhaičnih civilizacija sve do današnjeg modernog suvremenog doba, te njihovu prepoznatljivost naspram drugih trajno obilježilo ovaj prostor. Te znamenitosti su prirodnog karaktera, raritet prirodnih ljepota, netaknute prirode, splet raznih obilježja i posebnosti, jedinstveni ciklus, tla, vode i zraka, zatim kulturne zavičajne znamenitosti i tradicijska kultura u kulturološkom prostoru. Prepoznatljive znamenitosti u Gackoj je svakako Muzej Gacke Otočac – zavičajni muzej smješten u zgradi GPOU Otočac, Crkva Presvetog Trojstva – sakralni objekt – simbol grada Otočca, Gačanski park hrvatske memorije „knjiga u kamenu“ koja govori o znamenitim Gačanima, kulturna i turistička atrakcija grada, a nalazi su u parku crkve Presvetog Trojstva, spomenik hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata, zatim ostaci temelja fortifikacije utvrde Fortica na lokalitetu brda Fortica, Stari kameni most koji je granica Donjeg i Gornjeg grada Otočca i dijeli ga rijeka Gacka. Vrila Gacke sa mlinicama u mjestu Sinac – izvorište rijeke Gacke sa tri poznata izvora Majerovo, Tonković vrilo i Klanac vrilo. Znamenitost Gacke je lokalitet Lasinjske kulture na lokalitetu „Stari grad Otočac“ Ovaj lokalitet je svakako velika i značajna znamenitost za ovaj kraj, grad i narod.

Znamenitosti su gradinska prapovijesna naselja Japoda na Velikom i Malom Vitlu u Prozoru *Arupium* i Crkvina u Kompolju- *Avendo*, te špilje Pećina u L. Lešću i Bezdenjača u Vrhovinama, zatim Mitrički antički spomenici u kamenu – in situ – Mitraizam u vrijeme rimske vladavine prvotno je bila religija Rimljana na lokalitetu Oltari ili Kraljev Stolac na Špilničkom polju u Otočcu i mitrej Rajanov Grič u mjestu Čovići.⁶⁹

Križni put na brdu Fortici – kamene ploče ili stele postavljene do kapelice sedam žalosti Blažene Djevice Marije i fortifikacije utvrde Fortica u prekrasnom prirodnom ambijentu idealno za vjerski i kulturni turizam. Svaka spomenuta znamenitost Gacke doline i grada Otočca ima

⁶⁹ Gacko pučko otvoreno učilište Otočac, Vodič kroz stalni postav Muzeja Gacke, Otočac, 2014., str. 6-8.

bogatu povijest i autohtonu kulturu trajne vrijednosti. Tijekom svih razdoblja povijesti, ratova, stvarala se kultura i tradicija naroda u Gackoj ostavivši iza sebe povijesne spomenike kulture – baštinske znamenitosti. Oni su nasljeđe koje je ostalo do danas na ovom prostoru i prepoznatljivo je za ovaj kraj te vrlo značajno po svom identitetu, kulturi i prirodi.

4.2. Arheološka nalazišta – lokaliteti

Lasinjci i Japodi

Područje Gacke naseljeno je od prapovijesti prije šest i tri tisuće godina, od prastanovnika Lasinjaca i Japoda. Novim arheološkim istraživanjem iz 2015. god. na arheološkom nalazištu – lokalitetu „Stari grad Otočac“ došlo je do prapovijesnih otkrića gdje su pronađeni ostaci zemunice – podnica i predmeti Lasinjske kulture. To govori da je ovdje živio narod Lasinjci koji su naseljavali Gacki prostor prije šest tisuća godina, odnosno tri tisuće godina prije pojave i dolaska Japoda na ovaj prostor. Ostaci „Starog grada Otočca“ nalaze se na nekadašnjem otočiću usred rijeke Gacke iz 14. st. Ovim istraženim i utvrđenim lokalitetom „Stari grad Otočac“, Otočac i Gacka postali su u Hrvatskoj najjužnija točka gdje su živjeli pripadnici ove kulture i tako su ucrtani na kartu prapovijesti.⁷⁰

„U novije je vrijeme njezina južna granica rasprostiranja u Hrvatskoj pomaknuta do Otočca, gdje je zabilježena prilikom arheoloških istraživanja Staroga grada.“⁷¹

Tako je grad Otočac i Gacka dolina postalo bogato za još jedno arheološko nalazište – lokalitet, značajna znamenitost za ovaj kraj, grad i narod.

Prapovijesni Gacki prostor naselili su prije tri tisuće godina nomadski narod Japodi, od 11. st. pr. Kr. do 35. god. pr. Kr. tj. do romanizacije. Japodi su nastanjivali prostor, lokalitete – gradine i tumuluse na Velikom i Malom Vitlu u Prozoru – *Arupium* kod Otočca, Crkvina u Kompolju – *Avendo* kraj Otočca, Velika Punta u Hrvatskom Polju kraj Otočca. U vrijeme prvih naseljavanja Japoda na područje Gacke, pronađene su dvije špilje koje su bile njihovo sklonište i obitavalište sa arheološkim nalazima na lokalitetu špilje Pećina u L. Lešću kao plitka pećina i špilja Bezdenjača u Vrhovinama sa velikom nekropolom kod Otočca. Tisućljetnu Japodsku kulturu čine predmeti izrađeni od jantara, staklene paste i stakla, Japodska nošnja, od bronce su izvorni ukrasi-kapa-oglavlja od iskucanog brončanog lima, nakit- narukvice, ogrlice, fibule,

⁷⁰ Eh, što ti je (pra)stari Otočac!, Glas Gacke.hr

<http://www.glasgacke.hr/?ispis=detalji&novost=9394&kat=71> posjećeno 02.10.2015.

⁷¹ Lasinjska kultura, Lea Čataj, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, str. 25.

privjesci, pojasevi i kopče za pojas od brončanog lima, perle. Od uporabnih predmeta koristili su keramičke posude, pribor za jelo, oruđe i oružje.⁷²

Japodi su bili mnogoljudan narod. Kod Japoda uz broncu dominira jantar. Jantar je za Japode bio skupa roba, fosilna smola, sirovina sa Baltičkog mora, koji su sami oblikovali u zrna za ogrlice, fibule, ukrase za kosu. Njime se kitilo, liječilo i štitilo od zala. Jantar i njegov sjaj opjevao je Homer i rimski pjesnik Ovidije.⁷³

Tako su nastali lokaliteti pod utjecajem rimske religije – hramovi boga Mitre kojeg su Rimljani u početku štovali na Gackom prostoru u starom vijeku. Lokalitet *municipija Arupium* su ostaci mitreja Oltari ili Kraljev Stolac na Špilničkom polju u Prozoru kod Otočca i ostaci mitreja Rajanov Grič u mjestu Čovići kod Otočca, dobilo je ime po brdu i potoku Rajan.⁷⁴

Na prostoru Gacke u vrijeme vladavine Frankopana gradile su se utvrde, crkve, osnivali gradovi, a među utverdama su poznate utvrda Fortica i utvrđeni grad Prozor.

Utvrda Fortica

Lokalitet ostataka temelja fortifikacije utvrde Fortica nalazi se na brdu Fortica, a u 17. st. služila je za obranu od Turaka. U Donjem gradu, Stari grad Otočac smješten na otočiću okružen vodom rijeke Gacke na kojem je izgrađen *castrum* – grad sa obrambenim zidinama i utverdama zbog prodora Turaka. Zbog lošeg stanja zidina na otočiću, pristupili se radi obrane od Turaka u vrijeme Otočke pukovnije izgrađena nova utvrda Fortica 1619. god. iz temelja na uzvišenje brda iznad Starog grada Otočca. To je bila utvrda koja je služila u vojne svrhe za obranu Otočca i okolice od turskih napada. Fortica je bila dvokatna utvrda sa tri okrugle kule i imala je oblik trokutaste kule. Kula na istočnoj strani je bila najšira, dok su druge dvije kule na zapadnoj i sjevernoj strani bile uže sa debelim zidovima. Do velike kule u unutrašnjost dolazilo se sa ljestvama, a kasnije je ispred ulaza u kulu dograđen drveni trijem sa stepenicama po kojem se dolazilo do vrha kule i kamene stube. Sa južne strane bio je ulaz u kulu Fortica koji je gledao prema utvrdi Starog grada na otočiću. Kule su imale šiljaste konusne ili stožaste krovove, a trijem je bio dvostrani. Kula je služila za vrijeme Otočke pukovnije kao vojna utvrda sa malenim otvorima za puškarnice, u prizemlju je bila tamnica i spremište žita, a kasnije nakon poraza Turaka služila za stanovanje sa kuhinjom i magazinom. Kad je utvrda prestala biti nastanjena, vremenom je sve više propadala, nije se obnavljala niti vodila briga o njoj sve dok se nije počela urušavati, te postala ruševina, a temelji utvrde urasli u zemlju i obrasli grmljem.⁷⁵

⁷² GACKA – Zemlja i voda – Turizam i baština, str. 16-18.

⁷³ BALEN-LETUNIĆ, D.: JAPODI, nav.dj., str. 17-20.

⁷⁴ KRZNARIĆ, M.: Mitrički spomenici i Mitraizam u Gackoj, str. 33.

⁷⁵ GOMERČIĆ, M.: Utvrda Fortica u Otočcu, Grad Otočac 5, Otočac, str. 55-63

Slika 6. FORTIFIKACIJA ZIDA TROKUTASTE UTVRDE FORTICA NA BRDU FORTICA

Izvor: U srijedu u 19 uri predstavljanje monografije o Fortici, Glas Gacke.hr

<http://www.senjskabura.hr/?ispis=detalji&novost=13757&kat=75> posjećeno 27.05.2018.

Krajem 20. st. došlo je do ponovnog obnavljanja temelja i zidanja zidina za fortifikaciju te očuvanje njezine uloge iz prijašnjim vremenima, u koje svrhe je bila izgrađena i za što je sve služila. Utvrda je vrlo bitna za turističke svrhe grada Otočca i Gacke doline kao identitet ovog kraja u oživljavanju povijesti i prošlosti na ovim prostorima.

Stari grad Prozor na brdu Prozorina

Tvrđava na brdu Prozorina u mjestu Prozor u Gackoj u blizini lokaliteta Japoda Veliki i Mali Vital u Prozoru, bila je u prošlosti od vojnog značenja.

U obrani protiv Turaka od osvajanja Gackog područja, tvrđava u Prozoru bila je najviše isturena prema Turcima, uz vojnu posadu i strateški je bila važna i nalazila se na uzvisini brda. Utvrda – tvrđava Prozor nalazi se na vrhu brda Prozorina (*Prossor*) kao utvrđeni grad u Gackoj u posjedu Frankopana. Unutar tvrđave bilo je naselje u kojem su živjeli vojnici sa obiteljima. Obradivali su zemlju u blizini tvrđave. Tvrđava Prozor se spominje 1449. god., a vjerojatno postojao i prije u diobi posjeda Frankopana kojeg je dobio Žigmund Frankopan.⁷⁶

⁷⁶ LJUBOVIĆ, E.: Popisi vojnih posada tvrđavnih naselja Otočac, Brlog i Prozor, Grad Otočac 5, Otočac, str. 70.

Od četverokutne tvrđave na Prozorini danas od utvrđenog grada ostali su samo neki dijelovi zidina i kao takvi sačuvani kao dokaz postojanja tvrđave. U Domovinskom ratu bila jesmještena promatračnica HV u ruševini utvrde na Prozorini.

4.3. Muzejska baština

Muzej Gacke je opći zavičajni muzej Otočca i Gacke doline, osnovan je 1962. god. kada je i osnovano Narodno Sveučilište Marko Orešković, te je tada začeta i započela djelatnost muzejskog i galerijskog tipa. Od 10.01.1997. godine službeno je osnovan pod novim imenom Muzej Gacke Otočac u zgradi GPOU Otočac, gdje je i smješten i djeluje u tim prostorima. Muzej Gacke svojim postankom, povijesnim i stalnim postavom, postao je važna i nezaobilazna cjelina kulturnog i povijesnog identiteta, tradicije Otočca i Gacke doline. Djelujući u sastavu današnjeg učilišta kao opći muzej zavičajnog tipa, muzej prikuplja, čuva, istražuje i prezentira građu i dokumentaciju o prošlosti i sadašnjosti Gacke i Otočca. Muzej u povijesti je bio osnova, razmišljanje o osnutku, njegovu konceptu, temelj za pripremu i realizaciju za početak djelovanja. Takav razvoj i događaje pratimo u današnjem Muzeju Gacke. Zbirke Muzeja Gacke formirane su u svrhu sabiranja, sakupljanja predmeta 60-ih godina 20. st. kada su nastale prve muzejske cjeline. Muzej Gacke Otočac čini stalni postav od šest cjelina gdje su u šest zbirki izloženi muzejski predmeti ili eksponati koji imaju bogatu povijesnu i kulturnu tradiciju. Muzejske zbirke i predmeti smješteni su u tri prostora GPOU Otočac, u podrumu, prizemlju i katu zgrade. Stalni postav Muzeja Gacke čini: Arheološka japodska zbirka, Memorijalna zbirka Stojana Aralice, Likovna zbirka, Povijesna zbirka, Etnografska zbirka, Stalna izložba 900 godina grada Otočca koja čini i Kulturno povijesnu zbirku. Muzej Gacke sa ovim postavom čine muzej lokalnog zavičajnog karaktera koji vodi brigu o kulturnoj baštini koja se dijeli na pokretnu i nepokretnu, također i na materijalnu i nematerijalnu baštinu i prirodnu baštinu čitavog kraja. Pošto je zavičajni muzej, nosi i naziv u svome imenu Gacka – prostoru gdje je postao, nastao i kao takav djeluje.⁷⁷

Na ovim prostorima Gacke tisućama godina bilo je naseljavanje i nastanjivanje ovog prostora iza čega su ostajali arheološki prostorni lokaliteti, materijalna i nematerijalna kulturna baština, eksponati, artefakti, tradicijska baština koji čini bogat opus istraženih i sabranih muzejskih predmeta i koja baštini povijest čitavog kraja.

„Muzejski predmet je predmet baštine koji je izdvojen iz svoje realnosti da bi u novoj muzejskoj stvarnosti u koju je prenesen bio dokumentom stvarnosti iz koje je izdvojen. Predmet baštine

⁷⁷ Gacko pučko otvoreno učilište Otočac, Vodič kroz stalni postav Muzeja Gacke, Otočac, 2014., 2-5.

(muzejski predmet – *muzealija*) temelj je muzeologije, a ujedno i najčešće sastavni činitelj muzejskog zbirnog fonda.⁷⁸

Muzej Gacke ima zadaću sabrati, istražiti, prikupljati i čuvati svu baštinu Otočca i Gacke doline. Sva istražena i prikupljena baština ima svoju važnost i vrijednost i zavičajnu ulogu u sadašnjosti, budućnosti koja su nastala u prošlosti. Čuvanje baštine odnosi se na uvjete za muzejske predmete, da se očuvaju u izvornom obliku, zaštite u okolini od propadanja. Istraživanje se vrši kroz razne elemente baštine, a komunikacija ide kroz razgovor s posjetiteljima Muzeja od vodstva, edukacije, izložbi, predavanja i dr. „Izložba kao glavni oblik prezentativne komunikacije u pravilu je vezana uz muzej kao instituciju koja raspolaže prostorom, zbirnim fondom i osobljem. Izložba u muzeju oblik je muzejskog komuniciranja izlaganjem i interpretacijom muzejskih predmeta.“⁷⁹

Svojim aktivnostima Muzej Gacke ostvaruje svoje ciljeve sudjelujući u kulturnoj i muzejskoj djelatnosti. Muzej brine o svim elementima muzejskog postava, od prošlosti, sadašnjosti i skrbi i očuva za budućnost, kako za sadašnje tako i za buduće korisnike muzejske baštine.

U Arheološkoj japodskoj zbirci Muzeja Gacke Otočac nalazi se izloženo 300 muzejskih predmeta iz različitih razdoblja koji oslikavaju život i rad plemena Japoda koji su živjeli na području Gacke u prapovijesno vrijeme od srednjeg brončanog doba, sve do srednjeg vijeka. Arheološkim istraživanjem, iskapanja i nalazima, najprije u špiljama, na Japodskim gradinama, a u nekropolama nađeni su predmeti oruđe, oružje, posuđe i nakit od 13 do 11 st. pr. Kr. Svi predmeti bili su od keramike, jantara, bronce, željeza, stakla, drva, kamena, staklene paste i kostiju. Japodi su pripadali stočarsko nomadskim plemenima i bili su lovci, stočari, ratari, ribolovci, trgovci. Spominju se i u antičkim pisanim izvorima. Ove arheološke iskopine, vrijedni nalazi sakupljenih predmeta na gradinama i u nekropolama Veliki i Mali Vital u Prozoru kraj Otočca – *Arupium* i Crkvina u Kompolju kraj Otočca – *Avendo*, špilja Pećina u L. Lešću i špilja Bezdenjača u Vrhovinama, prezentira kulturu Japoda.⁸⁰

U Memorijalnoj zbirci Stojana Aralice ima oko 100 izložbenih predmeta koje je Aralica poklonio 1976. god. gradu Otočcu. Rodio se i školovao u Otočcu, zatim školovao u Osijeku, Munchenu i Pragu. Djela koja je slikajući stvarao su ulje na platnu, pastela, akvarel, crteži sa ugljenom, olovkom i tušem. Osim djela u izložbenom prostoru nalaze se njegove fotografije, ostavština pribora za slikanje i druge osobne stvari kao nagrade, dokumenti i dr. Slikarski opus broji 1500 dijela i više u stilu impresionizma i postimpresionizma. Ima izložbe diljem Europe.

⁷⁸ MAROEVIĆ, I.: Uvod u muzeologiju, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 1993., str. 120.

⁷⁹ Isto, str. 200-201.

⁸⁰ Gacko pučko otvoreno učilište Otočac, Vodič kroz stalni postav Muzeja Gacke, str.. 6-8.

Aralica crta mrtvu prirodu, portrete, pejzaže, interijere i akte. Nakon njegove smrti 1980. god. otvorena je iste godine Memorijalna zbirka S. Aralice.⁸¹

U Likovnoj zbirci nalaze se izložbena djela radova 10 autora koji su izlagali svoje radove u raznim stilovima i temama. U slikanju ovih autora uočava se različit stil i tehnika, a slike su vezane većinom uz mrtvu prirodu, krajolike što pronalaze inspiraciju u Gackoj i Otočcu. Izlaganje likovnih djela je samostalno ili skupno. Likovna zbirka sadrži u stalnom postavu crteže flomasterom amaterskog slikara Željka Barković Barkana rođenog u Otočcu. Na slikama dominira crna boja. Izlagao je svoja djela i crteže u Otočcu, Gospiću i Zagrebu.⁸²

U povijesnoj zbirci radi se o predmetima stalnog muzejskog postava koji svjedoče o zbivanjima iz razdoblja Domovinskog rata koji je trajao od 1991.-1995. god. u kojem su se Otočac i okolica naselja našla na prvoj crti obrane. Izložbeni predmeti su vatreno oružje, razno streljivo, vojna oprema, pisani izvori, fotografije ratnih razaranja i dr. U ovoj zbirci kronološki se prikazuje nastanak i razvoj 133. otočke brigade HV koja je imala u obrani ključnu ulogu za Gacku i Otočac i ostatak Hrvatske.⁸³

Predmeti Etnografske zbirke prikupljeni su u svrhu sabiranja, što otkupom, što istraživanjem na terenu, u muzejskom postavu kroz prikaz svjedočanstva tradicijskog seoskog života i kulture, običaja žitelja, nematerijalne kulture Otočca i Gacke posljednjih stotinu godina. Izloženi etnografski predmeti izgubili su svoju prvotnu upotrebnu i praktičnu svrhu, ali su dobili novu informacijsku i baštinsku u koje svrhe i služe. U stalnom postavu izloženo je 110 predmeta od različitih materijala kao što su vuna, keramika, drvo, tekstil, metal. Zbirka se sastoji od tri cjeline, kolnica, ognjište – kuhinja i spavaća soba. Ovo je najstarija i najveća zbirka.⁸⁴

Stalna izložba 900 godina grada Otočca prikazuje kronologiju dokumenata u stalnom postavu Muzeja koji govore o 9-stoljetnoj povijesti grada. Izložba prati događanja i razvoj Gacke i Otočca preko pisanih izvora, karti, tlocrta, razglednica, grafikona, fotografija i ostalih dokumenata iz povijesti, od prapovijesti do kraja 20. st. Prikazan je stari grad Otočac na otoku, razdoblje osnivanja Otočke biskupije 1460. god., Vojne krajine u 15. i 16. st., Otočke kapetanije i pukovnije gdje se grad razvija i preseljava svoje središte iz Donjeg u Gornji grad gdje je i danas ubrana jezgra grada. Grad postaje vojno kulturno i trgovačko središte. Dolazi vrijeme

⁸¹ Isto, 9-10.

⁸² Isto, 11-12.

⁸³ Isto, 13-14.

⁸⁴ Gacko pučko otvoreno učilište Otočac, Katalog stalnog postava Etnograf. zbirke Muzeja Gacke, Otočac, 2014.

između dva rata, industrijski razvoj, prikaz poslijeratnog Otočac i kronologija događaja Domovinskog rata 1991., te fotografije okolnih prirodnih i kulturnih znamenitosti.⁸⁵

4.4. Knjižnice i arhivska građa u pismohranama

Knjižnice u dalekoj povijesti odredile su put pismenosti nekadašnjim civilizacijama koje su i danas prisutne i značajne u životi i radu ljudske populacije. Od nastanka i razvoja pisma, jezika, knjiga, pa tako i knjižnica, prošlo je tisuće godina. Kroz povijest nastajala su pisma koja su svoj napredak stvarale u razvoju i izrazu slika i simbola i dr. oblika pisma. U prapovijesti nomadi su zapisivali svoje crteže na stijenama u špiljama.

Na području Gacke i Velebita postoji takav pisani trag, najstariji u Europi vodnogospodarski zapis, rješenje spora o korištenju izvora pitke vode, pristupu do žive vode, zapisano na stijeni na Pisanom kamenu kod izvora na Begovači, nastao u II stoljeću, između dva Japodska plemena, *Ortoplina* s primorske strane i *Parentina* s kosinjske strane. Propisuje se *Ortoplinima* pristup do izvora vode od strane *Parentina* pod vlašću Rimskog Carstva, napisano na latinskom jeziku koji stoji još i danas kao znak postojanja i obitavanja ljudi na ovim prostorima. Pisani kamen na Begovači je epigrafski spomenik iz doba Antike.⁸⁶

Prvo pismo, slikovno pismo ili piktografija nastalo je u prapovijesti. Nomadi su važne slike ili orise zapisivali u špiljama na stijenama koji su ostali zabilježeni do današnjih dana. Ljudi su i dalje u kasnijim periodima crtali i pisali po kamenu, pločicama, pergameni, pa tek na papiru. Kod slikovnog pisma moglo se na različitom jeziku izraziti glasovno, ali je nepromijenjen ostao njen sadržaj, odnosno slika. Nakon slikovnog pisma razvijalo se ideografsko pismo Amerike, Afrike, Australiji, a prijelazna pisma nalazila su se na prostoru Mezopotamije, Egipta, Krete. U kasnijim razdobljima razvitka pisma nastaju fonetska pisma, te alfabetsko pismo koje je podvrsta fonetskog pisma. Takvo pismo je postalo najprilagodljivije od kad je razvijeno pismo i od njenog prvog nastanka. Kroz povijest obilježila su i druga pisma, a to je klinasto pismo, najstariji pisani trag na glinenim pločicama. Klinasto pismo nastalo je kod drevnog naroda Sumerana u Mezopotamiji, te njihovo pismo nakon 1000 godina preuzeli su Babilonci i Asirci. U tom vremenu nastao je Hamurabijev zakonik napisan na klinastom pismu. Nakon njih Perzijanci su preuzeli klinasto pismo. Drugo pismo uz klinasto pismo koje je bilo najvažnije pismo Bliskog Istoka je Egipatsko hijeroglifsko pismo pisano na papirusu. Egipćani su ga smatrali i "jezikom bogova". Pisma Dalekog Istoka su kinesko i japansko pismo. I pisma Južne

⁸⁵ Gacko pučko otvoreno učilište Otočac, Vodič kroz stalni postav Muzeja Gacke, str. 17-19.

⁸⁶ Pisani kameni kamen star 18 stoljeća, LIKA ONLINE – Gospić, Otočac, Senj, Karlobag, Novalja <https://www.lika-online.com/pisani-kamen-star-18-stoljeca/> posjećeno 27.08.2019.

Amerike koje su obilježile razvijene civilizacije toga vremena su pisma Maya i Astečko pismo koji se još istražuju i odgonetavaju znakove na predmetima kao slikovnog pisma i kao prijelazna pisma. Da bi došli do saznanja kako nastaju knjige i knjižnice, možemo se vratiti u prošlost povijesti pisma i razvitka čovjeka i stupnja razvijenosti njegovog napretka u izumu i pojednostavljivanja pisma budućim civilizacijama. Na zapadnim prostorima Hrvatske gdje su živjeli slavenski narodi nastala su slavenska pisma glagoljica i ćirilica u 9. st., a nastali su iz grčkog pisma. Ćirilično pismo napisao je Ćiril -Konstantin, a sastoji se od 43 slova, a preuzeli su ga slavenski narodi od Bizanta. Glagoljica je na prostoru Hrvatske, ali i Gacke doline autohtono pismo koji svojim izgledom i oblikom razlikuje se od ćiriličnog i grčkog pisma. Sastoji se od 40 slova. Glagoljicom su se služili katolički vjernici, a proširila se obalom Dalmacije, Istre i dr., a koristilo se kao liturgijsko pismo. Danas je glagoljica postala dio nacionalne baštine u Hrvatskoj kojoj se pristupa za prenošenje i edukaciju i njegovanje pisane riječi o pismenosti ovoga kraja. Spomenici koji su obilježili glagoljsku pismenost je Baščanska ploča pisana glagoljicom na kojoj se spominje u predzadnjem redu Sv. Nikola iz Otočca. Baščanska ploča je bila pregrada u crkvi Sv Lucije u Jurandvoru na otoku Krku i odjeljivala je redovnike od naroda – puka. Glagoljica je pisana uglatim pismom na hrvatskom jeziku, odnosno na čakavskom narječju, jer štokavski govor još nije postojao. Pisani spomenici su važni za našu kulturu i povijest. Osim na kamenu, pisalo se na pergameni- koži, na drvetu- brezovoj kori, papiru koji je došao u 13. st. među Hrvate Na ove današnje europske prostore došlo je i latinsko pismo, alfabet tj. abeceda iz Male Azije od Etruščana u seobi naroda u 1. tisućljeću pr. Kr. na Apeninskom poluotoku. Dalje se širilo Europom kao kulturno nasljeđe rimske države kojeg su preuzeli drugi narodi na ovim prostorima. Kako su nastajala pisma i njihov razvoj, tako su nastajale knjige i knjižnice. Najstarija knjižnica nalazila se u gradu Nippru, gradu Sumerana prije 2000 godina pr. Kr. U njima su smještene glinene pločice – prvepisane riječi napisane klinastim pismom i ubrajaju se u najstarije spomenike nastale u polovici

4. tisućljeća pr. Kr. Nakon nekoliko stoljeća poslije sumerskog pisma pojavila se knjiga koja se mogla listati, a uvezana je bila u korice. Sumeranska kultura dominirala je 1500 godina u Mezopotamiji. Prva knjižnica -arhiv nalazila se u Siriji kod Alepa i bila je u kraljevskoj palači koja je u požaru izgorjela. Pisali su Sumerani i Egipćani na kamenu, po zidu ili na bronci. Kad se pojavilo glasovno pismo dolazi do uporabe različitih podloga za pisanje, a to su drvene pločice, *pergamena*, kamen, *papirus*, glina, platno itd. Papirus je bio među najzastupljenijih podlogama za pisanje, a uvezao se iz Egipta. Na njemu su pisali Grci, Rimljani i Egipćani vodoravno i u stupcima. Napisani papirus su smotali u *svitke* koja se mogla listati. Takav razvoj knjige ima veliku važnost od antike do danas. Podloge za pisanje bila je pergamen sve do kraja

15. st. u Europi na kojem je tiskana Gutembergova Biblija kao i Misal – hrvatski prvotisak iz 1483. god. Od 13. st. počinje se upotrebljavati papir kao podloga za pisanje. U Kini je nastala prva proizvodnja i uporaba papira do polovice 8. st. Kasnije su preuzeli Arapi, pa Europljani. Kod pojave kodeksa u obliku knjige nastao je od pergamene i papirusa, svitak se prestao upotrebljavati. I Kodeks kao takav se prestao koristiti, te je ostao samo kodeks spojen u mnogo svezaka, sastavljen od listova koji su šivali i činili jednu cjelinu. Kodeks znači drvena ploča na latinskom jeziku. Kao takav oblik knjige prihvatili su ga i rani kršćani. Među poznatim antičkim knjižnicama bile su prve u Grčkoj iz razdoblja 11. i 8. st. pr. Kr., zatim u Maloj Aziji, Egiptu, Aleksandriji, Siciliji, Antiohiji u Siriji. U Aleksandriji je postojala najpoznatija i najveća knjižnica antičkog svijeta, a nalazila se kraj palače od bijelog mramora. Posjedovala je 200 tisuća svitaka, a kasnije i 700 tisuća na raznim jezicima, grčkom, hebrejskom, latinskom, egipatskom i dr. te je u njoj prevedena prva Biblija s hebrejskog na grčki jezik. Najpoznatiji svici su Svitci iz Kumrana koje je pronašao beduinski pastir u špilji blizu Mrtvog Mora. Druga najvažnija knjižnica bila je u Efezu, Celzova knjižnica sagrađena 115. godine. U vrijeme rimskog doba osnivale su se knjižnice kršćana smještene u crkvama i drugim crkvenim prostorima. Europske knjižnice u srednjem vijeku nalazile su se u Rimu i dr. Knjiga je sve više postajala i bila komunikacijsko sredstvo, ali u mračnom vremenu gubi tu ulogu jer su bile uništavane i paljene. Sa pismima su obrazovani ljudi nalazili sredstvo daljnje komunikacije, a među njima koji su pisali bio je Sv. Jeronim i papa Grgur Veliki. Oni su pisali rukom knjige, kodekse, pa i svitke, dok se nije pojavio tiskarski stroj od Gutemberga. Prva je tiskana Biblija, zatim inkunabule i dr. U Hrvatskoj u 15. i 16. st. nastaju prve tiskane knjige na srednjovjekovnoj glagoljici i u nadolazećem novom vijeku na latinskom jeziku. Prva tiskana knjiga je Misal po zakonu Rimskog dvora iz 1483. god. na glagoljici u Veneciji. Tiskara na našem području je prva bila u Kosinju i tiskana prva knjiga Brevijar iz 1491. god, zatim i na području Senja. U Veneciji su se tiskale knjige na hrvatskom jeziku. Kroz humanizam i renesansu nastajale su knjižnice sa knjigama u kojima se zapisuje i prenosi znanje, mudrost, obrazovanje, razmišljanja ljudskog uma. S njom se prenose poruke, a u naprednoj današnjoj civilizaciji kada postoje društvene mreže, knjiga je jedinstvena. Među prvim knjigama je Biblijanastala od riječi "*biblos*" - knjiga, a govori o čovjekovom razvoju i stanju duše, stvaranju svijeta, o dobru i zlu, o patnjama i radostima ljudi i iskupljenju čovjekove duše. Biblija je najčitanija inajtiskanija knjiga na svijetu, a najstariji prijepis Biblije je Sinajski kodeks. Ona nas uči o

mudrosti, savjesti i dobroti, savezu sa Bogom i daje nova nadahnuća za pisanje drugih knjiga kao ishodište pismenosti.⁸⁷

Kako se razvijalo pismo, sredstvo pisanja, pločice, svici, pergamena, papirus, papir, kodeks, knjiga, tako su nastajale i knjižnice, jer je napisanu riječ trebalo negdje pohraniti, spremi i sačuvati za naslijeđe slijedećim civilizacijama, koje su kao takvo pismo mijenjale, dograđivale i pojednostavljivale.

Na prostoru Gacke razvijala se pismenost od 9. stoljeća, zatim od pojave Bašćanske ploče pisana na glagoljici, pojava tiskarstva i tiskara i nastanak knjiga koje su se nezaustavljivo širile ovim prostorom i time dalo punu afirmaciju knjizi. Knjiga i knjižnice su se stvarale da bi mogle pohraniti sve više tiskanih knjiga. Otvarale su se u crkvenim knjižnicama, raznim institucijama, školama, sveučilištima ili osnivale zasebne knjižnice kao ustanove za svjetovne namjene, za kulturu, obrazovanje, znanost, za daljnje širenje pismenosti. U knjizi je utkana mudrost, duh i znanje od prvih zapisa do danas o Gackoj i Otočcu od kneza Borne, Bašćanske ploče, Brevijara, Misala, a nalazi se na prostoru između Kosinja i Senja gdje su postojale glagoljaške tiskare. U Otočcu i Gackoj od srednjeg vijeka do današnjih dana crkve imaju bogate knjižnice, u vrijeme Otočke pukovnije osnivaju se kazališta i daju predstave na hrvatskom jeziku, a od polovice 19 st. Otočac ima knjižnicu u ondašnjoj Građanskoj školi u kojoj je osnovana Narodna čitaonica Otočac, 1873. god. u vrijeme vladavine cara Franje Josipa I Habsburga. Čitaonica je bila mjesto mnogih Otočana koji su se zanimali za kazalište, književnost i glazbu. Nakon dugih niz godina Narodna čitaonica promijenila je ime u Hrvatska čitaonica 1905. god. u novim prostorima u općinskoj zgradi. Čitaonica je postala okosnica kulturnog i narodnog događanja, te čuvaju tako kulturu i hrvatski jezik naroda. U ratnim previranjima I. svjetskog rata dolazi korištenje Čitaonice u druge svrhe. Tako je koriste društvo Hrvatski sokol, u nju su smješteni vojnici, kinematografija, zatim su joj htjeli promijeniti ime, ali bez uspjeha. Godine su prolazile i došao je II. svjetski rat, a Otočac je bio poprište borbi. U ratnim vremenima knjižnica mijenja ime u novo Narodna knjižnica Otočac. Tada je knjižni fond knjižnice bio 5000 knjiga i nalazila se u novim prostorijama zgrade ZAVNOH-a, najprije na katu, a zatim premještene u prizemlje zgrade. Knjige su složene u staklene vitrine. Knjižnica mijenja ime u novo "Narodna knjižnica Marko Orešković" 1962. god. Kako se grad Otočac razvijao, izgrađivane su stambene zgrade sa poslovnim prostorima, pa je knjižnica ponovno preseljena 1983. god. u nove prostore u stambenu zgradu između Srednje i Osnovne škole. Knjižnica je djelovala u ovom prostoru i u Domovinskom ratu gdje je oštećena i uništen inventar s knjigama, strop i unutrašnjost prostora.

⁸⁷ VOLENC, D.: O pismu, knjižnicama i knjigama, Knjižnica je prilog časopisu MERDIJANI br. 150., Zagreb, 2010., str. 5-44.

Pristupilo se sanaciji i procjeni štete unatoč granatiranju i ratnim djelovanjima na području Otočca i Gacke. Knjižnica je nakon obnove dobila dječji kutak 1993. god. sa slikovnicama i dječjom literaturom, igračkama, kompjuter. U knjižnici su radili dvoje djelatnika. U ratu knjižni fond obogaćen je donacijom od 3000 svezaka, a ukupno ima 11500 svezaka.⁸⁸

Nakon rata 1996. god., knjižnica seli u novo suvremeno uređen prostor u centru grada u zgradu nasuprot zgradi ZAVNOH-a. Tu ostaje sve do obnove Doma HV-a u koji se preseljava u ogroman prostor na katu Doma HV-a i tu se nalazi i danas. U knjižnici se priređuju promocije knjiga, literarni susreti, večeri poezije, izložbe, dječji kutak i čitaonica, radionice, ugošćuju književnici, podizanje i čitanje knjiga članova knjižnice, predavanja i dr. Gradska knjižnica dobiva novo suvremeno kulturno značenje u gradu Otočcu sa povećanim fondom knjiga i nosi novo ime Javna ustanova Narodna knjižnica Otočac.

Osim spomenute JU Narodne knjižnice Otočac, u gradu Otočcu djeluju još mnoge knjižnice koje su u sastavu drugih ustanova i koriste knjižni fond za svoje potrebe, a to su knjižnica u O.Š. Zrinskih i Frankopana Otočac, u Srednjoj školi Otočac, knjižnica u Župnom stanu Župe Presvetog Trojstava u Otočcu i Muzej Gacke koji ima knjižnicu dostupnu javnosti.

Arhivska građa u pismohranama nastaje u raznim institucijama kao što su tijela državne uprave i druga državna tijela jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave i pravne osobe koje imaju javne ovlasti, privatne osobe, pojedinci. Nastanak registraturnog i arhivskog gradiva seže u daleku prošlost.

„Sama riječ "arhiv" dolazi nam od grčkog, što označava vlast, instituciju vlasti, pa onda i mjesto odnosno objekt u kojem se ta institucija nalazi. Arhivsko gradivo stvara vlast i ona ga čuva radi osiguranja svojih pravnih, političkih i materijalnih interesa te potpore administrativnome aparatu.“⁸⁹

U doba antike nalaze se posebna mjesta gdje su se čuvali dokumenti od važnog javnog interesa. U arhivskoj povijesti ima nekoliko koncepata koja su tipični i važni za pojedina razdoblja. To su spisi koji služe u poslovanju i spisi koji su tu svrhu izgubili, ali se i dalje čuvaju iz drugih razloga u interesu za istraživanje prošlosti. Sačuvani spisi na glinenim pločicama koji su sačuvani u arhivskim cjelinama, pokazuju upravnu i gospodarsku svrhu za njihovo trajno čuvanje. Arhiv kao baština označava arhivsko gradivo kao izvor za povijesna i druga znanstvena istraživanja i dostupnost javnosti. Pravni koncept arhiva seže od srednjeg vijeka do

⁸⁸ GOMERČIĆ, V.: Gradska knjižnica Otočac, Grad Otočac 2, Otočac, 1996., str. 65-69.

⁸⁹ IVANOVIĆ, J.: Priručnik iz arhivistike, I. dio, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2010., str. 23.

kraja 18. st. gdje su arhive kao mjesta ili posebne službe čuvali razne i vrijedne pisane dokumente.⁹⁰

Današnji suvremeni zapisi ispisuju se na papiru, ručno, u elektroničkoj i kompjuterskoj obradi. „Arhivska građa i registraturni materijal u društvenom vlasništvu ne mogu se otuđiti niti opteretiti u korist građana i pravnih osoba koje su nosioci prava vlasništva.“⁹¹

Osnovna karakteristika arhivske građe je svjedočanstvo o relevantnim činjenicama iz života ljudskog društva zabilježeno na različite načine. Pismohrana ili arhiva i Arhiv imaju glavnu zadaću u prikupljanju, preuzimanju, odlaganju, odabiranju i izlučivanju, održavanju, popisivanju, sređivanju, objavljivanju, proučavanju, korištenju i izdavanju arhivske građe. U uredskom poslovanju temeljni pojmovi su akt, prilog, dokument, predmet, dosje, fascikl, pisarnica i pismohrana ili arhiva.

„Evidencije uredskog poslovanja su službene evidencije u koje se evidentira zaprimljeno ili nastalo dokumentarno gradivo i vode se u elektroničkom obliku kao dio informacijskog sustava uredskog poslovanja. Pisarnica je ustrojstvena jedinica koja obavlja polove primanja i pregleda, upisivanja u evidencije uredskog poslovanja, raspoređivanja, razvrstavanja, dostave u rad i otpremanja pismena i drugih dokumenata. Pismeno je dokument koji može biti podnesak ili akt.“⁹²

Pismohrana je sastavni dio pisarnice gdje se odlažu i čuvaju dovršeni predmeti, arhivsko i registraturno gradivo, urudžbeni zapisnik, upisnik predmeta upravnog postupka i druge knjige i evidencije i ostali dokumenti. Nastajanje arhivskog gradiva započinje u pisarnici prema propisu uredskog poslovanja. Uredsko poslovanje je sustav i skup predmeta i mjera u postupanju spisima i pismenima. Može se voditi na konvencionalan – ručni, bez uređaja ili nekonvencionalan način – računalo. Temeljni poslovi pismohrane su sređivanje dovršenih predmeta, čuvanje arhivskog i registraturnog gradiva, popisivanje gradiva, materijalna zaštita gradiva, odabiranje i izlučivanje gradiva, te predaja gradiva nadležnom državnom arhivu. Poslovi i obveze pismohrane su čuvanje i pronalaženje potrebnog spisa i davanje brze i točne informacije da li se određeni predmet čuva, da li je izlučen, predan državnom arhivu ili se nalazi u pismohrani. Poslovi i obveze vrše se sređivanjem dovršenih predmeta po klasifikacijskim oznakama, odlaganju neupravnih predmeta od upravnih, čuvanje evidencije anketa određenog stupnja povjerljivosti je odvojeno. Predmeti iz pismohrane izdaju se uz potvrdu, a mogu se izdati i osobama izvan tijela uz pismeno odobrenje nadležnog voditelja tijela.

⁹⁰ IVANOVIĆ, J.: Priručnik iz arhivistike, I. dio, nav.dj., str. 115-120.

⁹¹ STTULI, B.: Arhivistika i arhivska služba – studije i prilozi, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1977., str. 237.

⁹² Uredba o uredskom poslovanju, N.N. 75/2021. (N.N. 07/2009.)

Upravljanje ljudskim resursima, odnosno ljudskim potencijalima u arhivima je najosjetljiviji način organizacije i upravljanja arhivskim programom. Komunikacija ili priopćavanje je sveukupnost različitih oblika, veza i dodira između društva, prenošenje ili razmjena sadržaja ili materijalnih dobara ili obavijesti s jedne osobe na drugu. Komunikacija pismohrane – arhive sa korisnicima odrađuju komunikaciju kroz njegovu povijest, od prvih zaposlenih arhivista i propisa toga doba koji su ograničavali pristup spisima. Komunikacije se mogu smatrati, svako izlaganje informacija radi informiranja i korištenja. Komunikacijski kanali utječu na to da li će se i u kojem obliku sačuvati pisani trag određene aktivnosti.⁹³

„Arhivsko su gradivo zapisi ili dokumenti koji su nastali djelovanjem pravnih ili fizičkih osoba u obavljanju njihove djelatnosti, a od trajnog su značenja za kulturu, povijest i druge znanosti, bez obzira na mjesto i vrijeme njihova nastanka, neovisno o obliku i tvarnom nosaču na kojem su sačuvani.“⁹⁴

Arhivsko gradivo su zapisi o događajima, osobama i stvarima koje se želi sačuvati o njihovom identitetu, prošlosti, kulturi i naslijeđu. Arhivsko gradivo nastaje iz registraturnog gradiva, odnosno registraturno gradivo je arhivsko gradivo u nastajanju, a izlučuje se i čuva po određenim rokovima čuvanja. Iz njega odabiremo trajno arhivsko gradivo koje će se nakon proteka roka od 30 godina predati nadležnom Arhivu. Službenici u pisarnici – pismohrani koji moraju biti osposobljeni za rukovanje, slaganje i čuvanje spisa i predmeta i posjećivanje dovoljno pažnje za njegovu fizičku trajnost.⁹⁵

“Za fizičku zaštitu arhivskog materijala od najveće je važnosti odgovarajući spremišni prostor.“⁹⁶

Registraturno gradivo su spisi nastali u radu državnih institucija, pravnih i fizičkih osoba kao uredske i poslovne knjige, upisnici, registri, datoteke i druge pomoćne knjige i smatra se arhivskim gradivom koje se izlučuje. Preostalo registraturno gradivo nema to svojstvo, te se može uništiti po isteku određenog roka. Iz njega odabiremo arhivsko gradivo kao trajno.

Elektroničko gradivo ili digitalno gradivo – eArhiv imaju oni arhivi koji svoje gradivo čuvaju, obrađuju i koriste u elektroničkom obliku i pohranjuju u svom informacijskom sustavu, za razliku od fizičkog gradiva koji se nalaze u spremištima – pismohranama, čitaonicama i drugim prostorijama. Glavna svojstva elektroničkog arhiva su dostupnost bilo kada i s bilo kojeg mjesta. Korisnik ima pristup kad to njemu odgovara, koristi usluge i sadržaj bez posredovanja

⁹³ IVANOVIĆ, J.: Priručnik iz arhivistike, I. dio, nav.dj., str. 219-225.

⁹⁴ IVANOVIĆ, J.: Priručnik iz arhivistike, I. dio, nav.dj., str. 45.

⁹⁵ IVANOVIĆ, J.: Priručnik iz arhivistike, I. dio, nav.dj., str. 255.

⁹⁶ Arhivistika za djelatnike u pismohranama, Priručnik, Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1992., str. 50.

osoblja arhiva i zadržava se koliko hoće. Omogućuje povezivanje usluga i razmjenu sadržaja, ne opterećuje korisnika, pretraživ, standardiziran je i pouzdan i čitavi sadržaj je dokumentiran i zaštićen, osiguran je od gubitka, neovlaštenog pristupa i njegovog mijenjanja. Omogućuje dvosmjernu komunikaciju između korisnika i sustava. Arhivski program u elektroničkom i digitalnom obliku dugoročno je održiv.⁹⁷

Sređivanjem dovršenih predmeta u pismohrani – arhivi vrši se odlaganjem u pismohranama po klasifikacijskim oznakama. Arhivsko načelo sređivanja gradiva vrši se po načelu provenijencije – po stvaratelju i po načelu prvobitnog reda što znači poštivanje izvornog reda gradiva, nastajanje gradiva. Arhivističko sređivanje je kontinuirana skrb nad gradivom od njegova nastanka do trajne pohrane. Arhivski fond je cjelina gradiva nastalo od istog stvaratelja. Arhivska zbirka je cjelina gradiva koje su prikupljene naknadno u arhiv, a odnosi se na neko područje istog stvaratelja ili nastale u obavljanju neke djelatnosti.⁹⁸

Korištenje arhivskog gradiva predviđeno je zakonom i dostupno je svima, osim klasificiranih dokumenata. Protekom roka od 50, 75 i 100 godina podaci se mogu koristiti iako su klasificirani ili osobni. Dostupnost gradiva u arhivskom zakonodavstvu su pravo na pristup informacijama, zaštita osobnih podataka, povjerljivi i tajni podaci, autorska i srodna prava.⁹⁹

„Informacijski sustav su skup mjera postupaka, pravila, tehnologije i osoblja koje omogućavaju stvaranje, prihvaćanje, upravljanje i tajno očuvanje pristupa gradivu.“¹⁰⁰

Zaštita arhivskog i registraturnog gradiva je cjelovita zaštita gradiva za lakše pronalaženje, vrednovanje, odabiranje arhivskog gradiva i izlučivanje registraturnog gradiva i predaja arhivskog gradiva nadležnom arhivu na trajno čuvanje. Postupak i predaja arhivskog gradiva arhivu je sastavljanje primopredajnog zapisnika koji sadržava sve relevantne podatke za primopredaju. Arhivsko gradivo koje preuzima nadležni arhiv na trajno čuvanje nakon provedenog odabiranja i izlučivanja, predaju se arhivu u izvorniku, sređeno, tehnički opremljeno, označeno, popisano i cjelovito za određeno vremensko razdoblje koje je naznačeno u zapisniku o primopredaji, također kao trajnom arhivskom dokumentu odnosno spisu.¹⁰¹

4.5. Industrijska baština – baština u nestajanju

Na području Otočca i Gacke doline u prošlosti dolaskom prve električne energije 1932. god. koju je opskrbljivala parna centrala u Gornjem gradu Otočca, počela je prva industrijska

⁹⁷ IVANOVIĆ, J.: Priručnik iz arhivistike, I. dio, nav.dj., str. 225-226.

⁹⁸ IVANOVIĆ, J.: Priručnik iz arhivistike, I. dio, nav.dj., str. 70- 94.

⁹⁹ IVANOVIĆ, J.: Priručnik iz arhivistike, I. dio, nav.dj., str. 255-277.

¹⁰⁰ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, N.N. 61/2018.

¹⁰¹ IVANOVIĆ, J.: Priručnik iz arhivistike, I dio, nav.dj., str. 255-261.

proizvodnja, ali to nije bilo dovoljno za neko veće napajanje kao što je bila industrija toga kapaciteta. Nekoliko godina kasnije 1935. god. općina je sagradila elektranu na slapovima Gacke u Švici snage 100 KW. Ni to nije bilo dovoljno za industrijalizaciju pa se pristupilo postavljanju dalekovoda. Hidroelektrana u Švici je zatvorena 1961. god. Nova hidroelektrana je izgrađena u Senju, a tok rijeke Gacke je preusmjeren u Gusić jezero tunelom na turbine u HE Senj do Jurjeva. Tako je industrijska revolucija dolaskom elektrifikacije u Otočac i okolicu bila od 50-ih do 70-tih i 80-tih godina.¹⁰²

U tom vremenu otvaraju se industrijski pogoni, poduzeća, tvornice i počinju sa radom. Jedina prva industrija je bila pivovara Otočac, početkom. i tijekom 19. st. u vrijeme Vojne krajine. Prva industrijska proizvodnja počinje početkom 20. st. i početkom gospodarskog razvoja kraja radom Pivovare Otočac – industrija piva, sirupa, velebitske maline i drugih alkoholnih pića¹⁰³ i drugih industrijskih pogona Metalac, Kožara, Ciglana, Oteks, Cosmochemia, DIP-INO, Polj. zadruga, Velepromet, Autoprijevoz, Tvornica vapna – Krečana i dr. Većina industrijskih pogona prestala je radom početkom i tijekom Domovinskog rata. Nakon rata sva poduzeća stajala su zatvorena i tako godinama propadala i vrijeme je učinilo svoje na industrijskim zdanjima, a prouzročena šteta je bila vidljiva, a proizvodnja otišla u nepovrat. Tako su otočke industrije na području grada Otočca i Gacke doline ostale napuštene i kao takve postale su industrijska baština – baština u nestajanju. Za ovakvu vrstu baštine pristupilo se istraživanju povijesti otočke industrije da im se da nova uloga, novi identitet, obnovom, sanacijom i prenamjenom za novu funkciju za gospodarski i kulturni održivi razvoj grada. Sve što je bilo vrijedno i korisno, a značilo je opstanak egzistencije mnogim generacijama ljudi koji su svoj život mogli stvarati radom, bili s njim zadovoljni i optimistični. Industrijski pogoni i tvornice koje su u prošlom političkom sustavu bile narodu izvor zarade, ali i napretka mjesta i kraja u gospodarskom smislu, zaposlenost je bila glavni pokretač razvitka proizvodnje i plasiranje proizvoda na tržište. Odjednom je nesretni rat zaustavio optimizam narodu, zabrinutost za egzistenciju, za vlastiti život i život obitelji kao i budućnosti. Kako rat nikome nije donio dobra, tako ni narodu, ugasili su se tvornički dimnjaci, a razorenom zemljom, pogibijom naroda, svi su tvornički kompleksi ostali napušteni, a zub vremena ih je dokrajčio do kraja da su u fazi propadanja i rušenja. Živa slika ogoljelog naroda. Takvi industrijski kompleksi da bi ponovo oživjeli, treba im dati dušu, metaforički rečeno treba im dati ponovno život. Zbog dugogodišnjeg propadanja i na pojedinim dijelovima i urušenosti zidova i krovova, novi život bi im se mogao dati obnovom, adaptacijom, prenamjenom u druge svrhe i implementirati u

¹⁰² Baština u nestajanju – Izložba KOŽARA I OTEKS, GPOUO, Otočac, 2018., str. 5.

¹⁰³ Baština u nestajanju – Izložba OTOČKA PIVOVARA, GPOUO, Otočac, 2017.

urbanu gradsku sredinu kao industrijska kulturna baština u svrhu razvoja turizma i napretka čitavog kraja. Priča o tradiciji pojedinih industrijskih pogona proteže u daleku prošlost kada je industrijalizacija bila u svom procvatu i nastajanju. Tako je u ciklusu baština u nestajanju bila priređena izložba industrijske baštine – Baština u nestajanju. Priređeni program obuhvaćao je tri izložbe ove baštine u gradu Otočcu. Na području grada Otočca radile su brojne industrije koje su početkom Domovinskog rata zatvorene, te nakon rata više nisu počele sa radom, tj. nisu bile u funkciji proizvodnje. Industrijska postrojenja i same zgrade – nekretnine industrija bile su zatvorene i ostavljene da propadaju i urušavaju se. Nakon 30 godina poslije rata, postale su neupotrebljive i zub vremena je ostavio traga na njima. Veliki broj industrija je završio nebrigom o njima, ostavljene da propadaju, a među njima su Pivovara Otočac – pivarska industrija – industrija piva, sirupa velebitske maline i drugih alkoholnih pića.

„Kožara i Oteks Otočac – tvornica tekstilne konfekcije.“¹⁰⁴

„Cosmochemia Otočac – tvornica kemijskih i kozmetičkih proizvoda, DIP/INO – drveno industrijsko poduzeće i industrija namještaja Otočac.“¹⁰⁵ Zgrade nisu više u funkciji proizvodnje, ali su još postojane i dosta očuvane, Autoprijevoz Otočac – prijevoz putnika i robe – preuzet od drugih dioničara, Poljoprivredna zadruga – otkup poljoprivrednih proizvoda, Velepromet Otočac – trgovački lanac, a nekih već dugo godina nema više kao što su Kožara – obrada i štavljenje kože, Metalac – obrada i izrada metala i metalnih proizvoda, Ciglana – proizvodnja i pečenje opeke, Krečana – tvornica vapna i dr. Sve su to bili zanatski ili industrijski pogoni za proizvodnju roba široke potrošnje. Izložbeni ciklusi industrijske baštine – baštine u nestajanju potaknuta za lokalnu zajednicu, o poimanju za njenu revitalizaciju kao kulturno povijesnu baštinu grada Otočca i kao takvu s prenamjenom je staviti u funkciju. Za stavljanje u funkciju za svaku od njih potrebna su velika financijska sredstva za njihovu obnovu i uporabom u kulturno turističke svrhe. Takva kulturno povijesna baština bila bi dobar izvor prihoda lokalnoj zajednici i održivom razvoju turizma grada Otočca i Gacke doline, ako se svrha kao takva prepozna. Industrijska baština je baština svih materijalnih pokretnina i nekretnina, tj. industrijske zgrade i postrojenja – kompleks tehnologije pojedine industrije koje čine kulturnu baštinu prenamijenjenu u druge svrhe. Nakon saniranja šteta mogu dobiti novu ulogu za oživljavanje prostora u turističke svrhe kao atrakcija ili kao dio muzejsko izložbenog prostora i dr. koji je nekad bio u funkciji proizvodnog pogona. Osim ovih spomenutih industrijskih poduzeća – tvornica, vrijedno je spomena elektrana, kasnije hidrocentrala u Švici.

¹⁰⁴ Baština u nestajanju – Izložba KOŽARA I OTEKS, GPOUO, Otočac, 2018.

¹⁰⁵ Baština u nestajanju – Izložba COSMOCHEMIA, DIP/INO, GPOUO, Otočac, 2019.

Davne 1935. god. otpočela je gradnja elektrane na slapovima u Švici, a iste godine je i puštena u rad sa snagom 100 kW i bila je to prva elektrifikacija u Otočcu. Tako mala hidrocentrala na Skeli u Švici opskrbljivala je strujom naselje Švicu, Otočac i njena prigradska naselja, a služila je i za napajanje strujom mlinice i pilane u Švici. Kada je rijeka Gacka preusmjerena u Gusić polje, odlazila je dalje tunelom na turbine u HE Senj i proizvodila struju za čitavo područje Gacke i šire. Hidrocentrala u Švici je prestala sa radom i zatvorena je 1961. godine.¹⁰⁶

Švica je ostala bez vode, nestao je slap, mlinice, pilane, stupe i koševi. Nad suhim koritom rijeke Gacke u Švici, Donjim Švičkim jezerom, slapom i hidrocentralom učinjen je ekocid i kulturocid. Ljepota Švičkih slapova je utihnula i uloga hidrocentrale je ostala bez vode i nije služila više ničemu, postala je nepotrebna društvu i propadala sve do današnjih dana. Da je bilo i malo interesa za sačuvati je bar za drugu svrhu kao muzejsko zdanje, građevina vrijedna spomena, jer i je spomenik i bila je naša jedna od prvih elektrana u Hrvatskoj. Tako se i hidrocentrala u Švici može smatrati kao industrijska baština – baština u nestajanju.

Slika 7. HIDROCENTRALA U ŠVICI

Izvor: Picture 1449 Hidrocentrala u Švici Vlastiti izvor

Daljnijim istraživanjem i uključivanjem u obnovu i prenamjenu drugih industrijskih kompleksa na dobrobit lokalne zajednice i čitavog kraja u svrhu zapošljavanja i obogaćivanja grada i kraja o ovakvoj vrsti baštine koja je nastala spletom povijesnih okolnosti, te prezentirajući povijest i zanimljive činjenice vezane za zanatstvo, industriju i elektrifikaciju koje su u moderno današnje vrijeme postale industrijska baština – baština u nestajanju.

¹⁰⁶ Baština u nestajanju – Izložba KOŽARA I OTEKS, GPOUO, Otočac, 2018., str. 5.

4.6. Sakralni objekti u ulozi baštine Gacke

Sakralni objekti u Gackoj potječu iz davne srednjovjekovne prošlosti. Od srednjeg vijeka i Župa Presvetog Trojstva spominje se i u vrijeme Otočke biskupije (1461. do 1634). U to vrijeme Otočac koji se spominje na Baščanskoj ploči 1100. godine, a u vrijeme biskupije dobio je poveljom pape prvi put status grada (*civitas*).¹⁰⁷

Sakralni objekti u Gackoj doživjeli su uništavanje, rušenje, paljenje u Domovinskom ratu, a nakon rata obnavljani su i ponovno stavljeni u službu Božje riječi i naroda. Župa Presvetog Trojstva sa svojim okolnim naseljima ima sjedište u središtu grada Otočca. Grad Otočac ima Donji i Gornji grad kojeg dijeli rijeka Gacka kod starog kamenog mosta.

U župu Presvetog Trojstva spadaju od crkvenih sakralnih objekata crkva Presvetog Trojstva Otočac iz 1648. god., Župni stan i Pastoralna dvorana i Gačanski park hrvatske memorije koji se nalazi u parku crkve Presvetog Trojstva u Gornjem gradu, Crkva - Kapela Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije – Mala Gospa ili Majka Božja Lurdska iz 1723. god. u Donjem gradu na Poljicima, kapelica Sv. Josipa u Gornjoj Dubravi na otočkom groblju Sv. Roka, kapelica (poklonac) sv. Ivana Nepomuka u ulici Luka kod Lučkog mosta, Kapela sedam žalosti Blažene Djevice Marije iz 1725. god., Križni put s 14 kamenih ploča – stela, Uskrsnućem i Velikim križem Raspelom na brdu Fortica ispod fortifikacije utvrde Fortica, te Crkva Sv. Mihovila Arkandela u Dabru.¹⁰⁸

„Središte je Gornjeg grada crkva Presvetog Trojstva, prostrana jednobrodna građevina sa zaobljenim svetištem i sa tri bočne kapele sa svake strane. U crkvi je bilo sedam kasno-barokno-klasicističkih oltara, propovjedaonica, krstionica i nadgrobne ploče iz 18. st. Ova se crkva spominje 1684., no vjerojatno je mnogo starija. U otočkoj župi čuva se pečat otočkog biskupa Petra Andreisa, mitra jednog od otočkih biskupa iz 15. st. i urbari s početka 18. st.“¹⁰⁹

Ovi navedeni sakralni objekti nalaze se u Župi Presvetog Trojstva, a na području Gacke doline u Gospičko-senjskoj biskupiji nalaze se ostale župe i brojni sakralni objekti, crkve, kapele i kapelice koji su narodu kroz minula vremena i danas služe kao vodilja kroz život, utočište molitve, euharistije, sakramenata i spokoja kroz rad i umiranja. Ostali sakralni objekti spadaju u druge župe, ali se nalaze u Gackoj dolini i čine jednu jedinstvenu cjelinu sa župom Otočac na ovom području kao zajednica rimokatoličke vjere i vjernika. Svaka župa u Gackoj dolini ima svoga sveca kojeg slavi i štuje u vrijeme datumskog blagdana u godini. Otočka župa i crkva

¹⁰⁷ KRANJČEVIĆ, M.: Obnova sakralnih objekata u Gackoj, Poziv, poslanje i služenje, Zbornik Gospičko-senjske biskupije, Gospić, 2017., str. 265.

¹⁰⁸ Isto, str. 263-292.

¹⁰⁹ Strategija razvoja grada Otočca, nav.dj., str. 36.

Presvetog Trojstva za proslavu prigodnog kršćanskog blagdana slavi zaštitnike Sv. Fabijana i Sebastijana na tzv. *Fabjanovu* koji se slave kao zaštitnici Otočke župe i Gacke doline od raznih bolesti i kuge u prošlosti i povodom obilježavanja dana grada Otočca.

Sakralni objekti koji se nalaze na području Gacke doline u određenim drugim župama Otočkog dekanata su crkva Sv. Križa u Prozoru – proslava *Križeve* i kapelica u Prozoru, Crkva Blažene Djevice Marije od svete krunice iz L. Lešća, a u narodu se slavi kao *Lozarija* – što dolazi od riječi Ružarij ili krunica, crkva sv. Franje u L. Lešću, crkva sv. Ilije proroka Sinac, crkveni zbor – *Ilijinja* – sv. Ilija gromovnik, hodočastilo se na crkveni zbor za zaštitu od nesreća i šteta prouzročeno udarom groma, Crkva Bogorodice Djevice Marije od svete krunice Čanak i Crkva sv. Mihovila Arkandela u Ramljanima – proslava *Miholje*. Crkva sv. Ivana Krstitelja u Švici – proslava *Ivanjski oganj*, Kapelica sv. Petra i Pavla u Crnom Jezeru – proslava *Petrove*, Crkva Gospe od brda Karmela Kuterevo – *Karmenica*, Gospa Karmelska, Crkva sv. Stjepana Kompolje – proslava *Stipanja* i crkva Pohoda Bogorodice Djevice Marije Elizabeti u Brlogu. U župi Brinje je Crkva Uznesenja BDM Brinje sa kapelicama sv. Fabijana i Sebastijana, sv. Trojstvo, sv. Duh, sv. Vid, sv. Ante, sv. Petar i Pavao, sv. Rok, zatim Crkva sv. Jurja u Jezeranima, Crkva Našašća sv. Križa u Križpolju.¹¹⁰

Svetište Majke Božje od Krasna – *Gospa Krasnarska* ili Velika Gospa je zaštitnica cijele Ličko senjske Županije i Gospičko senjske biskupije. Sakralni crkveni objekti u Gackoj dolini tijekom Domovinskog rata bili su razrušeni, uništeni i zapaljeni, te nakon rata obnovljeni sa dobivenim materijalnim i financijskim sredstvima od države za obnovu sakralnih objekata kao kulturnog dobra i kao baštine. Ovaj kraj ima velikog potencijala za vjerski turizam kao traženu ponudu za razvoj održivog turizma. Svi sakralni objekti jednog kraja su veoma bitni za vjerski život domaćeg stanovništva, kao i za svakog turista koji dolazi u ovaj kraj i upoznaje našu kulturu, tradicijski vjerski život, baštinu, prirodu i zaštićeni krajolik s namjerom da doživi lijepi ugođaj i da ostavi dobar utisak na posjet kao ugodnu i preporučljivu destinaciju drugim posjetiteljima.

4.7. Gačanski park hrvatske memorije

Gačanski park hrvatske memorije nazvan kao „*knjiga u kamenu*“ je kulturni događaj i kulturna i turistička atrakcija grada Otočca i regije Gacke. Sva sveučilišta u RH organizirala su 2016. god. festival znanosti. Manifestacija je bila sa svrhom približiti znanost javnosti da bude informirana o aktivnostima i rezultatima znanstvenih područja, motivirati mladež za istraživanje i stjecanje znanja. Otočac se po prvi put uključio u popis gradova koji razvijaju i

¹¹⁰ GACKA – Zemlja i voda – Turizam i baština, str. 34-62.

šire znanost., a tema festivala znanosti bio je Gačanski park hrvatske memorije. U njemu su postavljene 32 skulpture – pravokutni kubusi koji svjedoče o liku neke važne osobe, povijesnog događaja ili kulturološke činjenice koja je vezana za prostor Gacke i stanovnike Otočca. „Gačanski park hrvatske memorije smješten je u najužem središtu grada Otočca. Riječ je o malom parku, zelenoj površini koja se nalazi između crkve Presvetog Trojstva u Otočcu, župnog stana i gradskih ulica. Projektiranjem uređenja okoliša Crkve obuhvaćalo je i ovaj Park da dobije novi izgled, oblik, svrhu i postane park skulptura. Župa Otočac i Gospićko senjska biskupija dopustile su da se Udruga građana Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, a bila je godinama organizator međunarodnih kiparskih kolonija (2010-2013), te joj pripala uloga za izradu skulptura. Tako su nastale 32 skulpture- kameni kubusi u izradi kiparske kolonije u Otočcu, međunarodnog karaktera sa voditeljem Šimom Vidulinom iz Pule. U kiparskoj koloniji sudjelovalo je 19 umjetnika u izradi skulptura iz cijelog svijeta. Kolokvij – simpozij o Parku održan je 15.01.2016, god., a svečano otvoren i blagoslovljen 20.01.2016. god. na blagdan sv. Fabijana i Sebastijana i proslavi dana grada Otočca.¹¹¹

U realizaciji Festivala znanosti 2016. god. u Otočcu od 18. do 24. travnja i svih festivalskih događaja velikim odazivom sudionika sudjelovali su Gacko pučko otvoreno učilište Otočac, O.Š. Zrinskih i Frankopana Otočac, Srednja škola Otočac, Turistička zajednica grada Otočca, Župa Presvetog Trojstva Otočac, DVD Otočac, Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke Otočac, Grad Otočac i HGK Županijska komora Otočac, a pratili su medijski pokrovitelji Hrvatski radio Otočac, portali Glas Gacke, Glas Like i Senjska Bura. Vremenski period Gačanskog parka hrvatske memorije „*knjiga u kamenu*“ započinje i prošlosti s knezom Bornom od 9. stoljeća, a završava u današnjici počekom 21. st. prikazujući kroz 12 stoljeća prošlosti važne osobe, događaje, kulturnu važnost za Gacku i Otočac.¹¹²

Na svakom kamenu pravokutnom kubusu veličine 60x60x100 redosljedom stoji veliko glagoljsko slovo (30 slova na 31 skulpturi) sa likovima, ispisanim tekstovima i događajima u bijeli pazinski kamen vapnenac uklesan i poredan po redu glagoljske azbuke.¹¹³

Gacka u srednjem vijeku bila je čakavska i glagoljaška. Glagoljska azbuka odredila je broj skulptura. Svi tekstovi ispisan su sa tri pisma (latinicom, grčkim alfabetom i glagoljicom) na tri jezika (latinskim, grčkim i hrvatskim) po sadržaju na skulpturama.¹¹⁴

¹¹¹ KRANJČEVIĆ, M.: *Obnova sakralnih objekata u Gackoj*, str. 283-285.

¹¹² VRILO – *Godišnjak Župa otočkog dekanata, Otočac, 2017.*, str. 110-111.

¹¹³ VRILO – *Godišnjak Župa otočkog dekanata, Otočac, 2017.*, str. 241.

¹¹⁴ VRILO – *Godišnjak Župa otočkog dekanata, Otočac, 2016.*, str. 244-246.

U Otočcu, Park se svrstao između umjetnosti i znanosti, stečenog identiteta i istraživanja kulturnih i drugih zavičajnih znamenitosti. I nakon održane manifestacije, Gačanski park hrvatske memorije postao je prepoznatljiva kulturno turistička atrakcija grada i Gacke doline.

Slika 8. GAČANSKI PARK HRVATSKE MEMORIJE OTOČAC

Izvor: Grad Otočac prihvatio ponudu nadogradnje projekta „Gačanski park hrvatske memorije“, Glas Gacke.hr
<http://www.glaslike.hr/?ispis=detalji&novost=11267&kat=78> posjećeno 23.04.2017.

Svojim impozantnim izgledom u samom prostoru parka, skulpture svraćaju pozornost svakom prolazniku. Brojnim posjetiteljima, turistima koji dolaze ili su samo u prolazu kroz grad posjete Park kao i građani grada željni upoznati vrijednost izloženih skulptura, zavičajne i nacionalne povijesti napisane i uklesane tekstem i crtežom u kamenu.

Park se može posjetiti u svako doba dana i noći, svaka je skulptura osvijetljena. Staze u Parku su prostorno postavljene u obliku križa uz koje se nalaze skulpture. Organizirane grupe turista ili posjetitelji koji žele bolje upoznati značenje skulptura u Parku, mogu se obratiti Katedrali, Župi Otočac, Muzeju Gacke Otočac. Nakana Katedre je učiniti Park dostupnim suvremenim sredstvima elektroničkog iščitavanja i omogućiti svakom da se sam putem QR Coda snalazi u parku i upoznaje sa sadržajem.¹¹⁵

¹¹⁵ VRILO – Godišnjak župa otočkog dekanata, Otočac, 2016., str. 273.

Pored skulptura i Crkve postavljen je videozid sa svim podacima i obilježjima Parka na kojem se može tekstualno pročitati na nekoliko jezika. Glagoljica na kubusima oživljava korijene prošlosti obilježavajući ih kulturom i jezikom.

Gaçanski Park hrvatske memorije u Otočcu sadrži 32 kamene skulpture – kubuse. Kronološki redosljed Gačanskog Parka hrvatske memorije u Otočcu (knjiga u kamenu) o poznatim i važnim osobama, događajima i kulturološkim činjenicama za Gacku i Otočac počinje od kneza Borne, Konstantina Porfirogeneta, Bašćanske ploče i drugih sve do skulpture grada Otočca.¹¹⁶

Sa ovim impozantnim kamenim kubusima Gačanski park hrvatske memorije daje upečatljivu sliku identitetu grada i čitavog kraja uklopljen u svakodnevni ritam života i rada.

¹¹⁶ Isto, str. 253-270.

5. TRADICIJSKA BAŠTINA – NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA

5.1. Izričaj i jezik – dijalekt

Svaka država ima svoju povijest i svoj nacionalni, regionalni i lokalni identitet. Hrvatska je stvarala svoj identitet kroz stoljeća u europskim konotacijama. Prolazila je kroz razne i burne situacije uspostavljajući svoj politički, pravni društveni, jezični život u okviru europskih država. Težila je biti ravnopravna, ali su joj to osporavali, no bila je uvijek dio Europe, iako su je, oslanjajući se na geografski položaj, svrstavali u drugi kontekst neeuropskog balkanskog okruženja. Razvojni put identiteta Hrvatske trajao je stoljećima od Habsburške i Austrougarske Monarhije do samostalne i suverene RH, a težila je priznavanju hrvatskog jezika službenim, ujedinjenju hrvatskih zemalja i osamostaljenju. Bila je u totalitarnim režimima sve do osamostaljenja RH. Podčinjavana od raznih vladara i vladavina, bila je u njihovoj milosti i nemilosti, njihovog odlučivanja o Hrvatskoj, hrvatskom narodu, njenom teritoriju i nametanju tuđeg joj jezika. Povijesni događaji koji su stvarali i okarakterizirali identitet države Hrvatske kroz razne državne tvorevine u kojima se nalazila, dali su pečat u svim segmentima njenog postojanja kroz interakciju interkulturalne komunikacije u europskom kontekstu. Mijenjala se i stvarala svoj identitet kroz povijesna, teritorijalna politička previranja. Jedan od svakako najvažnijih identiteta RH je hrvatski jezik, njena narječja i dijalekti, koje govore Hrvati, tj. govor koji obilježava pripadnost hrvatskog naroda.

Hrvatski jezik, standardni književni jezik, te ostali narodni govori imaju korijene u prošlosti i pratimo ga od 7. stoljeća dolaskom Hrvata na tlo Hrvatske, a koncem 11. st. dolazi kao pisani jezik. Takvi pisani tekstovi pojavljuju se i pisani su u crkvenoslavenskoj i arhaičnoj čakavštini, sve na glagoljici. Kao takav najstariji pisani tekst je na Baščanskoj ploči u 11. st. napisan na glagoljici. Nakon toga perioda uvodi se latinsko pismo od 14. st. Hrvatski jezik se nalazi u južnoslavenskoj grani indoeuropske porodice koji se razvio iz praslavenskog jezika. Razvoj narječja počinje krajem 13. st. i tada dolazi do velikih promjena u narječjima, a do zaokreta dolazi u periodu između 16. i 18. st. To se odrazilo na seobu stanovništva, stoljetna turska osvajanja, učestali ratovi, nemiri i okupacije.¹¹⁷

Od razdoblja prosvjetiteljstva od 18. st. dolazila je do izražaja borba za uporabu hrvatskog jezika, a slijedio je daljnji tijek stvaranja u 19. st. zatim 20. st. sve do danas, 21. st. Dugotrajna previranja, ratovi i osvajanja dovela su do toga da je u štokavske govore ušlo mnogo tuđica i

¹¹⁷ Glas Koncila, Katolički tjednik, broj 51-52, Zagreb, 2013., str. 28-29.

stranih riječi koje su ostale iz osvajačkih vojnih pohoda na ovom hrvatskom tlu, kao što su turske riječi, njemačke, talijanske i srpske riječi. U današnjem 21. st. i ne tako dalekom kraju 20. st. okruženi smo sveprisutnom globalizacijom, ubrzanim načinom života, medijima, društvenim mrežama, a jezik kao jezik nalazi se na prekretnici opstanka i pod velikim pritiscima. Sve više se koriste skraćenice, anglizmi, sve više moramo biti u trendu, jer ako ne pratimo taj čudan i nerazumljiv put govora jezika nisi *cool* niti *in*. Hrvatski jezik i njegova narječja i dijalekti smatraju se prekrasnim i bogatim jezikom naroda koji ga govori. Jezik i pismo kao i književnost hrvatskog naroda čine njegovu osnovu identiteta, a hrvatski jezik sa mnogim narječjima i dijalektima mogu se uvrstiti kao svjetska nacija.¹¹⁸

Svaki kraj Hrvatske ima svoj jezični identitet, kao što ga ima Otočac i Gacka dolina – raznovrsnu Gacku čakavštinu, po čemu je i što ga čini posebnim i jedinstvenim. Svako narječje i dijalekti jednog kraja čini nas kao narod onakvim kakvim jesmo, jer narodna izreka kaže: Po jeziku si sve što jesi, a bez jezika si kao bez imena.

„U obrazovnom okruženju, jezik igra ključnu ulogu time što pojedincima pomaže u jačanju i očuvanju etničkog identiteta. ...ne čudi to što se jezik koji smo preuzeli od svojih predaka naziva upravo '*materinjim*', jer nam taj izraz u svijest priziva naša najranija sjećanja i utjecaje.“¹¹⁹

Jezik je bio i ostat će svjedok jednog naroda, kolijevka narodnog identiteta. Stoga moramo se boriti za svoj jezik, brinuti se i obogaćivati ga da opstane pred najezdom svemoćnog interneta. Na svijetu ljudi govore različitim jezicima, a nastaju zbog sveopće potrebe za komunikacijom, razmjenom, prenošenjem informacija, sporazumijevanjem u društvenoj zajednici gdje su se razvila civilizacijska obilježja kulture i jezika. U svijetu govori se oko šest tisuća jezika. Današnji hrvatski jezik ne slični praslavenskom, niti jeziku napisanom na Bašćanskoj ploči, niti kojim su pisali Marko Marulić i drugi iz toga vremena, ali i kasnije. Hrvatski jezik diljem svijeta govori više od pet i pol milijuna ljudi. Prema drugim jezicima koji koriste milijarde ljudi, naš jezik se nalazi u zlatnoj sredini i ubraja se među 20 najtežih jezika na svijetu po težini učenja jezika. Hrvatski jezik sve više je izložen posljedicama globalizacije i vanjskih utjecaja, te doživljava svakakve transformacije. Jezik se mijenjao u raznim društvenim i političkim previranjima, gdje dolazi do paradoksa društva i nastaju tuđinske riječi na štetu svoga jezika, što se vidi i na jezičnim promjenama, gdje naturalizirane tuđice ulaze u naš jezik koje su nam neprirodne i daleke, ali su tako tiho i stručno ušle u medijski prostor gdje doživljavamo jezičnu

¹¹⁸ Isto, str.28-29.

¹¹⁹ SAMOVAR, L.A., PORTER, R.E., McDANIEL, E.R.: Komunikacija između kultura, „Naklada SLAP“, Jastrebarsko, 2013., str. 284.

i kulturnu okupaciju i stalnu borbu svjesni za očuvanjem jezičnog identiteta. Jezik jednog naroda je najveće bogatstvo koje se mora i treba štiti, jer kroz njega se očituje sva kultura, posebnost, identitet, vrijednost pažnje za očuvanje. Svaki jezik je živ i on se svakodnevno oblikuje i uz sveprisutno osuvremenjivanje i novim promjenama trendova u lingvistici, na koje treba biti oprezan i stručno razmotren od mjerodavnih institucija za očuvanje i zaštitom hrvatskog jezika, narječja, dijalekta i kulture. Hrvatska je 2013. god. postala članica EU, a njenim ulaskom hrvatski jezik postao je 24. službeni jezik u EU, te se smatramo jezično ravnopravni s ostalim jezicima. Vlastiti jezik treba očuvati i štiti, jer zapostavljanjem svog jezika ostaje se bez osobnog, nacionalnog, regionalnog i lokalnog identiteta. To sve dolazi od snažne globalizacije, migracije u društvu, unošenja pojedinih osobnih identiteta u jezik što je u današnjem vremenu izazov s kojim se suočava hrvatski jezik. Hrvatski jezik u prošlosti do danas preživio je utjecaj latinskog jezika, zatim njemačkog, mađarskog, i svakako srpskog jezika. Danas su nove okolnosti gdje oko 20 milijuna ljudi razumije hrvatski jezik što je svakako napredak u današnjem vremenu i za budućnost hrvatskog jezika. Hrvatski jezik ima tri narječja i 25 dijalekata i postao je u EU najbogatiji i najrazumljiviji od jezika koji treba zaštititi kao jezično bogatstvo. U povijesti su se mnogi velikani zauzimali za uporabu hrvatskog jezika, predstavljali ga svijetu u punoj važnosti svojim radom doprinijeli da hrvatski jezik bude na nivou jezika naroda i nastojanja da opstane i ubuduće. Među njima se istaknuti franjevac Andrija Kačić Miočič, otac gramatike, isusovac Bartol Kačić, te hrvatski pjesnik Petar Preradović, opjevao je jezik roda svoga i dr.¹²⁰

Kako se Hrvatska u povijesti do danas borila za svoj jezični identitet, pa tako i Gacka dolina prolazila je kroz turbulentna povijesna događanja i sprečavanja joj izražavanje na svome jeziku, narječju i dijalektu u području života i rada.

Gacka kao regija ima zaštićena nematerijalna kulturna dobra, a to su tamburica *dangubica* ili *samica* iz Kutereva, Gacka *plav*, izrada *coklji*, izrada drvene *šimle* i Gacki čakavski govori s područja Otočca. Tom zaštitom „Uprava za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture utvrdilo je svojim rješenjem od 08. lipnja 2018. god. Gacki čakavski govori s područja Otočca imaju svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra RH. Svojim dvadesetogodišnjim radom ističe se Katedra Čakavskog Sabora pokrajine Gacke i njen predsjednik Milan Kranjčević koji ju je osnovao u namjeri i ustrajnosti očuvanja gacke čakavštine, a nastoji ovjekovječiti čakavske mjesne govore Otočca, Prozora, Sinca, Lešća, Čovića, Švice, Lipovlja, Kompolja, Dabra i Kutereva. Osim Katedre i JU Narodne knjižnice Otočac, GPOUO, Srednja i Osnovna škola

¹²⁰ Glas Koncila, Katolički tjednik, broj 51-52, str. 28-29.

Otočac i Grad Otočac dužni su zbog očuvanja gackih čakavskih govora provoditi mjere u tradicijskom i povijesnom izrazu riječi. U Registru zaštićenih kulturnih dobara RH, Gacki čakavski govori i dijalekti s područja Otočca su 21. po redu zaštićeni (pod)dijalekt hrvatskog jezika. Svi gacki čakavski govori – dijalekti po svojoj strukturi pripadaju ikavsko-ekavskom dijalektu čakavskog narječja rubnog poddijalekta, a mjesni govor i dijalekt iz Kutereva pripada kontinentalnom poddijalektu ikavskog dijalekta čakavskog narječja. Zaštita Gackih čakavskih govora imala je određenu proceduru koju je podnositelj zahtjeva morao priložiti, a to su rezultati, istraživanje na polju očuvanja poddijalekta, objavljivanje radova na tom polju, objavljivanje beletrističkih radova u dijalektu i izvan njega, objavljeni rječnik uključujući i veći broj zainteresiranih za zaštitu i očuvanje nematerijalne kulturne baštine. Gacki čakavski govori ovom zaštitom dostupni su javnosti, te ih se mora njegovati, prenositi, poticati u društvenoj zajednici za uporabu, izvođenje i promoviranje putem medija, stručnih skupova, u obrazovnim ustanovama i poticati svakog da svojim materinjim govorom očuva dijalektalnu gacku čakavštinu.¹²¹

Jezik je kulturno nasljeđe svakog naroda, pa tako i žitelja Gacke doline – *Gaćana*. Bio je prije nas, okružuje nas sada i bit će ako ga budemo njegovali i poslije nas. Jezik, narječje i dijalekti prate sudbinu i život naroda. Oni su identitet, baština, kolijevka i dom za sva vremena.

5.2. Tradicijska glazba, ples, pjevanje i odijevanje

Izvornost i autentičnost folklora, folklornih skupina, plesa i odijevanja i njihovog izvođenja u izvedbama na smotri folklora daje obilježje kulturne baštine, naroda i kraja u želji oživljavanja svojih običaja, tradicije i identiteta. Prateći sve skupine izvođača, prvenstveno se bazira na domaće izvođače sa područja Gacke doline od 4 folklorna kulturno umjetnička društva koji imaju različitosti među izvođenjem plesova, pjevanja i odijevanja. Ta različitost među KUD-ovima govore o različitim običajima i vjerovanju, ljudima koji svoju tradiciju prenose iz generacije u generaciju, bez obzira što su naselja tik jedno uz drugo. Sama konfiguracija područja gdje se naselja nalaze, dolazi do stanovitog izričaja jezika, dijalekta, govora, kulture, života i rada, privređivanja, iskazivanja tj. interpretacija svojeg narodnog izričaja i identiteta. Običaji su se interpretirali i upriličeni bili i na polju, a tako i u kućama koje su bile izgrađene u tradicijskom stilu. Za običaje, žene i muškarci su pjevali i plesali tradicionalne pjesme i plesove u tradicionalnim narodnim nošnjama. U takvom ambijentu ljudi su se družili, pomagali jedni

¹²¹ Gacki čakavski govori – zaštićeno kulturno dobro RH, GlasLike.hr
<http://glaslike.hr/?ispis=detalji&novost=20261&kat=71> posjećeno 14.02.2020.

drugima i prenosili generacijama svoju izvornost da ne padne u zaborav. Svakoј folklornoј skupini – društvu treba ukazati na nedostatke od kojih se udaljavaju od izvornosti i autentičnog pjevanja i plesanja, te dati prijedloge i smjernice za autohtono tradicionalno izvođenje koje će označiti i obilježiti svoje kulturno materijalno i nematerijalno postojanje, svoj identitet. Posebno treba oživjeti i vježbati glazbeni izričaj *ojkanja* kao ugroženu baštinu koja je stavljena na hitnu zaštitu i prenositi je na mlađe naraštaje. Nastupanjem na smotrama folkloru uočava se svaki pomak i napredak izvornosti izvođenja i vrednovanje prenašanja tradicije u svakom pokretu, plesu i kolu, napjevu, kontaktu izvođača, jednostavnosti, nesputanosti i ljubavi prema folklornoј pjesmi i plesu nastali iz naroda za narod.

Svaka folklorna skupina u Gackoj dolini imali su svoje tradicijske napjeve, glazbu – muziku koju su izvodili njihovi predci, a sada ih prisjećajući se tih davnih zvuka, arija, prenosili su pjevajući i plešući zaboravljene plesove i kola na raznim manifestacijama kao što su smotra folkloru u gradu Otočcu, a tako i po drugim gradovima nastupajući na smotrama diljem Hrvatske i gostujući u inozemstvu i širom svijeta kod iseljenih Hrvata. KUD-ovi koji su na Gackom području, imaju raznovrsnu muziku – glazbu, ples, pjevanje i odijevanje u svoje tradicionalne narodne nošnje.

Na području Gacke doline imamo registrirana i upisana u Registar udruga četiri KUD-a. Najstariji KUD „Lipa“ Sinac osnovano davne 1923. godine i djeluju još i danas. Oni su svjedoci vremena koja su prošla iza njih i tako prenose svoju tradicijsku kulturu plesa, pjevanja i narodnih nošnji, kako muških i ženskih, tako i djece. Snimili su dva nosača zvuka CD-a. Drugi KUD je Folklorno društvo Otočac GPOU-a Otočac osnovano 1998. godine u GPOU-u Otočac. Kao društvo njeguju svoj domaći dijalekt čakavštinu, pjevanje, plesove i običaje Gacke i drugih krajeva. Sudjelovali su i sudjeluju na raznim smotrama folkloru i nastupali su na TV serijalu Lijepom Našom. Snimili su CD nosač zvuka. Treći KUD je KUD „Gacka“ Ličko Lešće osnovano je 1980. godine pod imenom KUD Ružica Brkljačić i tako djeluje do 1994. godine kada mijenja svoj naziv u KUU Gacka Ličko Lešće Nastupali su na raznim manifestacijama i smotrama na lokalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini po cijeloj Hrvatskoj i inozemstvu. Snimili su nekoliko CD nosača zvuka i TV emisija, te sudjelovali u serijalima Lijepom Našom. Renimirana su KUU na svim nivoima, pa se njihova ljubav i uporan rad na promociji tradicije života ljudi i kraja uočio i prepoznao UNESCO 2011. godine, te im dodijelili prestižnu Povelju za očuvanje nematerijalne kulturne baštine. Četvrti najmlađi KUD je KUD „Dangubica“ iz Kutereva osnovan 2010. godine, registriran 2011. godine sa ciljem očuvanja narodne tradicije sela Kutereva, njegovanje običaja, plesova i pjesama, a najviše izvornog dijalekta svoga sela. Osnovana je u nadi da se sačuva izvorno sviranje tamburice – dangubice nazvana kuterevka i

kao izvorni instrument, a izrađuju se kod obitelji Šporčić, obitelji Biondić i dr. u Kuterevu još i danas. Nastupali su na mnogim manifestacijama i smotrama, u TV serijalu Lijepom Našom, na prezentiranju i izvođenju pasionske baštine kod nas, u domovini i u inozemstvu. Snimili su svoj prvi audio CD. Čuvaju svoje tradicijske običaje sela Kutereva prenoseći ih pjesmom i plesom, izradom i sviranjem *dangubice*, narodnom nošnjom na mlađe naraštaje.¹²²

Svaka folklorna skupina KUD-a ima svoje narodne nošnje koje su tradicionalne za podneblje, kraj i selo gdje žive. Gacka dolina je krški kraj sa plodnim poljima za ratarstvo gdje se obrađivala zemlja i sa njih se dobivala zasijana ili zasađena kultura koja je prehranjivala stanovništvo uz držanje blaga i bavljenje stočarstvom.

Na poljima su za svoje potrebe, za izradu tkanina sijali lan i konoplju od čega su izrađivali odjevne predmete za ljetno doba, a zimi su koristili vunu od ovce *pramenke*. Vuna se prala, sukala i tkala, a satkano sukno se valjalo u stupama na brzom toku vode na rijeci. Za izradu raznih odjevnih predmeta koji su postali autentični narodni proizvod načinjen ručno ili na raznim spravama i alatima kao što su preslica na kojoj se sukala u niti raščešljana vuna iz klupka i na vreteno se namatala i služile su za ručno pređenje vune za izradu vunениh predmeta, *grdaše* za češljanje vune, *rašak* za ručno namatanje *niti*, *sukalo*, veliki i mali *vital* i *snovače* za prematanje niti, *krosna* – tkalački stan za tkanje svih vrsta predmeta. Kod lana i konoplje koristile se velike i male *trlice*, veliki i mali *greben*, *preslice* i *vreteno* za izradu platna.¹²³

Lan, konoplja i vuna su bili prije jedina i osnovna sirovina za izradu odjeće i ostalog proizvoda (*šarenice i biljci*), a kožu pojedinih životinja koristili su za obuću kao *opanci* ili kao *šubara* sa postavom ili prostirke na podu i dr. Tradicijsku odjeću dijelimo na žensku i mušku koja je izrađivana u tradicijskom izvornom obliku za zimsko i ljetno doba. Izrađeni odjevni predmeti bili su od vune domaćih ovaca, *sukna* i domaćeg platna.

Ženska narodna nošnja sastojala se od: košulje sa *šljingom* ili heklanom čipkom i s naborima, *lajbak* na košulji – prsluk bez rukava izrađen od kupljenog materijala *čoje*, pliša ili samta, *alja* – vunena suknja bez rukava sa oplećem, oblačila se na košulju. Bila je karirana, a oko struka su ušivene *falde*, a na dnu *alje* ispod poruba vidjela se bijela *šljingana* čipka od podsuknje koja je bila ispod *alje*. Oko struka su imale *kanicu* - tanki pojas. *Zaslon* ili *pregača* pripasane su po *alji*, a djevojke i žene su ih nosile kad bi radile poslove, a bio je od *klota* ili *glota*, tamnoplave tkanine. U žensku odjeću spada i *kiklja* – duga suknja nabrana oko struka, ima *falde* od bijelog

¹²² SMOTRA FOLKLORA. Katalog, Gacko pučko otvoreno učilište Otočac, 2018. i 2019.

¹²³ PRŠA, J.: Narodna nošnja Gacke, Grad Otočac 3, Otočac, 1997., str. 121-123.

domaćeg platna. Kao kod *alje*, tako i kod *kiklje* vidjela se čipka od podsuknje. Žene i djevojke nosile su *surke* – tanki kaput od tankog domaćeg *sukna* ili štofa. Od struka se spušta u *glokn* – valoviti nabor. Na glavi su žene i djevojke nosile *rubac* – ukrašene bijelim vezom i *šljingom*. Čarape od pamuka *bambuka* pletene su od raznih boja vune sa dva pamučna *grofa* sa strane. Na nogama su imale *opanke* od janjeće kože i *coklje* spletene od raznobojne vunice.¹²⁴ Nosile su se po kući, na raznim poslovima, u crkvu, grad i za *sajam*.

Slika 9. COKLJA IZ GACKE

Izvor: Picture 1521 Coklja Vlastiti izvor

Muška narodna nošnja sastojala se od dijelova koje čine *lače* – dugačke hlače od sukna sive (*sure*) boje, domaće vune, opasan *kaišem* – remenom od kože, uskih nogavica od koljena do gležnja. *Ćemer* je pojas od kože, širok sa nekoliko džepova za duhan, kresivo, sječivo, novac i dr. Kada se išlo u grad, nosio se *ćemer*. *Prtene gaće* - nosile su se bez *lača* u ljetno doba, a kao donje rublje služile su zimi. Šivane su od domaćeg tkanog platna konoplje i pamuka. Bile su široke tj. širile su se na *tur*. Vezale su se u struku *brdešnjakom* ili *svitnjakom* – to je tanko pleteno uže od lana i *končaca*, a uvlačilo se u sašiveni rub i vezalo sa prednje strane. *Košulja - domaća* - se nosila preko gaća kao tunika sa dugim rukavima bez pojasa, ravnog kroja i bila duga do iznad koljena od domaćeg platana, sa otvorom na prsima i ovratnikom. *Lajbak* ili *bušt* – je prsluk koji se kopča sprijeda sa dugmadi – *pučacima* bez rukava i seže u dužinu do bokova. Sašivena je od *čoje* i postavljena *glotom*. Sa prednje strane kopča se sa tri *pučaca* i uz porub su našivena dva džepa, a na leđima ima našivenu traku u visini struka. *Ćurak* - je kaput od suknasive prirodne boje sa dugim rukavima, bez ukrasa, ravnog i jednostavnog kroja u dužini iznad

¹²⁶ Isto, str. 176-177.

koljena i jednak je s vanjske i unutarnje strane, lica i naličja. Kod zapisanih običaja i tradicije u Gackoj dolini muškarci nisu nosili ovčji *kožun*, već samo muškarci iz Like. Kod obuće isticale su se suknene bijele čarape, *grljci*, *coklje* i *opanci*. *Suknene čarape* od bijele domaće ispredene vune sa nogavicom – stopalo i stablo – dio od gležnja do koljena. Na njih se navlače *grljci*, sežu do koljena. *Coklje* se pletu isto kao i ženske. One su pletena obuća od starina. *Coklje* su se podšivale kožom od ovce ili teleta. *Opanci* se izrađuju na jednom kalupu za obje noge sa metalnom kopčom po strani. Nose ga zimi i ljeti muškarci u svim prilikama i crne su boje. Crvena (*crljena*) *kapa* se nosi na glavi, a izrađuje se od kupljenog, a prije izrađivanog crvenog *sukna* ili *čoje*. Obod kape je bio obrubljen i izrezan crnim koncem od svile, sa spiralnim uzorkom. Crvena kapa imala je *grofe* ili *kite* od crnog konca svile – *svilenac* i na zatiljku se spuštala 3-4 cm, a kasnije je bila i duža. U zimskim vremenima, za vrijeme velikih hladnoća, nosili su muškarci *šubare* – kape da zaštite glave od hladnoće. Šivana je od juneće kože s crnom vunom. Kružnog je oblika i s unutrašnje strane postavljena platnom.¹²⁵

Kod vunениh suknenih proizvoda u kućanstvu upotrebljavali su se predmeti: *biljac* – vuneni pokrivač koji se tkao na *krosnama* i imao je *kiće* ili *biči* u crvenoj ili crnoj boji. *Šarenice* – vuneni pokrivač za pokrivanje kreveta i u prigodnim svečanostima izrađene od domaće vune sastavljen od dvije polovice. Stavljale su se na zid kao ukras iznad kreveta u samo jednoj polovici. Tkana je na *krosnama*. Izrađivale su se od vune i torbe koje su bile dio narodne nošnje, a tkale su se *klječanjem* i ukrašavale se i kitile *grofima* i trakama crvene čoje sa srmom. *Bisage* su služile za sijanje žita, a izrađene su izgledale kao dvije spojene torbe. Tkaju se *klječanjem* i nisu nakićene.¹²⁶

U suvremenom današnjem svijetu, folklorno izvođenje može se promovirati i na drugim manifestacijama, osim tradicionalne smotre folkloru kao što su: Božićni sajam – *advent*, *Coklja fest*, *Eko- etno* Gacka, izvedbe pjesmama i plesova Dinarske zone sa drugim KUD-ovima, izvođenje pasionske baštine, sportska događanja, na izložbama u muzeju, susretima likovnih umjetnika, na radionicama različitog tipa, u crkvama na vjerskim susretima i obilježavanju blagdana, sudjelovanje na crkvenim zborovima za svetkovine određenih svetaca, promocijama književnih djela i poezije, političkim skupovima i drugim prigodama za tradicijske izvedbe. Na folklornim manifestacijama dolazi do punog izražaja ženska i muška narodna nošnja, a u izvedbama pokazani vuneni i drugi proizvodi od platna koji su se koristili u kućanstvu i svakodnevno upotrebljavali. Tradicijska odjeća održala je narodne običaje u recentnom obliku

¹²⁵ TENČIĆ, S.: Izrada tekstila i oblikovanja odjeće u Gackoj, Grad Otočac 7, str. 174-176.

¹²⁶ Isto, str. 176-177.

koji su zadržali svoju namjenu za očuvanje ove vrste tradicijske baštine kao trag vremena oživljen u izvedbama kulturnih umjetničkih društava i udruga.

5.3. Pasijska baština

Pobožnost crkvenog pučkog pjevanja održanog na koncertu u crkvi Presvetog Trojstva u Otočcu po prvi put pod nazivom „*O, Isuse, izranjeni ...*“ – pučka korizmena crkvena pjevana baština i pobožnosti Gacke i Like. Ovu smotru folklora na koncertu izvela su folklorna društva iz L. Lešća, Kutereva, Donjeg Lapca, Perušića, tj. iz Gacke i Like 10. ožujka 2018. god. Suorganizator koncerta bio je GPOU Otočac, a odabir i animacija proveo i odabrao je dr. sc. Joško Čaleta, etnolog i muzikolog. Izvedba pučke korizmene pjevane baštine i pobožnosti Gacke i Like nadišla su sva očekivanja izvornog pučkog pjevanja i naricanja, tako autentično i dojmljivo, te ovacije oduševljenja prisutnih vjernika u crkvi Presvetog Trojstva. Takva pjevana pasionska baština bila je godinama, desetljećima potiskivana, zanemarivana i u određenom periodu bivšeg državnog uređenja, zabranjivana. Što je zabranjivano to je želja i nastojanje da ostane trajno u srcu, mislima i duši i svakog vjernika da ne zaboravi svoj identitet, postojanje dok ne dođe vrijeme njenog javnog interpretiranja i oživljavanje pasionske baštine. Kao što je bio vidno uzbuđen i oduševljen izvedbom folklornih društava na koncertu, dr. sc. Joško Čaleta izjavio pred vjernicima i sudionicima izvedbe u Crkvi da je ova veličanstvena izvedba renesansa ovog kraja pjevane baštine i njenih sudionika u izvedbi koncerta. Izvedeno je 20 pučkih korizmenih pjesama, molitvi, napjeva ... Nakon Otočca, pasionska baština izvedena je dana 24. ožujka 2018. god. u crkvi sc. Petra apostola u Zagrebu koju je snimila ekipa Hrvatskog radija, zatim dana 07. lipnja 2018. god. izvedena je u Pučkom otvorenom učilištu „Dr. Ante Starčević“ u Gospiću, te u okviru 52. Međunarodne smotre folklora u Zagrebu od 18.-22. srpnja 2018. god. , izveden koncert dana 22. srpnja 2018. god. u crkvi sv. Katarine Aleksandrijske u Zagrebu i isti dan 22. srpnja 2018. god. na misnom slavlju u Katedrali Uznesenja BDM na nebo izvedeno je liturgijsko pjevanje koju je prenosila uživo Hrvatska radio televizija.¹²⁷

Pjevana pasionska baština dala je autentičnost, izvornost nematerijalne kulturne baštine koju treba njegovati i prenašati na djecu, mlade i odrasle da ostane u trajnom naslijeđu budućim generacijama. „Veličanstvenom i briljantnom izvedbom pasionske baštine sudionici folklornih društava Like i Gacke, osim u Otočcu na koncertu u crkvi Presvetog Trojstva u Otočcu,

¹²⁷ VRILO – Godišnjak Župa otočkog dekanata, Otočac, 2019., str. 140-146.

upriličili su slijedeći koncert u Pučkom otvorenom učilištu dr. A. Starčević u Gospiću, zatim u Crkvi Sv. Petra u Zagrebu, pa u Crkvi Sv. Katarine na Gornjem Gradu u Zagrebu ...¹²⁸

Zato ovu duhovnu baštinu treba njegovati, prenašati, sačuvati i baštiniti izvornost za mlađe naraštaje da se ne utru ovi običaji koji polako izumiru, jer u današnjim korizmenim napjevima to se više ne izvodi na ovakav tradicionalan način. Tako je i ova pučka korizmena pjevana baština i pobožnosti Like i Gacke ušla u kulturni areal prezentirane pasionske baštine.

5.4. Tradicijski obrti i graditeljstvo

Tradicijski obrti nastali su i postali potreba čovjeku za oplemenjivanje svoga znanja, vještina, umijeća i stvaranja boljeg života za obitelj i napredak u društvu. što je bilo jako bitno za ondašnji život. Čovjek je od pamtivijeka radio i izrađivao oruđe i oružje za životni opstanak sebe i obitelji. Živio je u prirodi i sa prirodom, a priroda mu je davala sav materijal, drvo, kamen za izradu alata i izgradnju skloništa i obavljanja obrta i vodu za život. Tako su tradicijski obrti nastajali zbog životnih potreba, razmjene izrađenih predmeta u obrtničkim radnjama i ostalog. Takvi obrti su izrada tamburica, žičanog glazbala koji je autohton na ovom Gackom području u Kuterevu, obrt drvodjelstva u izradi drvenih kućanskih predmeta, stolice, drvene žlice, *bukare*, zdjele, kuhače – *mišaje*, *kablice*, *načve* za miješenje kruha, *stap*, izrada bačvi, koševa za sijeno, grabalja, vila, drvenih *škala-ljestve*, *tačke*, *preslice* i *vretena*, *krosna*, izrada *plavi - lađe*. Obrt izrade rukotvorina raznih suveniru od drveta i od drugih materijala nađenih u prirodi ili od platna, vune, izrada *coklji* i *suknenih* čarapa, *klječanih* torbi, *zaslona-pregače*, *šarenica* i *biljaca*, *plahti-plakte*, *koperti*, *jastučnica*, *ručnika*, narodne nošnje, *gačanske crvene – crljene* kape, *rubaca*, *tepiha* i ostalog. Zatim tradicijski obrt *mlinarenja*, *kovači*, *obučari*, *krojači*, *stolari*, *kirijaši*, *bačvari*, *lončari*, *kožari*, *vunovlačari*, *plavari*, *opekari - ciglari* i dr. te i fotograf, apotekar, mesari i razni drugi obrti i zanati. Tradicijski obrti nastali u izradi vrijednihi spretnih ruku prenašani su usmenom i radnom predajom slijedećim naraštajima i dalje usavršavali svoje obrte i zanate i osmišljavali druge sve po potrebi za život. Desetljećima, a i stoljećima obrti su održali čovjeka i njegov život sa surovom prirodom i tada neimaštinom i oskudicama koje su pratile narod kroz povijest u ovom kraju. Žrtvovanje za bližnje i sebe, rukepunih žuljeva i prolivenog znoja, odavale su mukotrpan i težak život na surovj i oporoj zemlji, zemljoradnjom i stočarstvom, te radom stvoreni obrti, zanati i graditeljsko umijeće. Tada nekadašnji obrti koji su značili živjeti s njima i živjeti od njih, a danas oni postaju tek sjećanje

¹²⁸ O Isuse izranjeni... - u crkvi sv. Katarine na gornjem gradu, Glas Gacke.hr
<http://www.glasgacke.hr/?ispis=detalji&novost=20493&kat=71> posjećeno 23.07.2018.

na tradicijske obrte na koje se rado osvrćemo i nastojimo ih vratiti u današnji život za promidžbu i oživljavanje tradicijske baštine u vidovima raznih vrsta obrta. Vratiti ih na način da ih stavimo u funkciju izrade obrtnih predmeta osmišljenu radionicama, edukacijom značilo bi za ovaj kraj razvoj turizma i privlačenje gostiju – turista i u ovom vidu upotpunjavanja turističke ponude, ali i osim domicilnog stanovništva uključujući i njih u izradu tradicijskih obrta kao novinu u ponudi.

Od glavnih tradicijskih obrta bilo je *mlinarenje* na rijeci Gackoj, kao svojevrsan način privređivanja žitelja ovog kraja uz obrađivanje zemlje, sijanje i sadnja ratarskih kultura i stočarstvo. Mlinarenje je bila posebna grana privrede i izrasla je kao nova vrsta obrtnika – mlinara koji su živjeli od *mlinarenja*, od *meljave*, mljevenja žita. Ovaj način privređivanja od *mlinarenja*, daleko je donosao više zarade nego zemljoradnja. Mlinari su postajali obrtnici, *mlinarenje* je postalo njihovo zanimanje baveći se uglavnom tim poslom – mljevenje žitarica za brašno i posije za blago. Takvo tradicijsko privređivanje bilo je prisutno u ruralnim naseljima. Žitelji i građani koji nisu posjedovali mlinove osnivali su druge grane privrede, nastali su drugi obrti različitih zvanja kao što su već spomenuti, kovači, obučari, krojači, kožari, bačvari, s čim su se sve ljudi zanimali i bavili da bi stvorili bolji život.¹²⁹

Gacki ruralni kraj ima tradicionalne kućne izrade raznih predmeta, rukotvorina, a služile su za kućnu uporabu, prodaju, pripremanje *dote* ili za darovanje. Bile su to *Gačanske coklje* i *suknene* čarape od ovčje vune, torbe i *klječane* torbe, *bisage* za sijanje žita, gačanska crvena kapa – *crvenkapa*, *šarenice* i *biljci*, *tepisi* izrađeni na *krosnama* – tkalačkom stanu, kao i tkanje plahti, *ručnika* i drugih predmeta. Najznačajnija izrada tradicijske odjeće bile su muške i ženske narodne nošnje koje su žene izrađivale ručno i osim *krosni* na drugim tradicijskim napravama.

Tradicijsko graditeljstvo se prilagođavalo prostoru i vremenu na kojem se nalazilo, a u graditeljskom umijeću naroda ovog kraja bile su tradicijske kuće, mlinice, pilane na rijeci Gackoj, izrada tamburica, izrada Gacke *plavi*, drvenih *šimli*, bunari-*šterne*, drveni mostovi sa *tarabama* i druga tradicijska graditeljska umijeća. Tradicijske kuće gorske Hrvatske, a posebno na prostoru Gacke doline bile su namijenjene stanovanju ljudi, domaćih životinja i korištenje prostorija – *podruma* za očuvanje domaćih namirnica. Gacka dolina je smještena između Velebita na JZ, Kapele na SI, Krbave na JI i Like na J i rasprostire se na području Gorske Hrvatske. Gacka dolina je krajolik s autentični, raznolikim tradicijskim graditeljstvom koji je vrlo važan dio prirode i kulturne baštine.

¹²⁹ PRŠA, J.: Mlinice i mlinarenje na Gackoj, Grad Otočac, 4, Otočac, 1998. str. 86-87.

Tradicijsko graditeljstvo je bilo *narodno* i *predajno* graditeljstvo, uklopljeno u prirodni prostor gdje se gradilo. Prenošenje tradicije i znanja građenja očuvalo je ruralni prostor i okoliš. Riječ tradicijsko upotrebljavalo se kao *narodno*, *seosko*, *pučko*, *predajno* ili *samouko* jer vuče korijene iz prošlosti. To su bili graditelji seljaci ili seoski majstori, a svoje su vještine građenja prenosili samouki usmenom i radnom predajom iz koljena na koljeno. Za tradicijsko graditeljstvo zanimaju se arhitekti i etnolozi krajem 19. st. U tradicijskom narodnom graditeljstvu je izraženo umijeće gradnje i kulture nekog naroda.¹³⁰

Tradicijske autohtone kuće u Gackoj dolini su većim dijelom bile prostorno planirane i građene u ruralnim naseljima po poljima, u podnožju brda ili u dolini blizu rijeke Gacke.

Tipovi tradicijske kuće u ovom kraju su bile slične gradnje i namjene, većih i manjih dimenzija prema visini kuće, prizemnice, visokoprizemnice, katnice, pravokutnog oblika i *kuće na krivac*, a uz njih su bile gospodarske zgrade, *kolnice* i sjenici. Graditeljstvo se vremenom mijenjalo i tako su nastajali stambeni i gospodarski objekti prema socijalnim i materijalnim uvjetima samog graditelja. Takve kuće građene i zidane su od kamena, prizemlje (*podrum i štala*), kat, *ganak* – trijem i *zahod*, potkrovlje sa strmim krovom. Kod pojedinih kuća građen je prizemni dio od kamena, a gornji dio kata od *brvna* i dasaka ili su kuće bile sagrađene samo od *brvna* i dasaka. Krovovi su bili jako strmi, pokriveni *šimlom* (daskama) ili crijepom, kasnije limom konstruirani na dvije ili četiri vode. Prozori, vrata i *ganak* su bili drveni, podovi prostorija kata i *tavana* pokriveni su daskama na hrastovim gredama.¹³¹

U dinarskoj kulturnoj zoni gorske Hrvatske, osim građenja kuća i gospodarske zgrade gradile su se odvojeno od kuća kao nastambe - *štale* za goveda - *blago* sa sjenikom u potkrovlju, spremišta - *štale* s poluotvorenom *kolnicom* u prizemlju i *stagljom* – sjenikom u potkrovlju, *krmećak*, *konjušnice*, *kukuruzane*, ostava u zemlji za krumpir -*trap*- natkrivena krovom Tu su pripadale i *mlinice* (vodenice) uz potoke i rijeke za meljavu žita. Na dinarskom području bili su mlinovi žličari sa vodoravno položenim vodenim kolom.¹³²

Kuće koje su sačuvane iz prošlosti, poneke obnovljene i ostale u izvornom obliku kako je nekad građena, ali relativno ima malo kuća i objekata te starosti. Današnji način života, nezaustavljivo se gasi tradicijski način života i vrijednosti koje svakodnevno nestaju, a izmijenilo se i tradicijsko graditeljstvo kojeg više nema. Iz prošlosti ostali su samo pisani tragovi i fotografije kuća, a njihov slijed trajanja i očuvanja kroz vremenske periode sačuvani su u opisivanju

¹³⁰ ŽIVKOVIĆ, Z.: Hrvatsko tradicijsko graditeljstvo, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb, 2013., str. 6-7.

¹³¹ KRANJČEVIĆ, M.: Tradicijsko graditeljstvo u Kompolju, Grad Otočac 5, Otočac, 1999., str. 91-106.

¹³² ČAPO, ZMEGAČ, et.al.: Hrvatska etnografija, Matica Hrvatska, Zagreb, 1998., 37-42.

sadržaja, građenja, smještaja, uporabe i provedeni seljački način života i rada u njima. Ima još ostataka kuća koje treba očuvati da ostanu u prvobitnom stanju u autohtonom tradicijskom stilu i da za svoj identitet graditeljstva u modernom vremenu mogu naći svoje mjesto i estetsku vrijednost.

Od graditeljske baštine u tradicijsko graditeljstvo spadaju i *mlinice* na Gackoj, a služile su u prošlosti za mljevenje žita i dobivanje brašna, a bili su izgrađeni u tradicijskoj graditeljskoj arhitekturi, koje su se uklapale u prirodni okoliš i bile u sinergiji sa prirodnom i kulturnom baštinom i bile su izuzetna vrijednost seoskog kraja.

Mlinovi u Gackoj bili su mlinovi žličari tipični za ovaj dinarski krški kraj koje imaju vodeno kolo položeno vodoravno. Pad vode udara u žlice i pokreće vreteno, okomitu osovinu sa kojim je spojen mlinski kamen. Mlin, mlinica, *malenice*, izgrađena je u narodnoj arhitekturi, gdje je kameni dio temelja bio u vodi. Mlinski kamen ili mlin čini donji, nepokretni i gornji, pokretni dio. Mlin se pokreće puštanjem vode *zatvaralom*, dugačkom poteznom motkom spojenom s vanjskim zatvaračima. Mlinice su bile u vlasništvu jedne obitelji ili su bile u gospodarstvu kućnih seoskih zadruga. *Mlinarenje* u ruralnim naseljima na rijeci Gackoj osobito važnu ulogu i način imalo je privređivanje za život i gospodarstvo.¹³³

Tradicionalni mlinovi na Gacki u Sincu i Švici na slapovima, služile su za melju žitarica. Mlinice na izvoru rijeke Gacke u Sincu i danas služe za mljevenje žitarica kao tradicijska graditeljska baština u turizmu koje su obnovljene u tradicijskom izdanju i mame svojom atraktivnošću i prepoznatljivošću, revitalizacije očuvanih raritetnih arhitektonskih zdanja i postala je značajna zavičajna i graditeljska baština koje mogu biti muzejski prostor na otvorenom in situ za razgledavanje. Odoljevale su vremenu u ambijentu predivne prirode i žuboru bistre hladne vode rijeke Gacke kao resursu i fenomenu prirode.

¹³³ PRŠA, J.: Mlinice i mlinarenje na Gackoj, Grad Otočac 4, str. 85-99.

Slika 10. GACKA PLAV I MLINICE NA MAJEROVOM VRILU

Izvor: Otočac i rijeka Gacka, HTZ, TZ Otočac

posjećeno 30.07.2019.

<https://croatia.hr/hr-HR/Odredista/Mjesto/Otocac/Rijeka-Gacka?Y2lcODk0LGRzXDM0OSxwXDI0>

Značajno graditeljsko umijeće u Gackoj dolini je svakako izrada plovila – *plavi* – lađe, barke na rijeci Gacki. U 14. st. kada se spominje Otočac, nalazio se na malom otočiću sa utvrdom i kulama okružen sa vodom rijeke Gacke. Gacka je u to vrijeme bila razlivena i sojenice su se gradile na stupovima na vodi, a do njih se sa kopna moglo doći samo plavima -barke, čamci. „Plovila na Gackom području nazivala su se *plav*. To je bio čamac ili barka 5-6 metara dug, širok 60-100 cm od trupca jele otesan s vanjske strane i izdubljen s unutrašnjosti sa dva čuna na kojima se sjedilo i veslalo, ali i stajalo i veslalo. Za veslanje se koristilo jedno veslo u dužini od 1,5 do 1,7 m od jelovine ili bukovine. Veslo se uranjalo okomito u vodu i odgurivalo od plav ili grabila vodu prema plavi. *Plav* ili čamac bio je privezan uz obalu rijeke na *brodišću* za stup sa lancem. Služila je i u prošlosti za košenje i prevoženje *rese*, podvodnog bilja kao hrana za *blago* u zimskom periodu i u proljeće, zatim su prevozili žito do mlinica u *plavi*, na zadnjem *čunu plavi* u vodi se prala i ispirala *roba* „*veš*“, u plavi se prevozila nasječena drva kući iz *gaja*, a služila je i za odmor na *plavi* i vožnju Gackom.¹³⁴

I danas *Gačani* obogaćuju svoju tradiciju u izradi *plavi* i vožnju po Gacki kako se i prije vozilo na trupcu po rijekama, pa tako i po Gacki na plavi.

¹³⁴ KRANJČEVIĆ, M.: Sprave za vožnju po rijeci Gackoj, Grad Otočac 6, Otočac, 2001., 239-244.

U tradicijsko graditeljstvo u minulim vremenima značajno su zauzimali mjesto bunari ili *šterne* i mostovi preko rijeke Gacke i većih potoka.

Bunari ili *šterne* su se kopali u zemlji na različite dubine od 4, 6 i do 8 metara i širine od 2,5 do 4 metra dok se ne dođe u dubini do podzemnog toka vode, do pronađene *žile* gdje je voda. Uglavnom se kopala okrugla jama u zemlji obzidana sa kamenim zidom do vrha bunara, a iznad zemlje zidana je u manjem okruglom obujmu u obliku grla, nego što je promjer same širine jame iskopanog bunara. Bili su natkriveni sa malim krovom ili su otvori bunara bili pokriveni sa limenim pokrovom, a ponegdje i zaključani lokotom. Bunare su gradili većinom domaći ljudi, seoski majstori koji su bili vični tom graditeljskom umijeću.¹³⁵

Voda iz bunara služila je obiteljima za piće i život, ali i za napajanje *blaga* gdje nije bilo u blizini ni rijeke, niti potoka. Bunari su bili zatvoreni zbog sigurnosti da netko ne padne u njega i zbog mogućeg zagađenja vode u njemu. Bunari su u prošlim vremenima značili život za ljude i *blago*, a danas su postali prošlost i ostavljeni na propadanje i zaboravljeni za koju su ulogu i svrhu sve služili.

Mostovi su graditeljsko umijeće na rijeci Gackoj i potocima, a većinom su ih gradili domaći seoski majstori koji su se razumjeli i imali znanja i vještine za ovakvu vrstu gradnje. Mostovi na rijeci Gackoj u prošlosti do Domovinskog rata bili su svi drvene konstrukcije. Uz obalu s jedne i druge strane do vrha mosta uzidani su kameni blokovi, a po sredini mosta, postavljeni su drveni hrastovi stupovi u vodu, dva ili četiri, zavisi od širine rijeke. Preko kamenih blokova i stupova postavljene su hrastove grede velike debljine, a preko postavljenih greda, bila su postavljena hrastova *brvna ili tarabe*. Kada se prelazilo preko njih kod dotrajalosti *brvna*, sve je odzvanjalo bukom i nije se mogao voziti veliki teret preko njih, nego samo zaprežna kola sa teretom. Mostovi su bili također ograđeni sa drvenom ogradom s jedne i druge strane. Malo je oni koji nisu bili ograđeni, samo neki mali mostići preko potoka i jaruga.¹³⁶

Nakon rata svi mostovi na rijeci Gackoj su obnovljeni i uzidani suvremenom gradnjom zidanja, postavljenim betonskim stupovima u vodi i ograđeni željeznom ogradom. Za njihovu izgradnju zaslužan je prvi gradonačelnik grada Otočca Dražen Bobinac, dr.vet.med. Stari drveni mostovi postali su prošlost i tek sjećanje na njih možemo vidjeti na starim razglednicama ili drugim zapisima.

¹³⁵ KRANJČEVIĆ, M.: Tradicijsko graditeljstvo u Kopolju, Grad Otočac 5, str. 113.

¹³⁶ Isto, str. 114-115.

Tradicijsko graditeljstvo iznjedrilo je još jedno autohtono umijeće izrade predmeta od drveta koji vuče korijene iz davnih vremena i prenosilo se generacijama do današnjih dana, svakako je vrijedno spomena, a riječ je o kuterevskoj tamburici – dangubici ili samici.

U davna vremena 20-tog. st. i ranije, malo podvelebitsko solo Kuterevo, njeguje tradicijsku izradu ovog žičanog instrumenta, a njegovi žitelji izvrsni drvodjelski majstori, pravi umjetnici čuvanja i prenošenja tradicije na mlađe generacije do danas. U primarnoj i prvobitnoj izradi žitelji su koristili za izradu u kućnoj radinosti za svoje potrebe, ali za razmjenu – trampu za druge namirnice koje nisu imali od zemlje, namijenjeno je i za prodaju, te su tako živjeli od drveta čitave generacije stoljećima. To im je bilo primarno za život i opstanak na ovim surovim planinskim prostorima. Osim tamburica izrađivali su i bili nadaleko poznati po izradi stolica, poljoprivrednih ručnih alata, izradu bačvi, *bukara, kablica, brema*, a bili su vrsni bačvari, kolari, tesari, graditelji tradicijskih kuća u Kuterevu i okolnih mjesta. Graditelji tamburica ili *samica* kao nadareni graditelji bili su samouki, vješti svi žitelji sela tradicijski rukotvoritelji, kako u izradi tambure tako i u obradi drva u bilo koji proizvod namijenjen prodaji, a danas i kao suvenir. Tamburica je trzalački instrument, najstarije glazbalo donesen u vrijeme Turskog obitavanja na ovim prostorima i prostorima diljem Hrvatske kao i turcizmi što su se ukorijenili u naš hrvatski jezik. U selu Kuterevo i danas se dangubice izgrađuju za sve veću potražnju i oživljavanje sviranja na njoj, posebno za tamburaške sastave koji su u pratnji svim kulturno umjetničkim društvima i za radionice sviranja dangubice jednom godišnje u GPOUO potpomognuto od Ministarstva kulture. Tamburica se naziva još i *dangubica i samica kuterevka*. koja je autohtoni proizvod na ovom prostoru, a služila je za razbibrigu i besposličarenje, odmor nakon teških radova na polju, čuvanje *blaga* – stoke na ispaši i igrala je veliku ulogu u životu seljana i sela. Tamburica im četiri žice. Izvođač svirač svira sam na *samici*, pa je uvriježeno u narodu prozvan *samičar*, jer svira sam bez pratnje. Dijelovi dangubice – tamburice samice su glava, vrat i kljun. Glava je kruškolikog oblika, vrat je dug i tanak, a kljun na vrhu vrata na koji se namata i priteže žica. Žica je namotana i pričvršćena na dnu glave i na kraju vrata. Glasnica je na *glasnjači*, otvor koji proizvodi glas. U stolarskoj radnji Dane Šporčića (1928. god.) koji još u poznim godinama izrađuje tamburice, a u uporabi za izradu tamburica koristi samo tradicijski alat koji je naslijedio od oca, tj. bez suvremene izrade i pomoći strojeva, sve ručna izrada. Tamburica – *dangubica* se izrađuje od drveta bijelog javora iz oblovine jednog komada. Kada je tamburica dovršena, osušena mjesec dva dana, lakirana i polirana i sve ugrađeno na njoj, sljedeći potez koji je važan za izvođenje melodije je pričvršćivanje i uštimanje žica na štimalici za konačnu izvedbu sviranja na tamburici. Tada je svirač tamburice spreman za izvođenje ritma proizvodeći notne zvukove trzanjem i

prebiranjem žica ili prstima ili trzalicom načinjenom od perja tuke ili guske ili tanke savitljive kore javora.¹³⁷

Svaki graditelj tamburica utiskuje žig na vrhu vrata sa svojim imenom i prezimenom kao izrađivač i samouki graditelj autohtone kuterevske tamburice izgrađene od drveta koje raste u prirodnom šumskom okruženju njegova doma. Tamburice iz Kutereva nalaze se širom svijeta i sa njima odjekuju zvuci stoljetnih stabala.

5.5. Tradicijska prehrana

Prehrana je u povijesti bila primarna i osnovna za opstanak i život ljudi. Ljudska bića živjela su na planeti otkad ljudi postoje, a priroda nas je oblikovala kao vrstu ljudske populacije. U ne tako davna vremena prehrana nije bila toliko raznovrsna, ali na seljačkim domaćinstvima bila je dovoljna za prehraniti čitave obitelji. Tako s vremenom kako se mijenjala navika i običaji te život ljudi i razvoj društva, mijenjala se i prehrana sa socijalnog i društvenog aspekta. U prehranu spadaju sve namirnice biljnog i životinjskog podrijetla, koristeći i konzumirajući ih u onolikim količinama koliko je potrebno za zdrav ljudski organizam. Previše unoseći hrane u organizam može se narušiti zdravlje i doći do raznih oboljenja. U prehrani svaka namirnica ima nutritivne i energetske vrijednosti, minerale i vitamine koje unosimo u organizam u potrebnim količinama da održimo ljudsko tijelo zdravim, umno i fizički. Svaki kraj ima i autohtonu različitu vrstu prehrane koja dominira tim područjem, specifičnog je okusa, mirisa i izgleda, kakvoće, teksture u potpunosti drugačiji od prehrane drugih krajeva što znači da ima i izvornost, da je autohtona namirnica, jelo ili piće iz toga kraja. Gacka dolina odiše bogatom raznovrsnom prehranom nudeći izvornost i autohtonost svojih proizvoda u turističke svrhe i za prodaju na slobodnom tržištu roba i proizvoda. U današnjem vremenu kada postoje veliki trgovački lanci sve je manje zdravih i domaćih prehrambenih artikala-proizvoda.

Sve se svodi na brzu prehranu u ambalažama sa raznim dodacima u hrani, a to su dodaci ili *aditivi*: (umjetna sladila-aspartan, poboljšivači i pojačivači okusa i mirisa, raznovrsne arome i umjetne boje, emulgatori, stabilizatori, antioksidansi, zgušnjivači i umjetni konzervansi), antibiotici, hormoni, teški metali, GMO, pesticidi, prirodni toksini (salmonela). Tu se gubi svaka pomisao na zdravu prehranu, jer svaki dodatak u prehrani ovog tipa nosi posljedice i smetnje u organizmu, a pojedine i opasnost po zdravlje. Zato je potrebno paziti što se konzumira u prehrani, čitati deklaracije i sastav proizvoda, te kupovati ekološke hranu. Kod pomoćnih sirovina u proizvodnji hrane, osim dodataka ili *aditiva* dodaju se i začini koji mogu bit prirodni

¹³⁷ PRŠA, J.: Kuterevska dangubica, Grad Otočac 6, Otočac, 2001., str. 225-237.

(biljke) i kao ekstrakt (eterična ulja). Začini se sastoje od lista, cvijeta, korijena, ploda, sjemena i kore biljaka dobiveni sušenjem, destilacijom ili pomoću organskih otapala.¹³⁸

Prehrambene navike određuju što će se, kada i zašto konzumirati, a faktori koji utječu na njihovo stjecanje mogu biti biološki, ekonomski, sociološki, demografski i psihološki. Na stvaranje prehrambenih navika utječu i znanje, stavovi i vjerovanja o hrani i prehrani. U biološke faktore ubraja se osjećaj sitosti, organoleptičke značajke hrane, okusi, tekstura, miris, aroma i izgled. U ekonomskom faktoru je cijena hrane i praktičnost konzumiranja hrane. U sociološkom faktoru bitan je direktan ili indirektan utjecaj odabira hrane, obitelj i pripadnost različitih kultura i religija u odabiru hrane. U demografskom faktoru uključuje se dob, spol i stupanj obrazovanja u odabiru hrane. U psihološke faktore utječe utjecaj stresa, raspoloženje, poremećaji u prehrani (*anoreksija i bulimija*), znanje o hrani i prehrani.¹³⁹

Sa modernim društvom industrijskog razvoja dolazi i moderna prehrana i sa njome razne bolesti kojima nema čak ni lijeka. To su dijabetes, kardiovaskularne bolesti, pretilost, karcinom. Oblici ovih bolesti i drugih bolesti povezuju se s nepravilnim, dugotrajnim, lošim prehrambenim navikama. Učestalost i pojava kroničnih bolesti povezuju se s prehranom u odabiru hrane koja utječe štetno na zdravlje.¹⁴⁰

Kako ljudi sve više obolijevaju, tako dolazi do osviještenosti ljudske populacije za promjenom navike ishrane i načina života i prelazeći na tradicijsku prehranu, odnosno domaću hranu i proizvode. Sve više ljudi koristi i traži na svojim putovanjima autohtone proizvode i hranu koja se spremala nekad davno, što su jeli naši predci. U narodu rečeno 'ubrano sa rukom u prirodi i stavljeno na stol.' Izvorni proizvodi imaju sve prirodne vrijednosti svojih sastojaka da su zdravi, svjež, sočni, ukusni i korisni za vitalne funkcije organizma, za normalan i zdrav život. Pravilnim unosom hrane u organizam, hrana postaje lijek. I Hipokratova izreka glasi: "*Neka tvoja hrana bude tvoj lijek, a tvoj lijek neka bude tvoja hrana*". Tako je tradicijska prehrana ušla na velika vrata gastro kulture svakog kraja, a posebno kada je u pitanju razvoj turizma i autohtonost različitih proizvoda koji se nude na tržištu i tržnicama u ponudi turističkih destinacija. Gacka dolina kao prepoznatljiva destinacija, ima sve bogatiju tradicijsku kulturu prehrane, izvornost, autohtonost, autentičnost, domaće porijeklo. Tradicionalna prehrana u Gackoj dolini može se s oduševljenjem predstaviti kao hrana i proizvodi bogati izvornošću svoga podrijetla, autohtonosti, specifičnosti tradicijskog načina spremanja i prepoznatljivost po izgledu, okusu, mirisu i nazivu pojedinog autohtonog jela ili slastica odabranog područja.

¹³⁸ LELAS, V.: Procesi pripreme hrane, Golden marketing – Tehnička knjiga Zagreb, 2008., str. 59-76.

¹³⁹ KREŠIĆ, G.: Trendovi u prehrani, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2012, str.27-34

¹⁴⁰ Isto, str. 41-45.

Tradicijska jela i slastice prenosile su se generacijama i zadržale izvornost do današnjih dana. To su jela koje mame svakog gurmana, ali i za one koji to nisu i ne vole domaću hranu pripremljenu na domaći seljački način. Tradicijska hrana Gacke doline i grada Otočca naslijeđena su baština koju treba čuvati i prenositi dalje da ne idu u zaborav.

Tradicijska jela Gackog kraja su raznovrsna i daje se velika važnost svakom pojedinom jelu koje se sprema i konzumira. To su *zelje i meso, fažol i testo, frigano zelje, sarma, gačanska jela ispod peke, police i slanina, pršut, žmare, kiselina, prožgana juva, palenta, juva s noklicama, mavunje* na salatu, Gacki sir *škripavac, knedli* od šljiva, *krvavice, žaladija, žigerica* na žaru, janjetina na ražnju, odojak na ražnju, pečena pastrva u *tepsiji*, domaći *sos*, salata od krumpira i *zelja, kiselo zelje*, domaća jaja, domaći rezanci, domaći *kruv, orahnjača, gačanski ušćipci*, domaći keksi, *miliprut, študla* od jabuka i sira, pita od jabuka i sira, *salenjaci*, palačinke, *buhkli* od pekmeza, pekmez od šljiva, rakija od šljiva – *šljivovica* i tradicijska *gačanska masnica*.¹⁴¹

Od tradicijskih namirnica i proizvoda na području Gacke je poznao brloško zelje koje se sadi generacijama i opstaje kao vrijedna i zdrava bogata okusom poljoprivredna kultura.

Brloško zelje je autohtono, izvorno i tradicionalno na području Gacke doline i zaslužuje oznaku zaštite kao autohtoni proizvod i namirnica, zaštitu imena i zemljopisnog porijekla.

Od navedenih tradicijskih jela u dolini Gacke vrijedno je spomena *gačanska masnica* koje je autohtono jelo i kolač i vrlo malo se sprema i nudi za konzumaciju kao tradicijsko jelo ovog kraja. *Masnica* je tradicijsko jelo u Gackoj dolini s tankim rastakanim tijestom (koramamlincima) bez nadjeva, samo preliveno mašću. Jednostavno je za izraditi i umijesiti. Za izradu tijesta masnice potrebno je brašno, mlijeko, jaje – samo žumanjak, sol, mast i kim za posipanje. U autohtonoj izradi masnice nije se upotrebljavao kvasac. U stara vremena izrađivala se i pekla samo u slanoj varijanti. Masnica se ponekad premazivala sa *trofom od žmara* nakon topljenja masti za vrijeme kolinja i spremala u teglu za kasniju upotrebu. Osim masnice, izrađivala su se i druga jela, već spomenuta, za razne blagdane, slavlja, krstitke i druge prigode. Današnjim bogatstvom namirnica, imamo i slatku i slanu varijantu masnice i puno više namirnica za njenu izradu. Prava autohtona tradicijska masnica je bila ova seljačka, jednostavna, sirotinjska hrana, ali zasitna i ukusna, specifičnog okusa i mirisa. Nutritivne i energetske vrijednosti sastojaka upotrijebljene za izradu masnice bile su jako kalorične i zasitne. Struktura sastojaka namirnica kod masnice su posebno izražene nutritivne i energetske vrijednosti koje sadrže bogate vitamine i minerale. Kao takva, zasitna je i posipa se *kimom* (najstariji začin) za probavljivost.

¹⁴¹ Gačanska tradicijska kuharica, Povratak zaboravljenih okusa, Hrvatska gospodarska komora Zagreb, 2005.

Mast je glavni izvor energije u prehrani i daje jelu određenu nutritivnu vrijednost i prenosilac je topline. Kod mesnih i mliječnih proizvoda mast je važan sastojak. Uz ugljikohidrate i proteine, masti su glavni sastojci hrani. Energetska vrijednost masti: 1 g masti daje 37,7 kJ. Masti i ulja su spojevi koji se nazivaju *lipidi*. Dolazi od grčke riječi *lipos* što znači mast. Masti se dijele prema agregatnom stanju na tekuće (ulje) i čvrste (masti), na biljne i životinjske prema podrijetlu i nose zajednički naziv *masti*.¹⁴²

Svako jelo ima priču, pa tako i masnica. Autohtono tradicijsko jelo Masnica izrađivala se samo na području Gacke doline. Masnica se radila tj. mijesila od pšeničnog brašna smljevenog na vodeni mlin. Na rijeci Gackoj i njenom samom izvorištu i drugim pogodnim mjestima niz obalu rijeke Gacke bile su vodene mlinice u kojima se mljelo žito i dobivalo domaće brašno za prehranu ljudi i blaga. Uz brašno u davnim vremenima koristio se i krumpir, zelje, mlijeko, sir, a svinjsko i ostalo meso se jelo nekad vrlo rijetko, a jelo se samo kad bi bio kakav kršćanski blagdan ili koja svečana prigoda. Masnica se mijesila za kršćanski blagdan Bogojavljenje – Sveta Tri Kralja, od kuda i dolazi narodna uzrečica „*Sveta Tri Kralja , masnica se valja*“ ili „*Masnica se valja za Sveta Tri Kralja*“. Tako je bilo uvriježeno kod ljudi da se masnica smatrala kao kolač, poslastica koja se jela nakon glavnog jela, zelje i meso (svinjetina) na sam blagdan. Osim ovog blagdana, masnica se mijesila (*valjala, takala*) i za druge prigodne blagdane, za Svetog Fabijana i Sebastijana, 20. siječnja, tzv. *Fabjanova*, sveci koji se slave kao zaštitnici Gacke doline od raznih bolesti i kuge u prošlosti. Od davnina do danas proslavlja se svečano blagdan župe otočke u crkvi Presvetog Trojstva, proslavlja se i dan grada Otočca i cijele Gacke doline. Masnica se često mijesila od Sveta Tri Kralja do Mesopusta, a kasnije kad je bio koji svetački blagdan, održavanje i drugih narodnih crkvenih zborova u vrijeme određenih svetaca koji se štiju na Gackom području. Pošto je masnica bila sirotinjska hrana, ali vrlo zasitna, osim pripremanja za blagdane, pripremala se kad se radilo u polju (kopalo ili kosilo sijeno). Jela se sama kao kolač, ali i sa pripremljenom bijelom kavom, mlijekom ili čajem za doručak, ali i tijekom dana. Masnica je jeftino jelo, jednostavno, zaboravljeno, ali ga se rado sjetimo i svaki dan se sve više koristi kao staro jelo naših baka. Sva tradicijska jela, kao i masnica zaslužuje oznaku zaštite kao autohtoni proizvod, zaštitu imena i zemljopisnog porijekla. Recept za masnicu ja napisan prema tradicijskoj izradi moje pokojne i bake i majke.

Tradicijska prehrana bila je bit same hrane, obitelji i zajedničkog života za stolom.

¹⁴² LELAS, V.: Proces i pripreme hrane, nav.dj., str. 33-34.

Slika 11. GAČANSKA STARINJSKA MASNICA

Izvor: Gačanska starinska masnica, Coolinarika.com/anka-1955 posjećeno 20.12.2016.

<http://www.coolinarika.com/recept/gacanska-starinjska-masnica-6cd15c74-6481-11eb-9409-0242ac1200d0>

6. PRIRODNA BAŠTINA

6.1. Rijeka Gacka, vrila Gacke, Gacko polje, Gacka dolina

U prirodnom krajoliku Gacke doline, Gackog polja i rijeke Gacke smjestio se pitoreskni gradić Otočac, mjesto sa bogatom povijesnom tradicijom, kulturom i ljepotom prirode. Žitelji Gacke nazivaju se *Gačani*, a ne Ličani i u tome je cijela bit geografski nestanak naziva Gacke i *Gačana*. Rijeka Gacka s meandrima protječe kroz krško Gacko polje i grad Otočac koji se nalaze u prekrasnoj Gackoj dolini okružena brdima i planinama.

Otočac je u Rimsko doba dobio latinski naziv Bivium i pripada najstarijem naselju u kojem Hrvati žive, a spominje se prvi put na Baščanskoj ploči u 11. st.¹⁴³

Rijeka Gacka izvire ispod masiva Godače i Venca u naselju Sinac. Gacka dolina nalazi se u dinarskoj zoni ili arealu, u srednjem dijelu Gorske Hrvatske između dva NP Plitvička Jezera i NP Sjeverni Velebit, PP Velebit, Velike i Male Kapele na SI, Senjskog Bila i Velebita na JZ, Krbave na JI i Like na J. Gacku kao pokrajinu u hrvatskoj povijesti, danas je u sklopu LSŽ na njenom sjevernom i sjeverozapadnom dijelu prostora. Gacka kao pokrajina spominje se u 10. st. u dijelu bizantskog cara Konstantina Porfirogeneta. U to vrijeme Gacka je bila županija kao i Lika i Krbava s kojim je gospodario hrvatski ban. Kod povijesnih previranja pripadala je Frankopanima, krčkim knezovima u kasnom srednjem vijeku. U uporabi je bio naziv Gacka sve do razvojačenja Vojne granice, a od tada sve se rjeđe koristi i upotrebljava se podatak Gacka u nazivu, a spominje se u geografskom položaju da se samo nalazi na SZ dijelu LSŽ bez konkretnog imena i naziva Gacke i Gacke doline. Rijeka Gacka jedna je od tri najpoznatijih salmonidnih voda na svijetu, a po kvaliteti vode za piće je druga u Europi. Ona je najpoznatija ponornica, sa svojim izvorima, duga 61 km, zavojita s meandrima i vijuga kroz krško Gacko polje sporog i mirnog toka.¹⁴⁴

Dubina joj iznosi od 1 metra na brzacima do 10 metara gdje je najšira i najsporija, a širina joj je od 20 do 30 m., bogata kisikom, poznata po potočnoj pastrvi, pitoma, spora i mirnog toka, temperatura joj iznosi zimi 8 C, a ljeti do 12 C, prosječna temperatura 10 C.¹⁴⁵

Od samog izvora nizvodno voda rijeke Gacke ruši se u malim slapovima kroz mlinice i brojnim brzacima, te teče dalje ravnicom svojim tokom u prirodnom koritu do slapa i mosta u Vivosama, račva se u dva kraka i dalje teče Karlovim kanalom, a prije slapa i mosta teče prirodnim tokom prema gradu i starom kamenom mostu. Gacka Karlovim kanalom teče prema selu Šumećica i

¹⁴³ Strategija razvoja turizma, nav.dj., . str. 3.

¹⁴⁴ GACKA – Zemlja i voda – Turizam i baština, str. 4-23.

¹⁴⁵ Knjižica znanja – Hrvatski centar za autohtone vrste riba i rakova krških voda – Otočac, str. 3-4.

spaja se sa rijekom Likom koja dolazi tunelom iz Donjeg Kosinja te odlaze kanalom do tunela u Švici i iz Švice tunelom ide dalje kanalom kroz Brlog do akumulacije Gusić jezera u Brlogui dalje iz jezera ruši se tunelom kroz Velebit na turbine hidroelektrane u Svetom Jurju kod Senja. Drugi krak Gacke teče u svojem koritu prirodnim tokom do starog kamenog mosta pa ispod mosta dalje teče kroz grad Otočac i dalje što sve zavisi od vodostaja vode tijekom kišnih perioda. Dok nije bila preusmjerena prema HE Senj, tekla je u smjeru kroz grad, prema drugim naseljima. Rijeka Gacka je tekla svojim tokom prema Švici i prirodnom Gornjem jezeru, preko Švičkih slapova, Donjeg jezera i dalje tekla poljem i ponirala u ponoru Perinka sve do izgradnje hidroenergetskog postrojenja HE Senj, gdje je rijeka Gacka prije Švice preusmjerena tunelom iz svog prirodnog toka. Rijeka Gacka u svom rukavcu što je tekla svojim tokom prema Švici u prirodno Gornje jezero, svojim brzacima kroz selo Švicu odlazila je prema nekadašnjoj HE u Švici i dalje tekla preko veličanstvenih Švičkih slapova, malih Plitvica kako su ih ljudi zvali, tekla u Donje Jezero, te iz jezera poljem prema ponoru Perinka. Na kraju Donjeg jezera u Švici i polja nalazi se veliki ponor Perinka koji je dobio ime po nesretnoj djevojci Peri koja se zbog neuzvrćene ljubavi bacila u ponor. Veliki ponor Perinka guta vodu kroz grotlo i odvodi vode rijeke Gacke u nepoznate dubine u krško podzemlje i izlazi u mnogim vruljama i izvorima ispod padina Velebita i izvire u plićacima mora.

Mnoge krške rijeke izvire i teku poljima i poniru, ali i presušuju. Gacka ima ujednačen režim otjecanja vode. Voda je bogata kisikom što pogoduje razvoju riba i vodenom bilju. Nestankom donjeg toka rijeke Gacke, nestao je i njen najljepši dio. Glavno obilježje Gacke su njena vrila. Rijeka Gacka ima u svom koritu i izvore i ponore, zato nikada ne presušuje, ni u sušnim razdobljima. Gacka u svojem čitavom toku teče od izvora, a u gornjem dijelu toka svoga korita pojavljuju se *estavele* – ponori i izvori u dnu korita. U čitavom toku Gacke prostiru se zelene travnate livade i rasprostranjeni pašnjaci u proljetnom zelenilu i na mjestima plićaka stvaraju se mali brzaci, slapići, a razna vegetacija leluja se u žuboru prozirne vode.¹⁴⁶

Gacka protječe između humaka, brdašaca, planina i brda, od Godače, Venca, gdje izvire, putuje do Prozorine na kojem se nalazi srušena gradina Frankopana, zatim Vinice i s druge strane Humac, u središtu grada brdo Fortica i ostala okolna brda uz tok Gacke.

Rijeka Gacka izuzetno je čista i bogata kisikom (9,1 do 13,5 mg/l), tvrda je i obiluje kalcijem, a razvoj riba, posebno potočna pastrva i riječni rak napreduje rastom i pogoduje rastu bilja, cijeloj flori i fauni. Uvjeti u kojima riba obitava ima raznovrsnu hranu i potočna pastrva raste 5-7 puta brže nego u nekoj drugoj rijeci na svijetu. Rijeka Gacka poznata je po pastrvi i vodi

¹⁴⁶ ŠAFAREK, G., ŠOLIĆ, T.: Rijeke, Izdavačka kuća VEDA d.o.o., Križevci, 2011., str. 225-228.

Gacke i ljubiteljima sportskog ribolova koji dolaze loviti potočnu pastrvu na njezine obale iz raznih strana svijeta.¹⁴⁷

Prije mnogo godina dok nije bilo vodovoda, žitelji Gacke pili su vodu iz rijeke Gacke i značila im je život, jer su živjeli kraj nje, uz nju i od nje. Uz rijeku gradili su male mostiće za prići Gackoj ili su od izdubljenog debla načinili barku – *plav* koja je služila za raznovrsne svrhe. Ljudi su od toga živjeli na ovom prostoru, a budući da je kraj imao dobre uvjete za život, ljudi su se sve više naseljavali i osnivali svoje obitelji kraj Gacke. Gacka na svom izvoru i uz čitavi tok stvara život, ljudi grade mlinice (*malenice*), prehranjujući obitelj. Izvori Gacke su vrela koja izviru u podnožju planinskih vrhova: Godača, Venac. Najznačajniji izvori rijeke Gacke su Tonković *vrilo*, veliko i malo, Majerovo *vrilo*, Klanac *vrilo*, Žagrović *vrilo*, Izvori Pećina, Malinišće, Knjapovac i dr. Izvori, *vrele* ili *vrila* se javljaju u obliku jezeraca i vizualno su slikoviti. Najpoznatije Gackine pritoke su potok Kostelka koja izvire iz Pećine, potok Begovac, Knjapovac i dr., slapovi na Tonković *vrilu*, Vivoški slap i Švički slap, prirodno Gornje Švičko jezero. Rijeka Gacka ima pregledne otvorene obale i stapa se sa prirodom i ljudima i ide u korak sa vremenom i životom koji prolazi ovim divnim krajem, dolinom Gacke.

Slika 12. ŠVIČKI SLAP

Izvor: Picture 1504 Švički slap Vlastiti izvor

¹⁴⁷ GACKA – Zemlja i voda - Turizam i baština, str. 14-15.

U Gackoj se još skrivaju virovi i dubine – u dubokom koritu u kojima Gacka ponire, ali i izvire. Tu se mogu naći pravi primjerci kapitalnih pastrva, meka za ribolovce za uhvaćenu ribu života. Virovi u Gackoj dobili su ime po predjelu zaselka ili po imenu osobe koja je skončala život u njoj. Od izvorišta Gacke nalazi se nizvodno *Ivakov vir*, *Kastelišće*, *Kriva jama*, *Vir jama*, *Kolakov vir*, *Ostovićeve jama*, *vir Grčićka*, *Vrbanac dubine* – jama, *Maruškićeva jama*, *Cvitkovićev vir*, *vir jama Šatrić*, najdublji dio korita Gacke i *Mažarova jama* ispod petog mosta, Lučkog mosta.¹⁴⁸

„Gacko polje je po veličini drugo krško polje u Hrvatskoj (80 km²). Gacka dolina proteže se u smjeru SZ-JI u 50 km dužine i u 40 km širine od JZ prema SI. Najveće područje zauzima Gacko polje sa srednjovjekovnim gradom Otočac, središtem Gacke doline. Gacka ima povoljan zemljopisni položaj i klimu. Zračna udaljenost je 10 km do mora kao i do NP Pl. Jezera, a površina joj iznosi 1117 km².¹⁴⁹

Po reljefnoj građi Gacko polje u Gackoj dolini je prirodni fenomen kojeg je stvorila priroda. Krško Gacko polje povezana je s vodama, rijekom, jezerima, potocima i dio su krajolika u kršu, gdje su polja ravna, okružena planinama, brdima, vijugaju poljima i stvaraju meandre.

Okolne planine i brda sa velikim oborinama apsorbiraju ih i zatim kroz stijene odlaze u podzemlje. Voda kroz nepropusne stijene ponovno izlazi na površinu polja i stvaraju se u jednom ili više izvora. Iz tih izvora stvara se matična rijeka, te taloženjem gline na površini postaje nepropusna stvarajući svoj tok kroz polje. Voda gdje naiđe na propusne stijene u krškom polju, ona ponire i odlazi u podzemlje, pa takve rijeke nazivamo ponornicama kao što je i rijeka Gacka. Hidrologija krškog polja uključuje kretanje vode na površini i podzemlju.¹⁵⁰

Ponori se nalaze na suprotnoj strani od izvora na najnižvodnijem dijelu krškog polja. Ponori su kao i izvori u kršnim područjima pojave koje teku površinom polja i odlaze u podzemlje, te se vraćaju nazad na površinu kao izvori. Geološke strukture poniranja vode su otvoreni ponori (*jame*, *kaverne*) i ponorne zone (*uske pukotine*).¹⁵¹

Gacka je tipa bujične rijeke koja ovisi o količinama protoka vode na izvorima, a specifičnost takvim rijekama je da poniru u ponorima. Rijeka Gacka gdje ponire, ona nastavlja teći ispod površine zemlje, vraća se nazad na površinu ili otječe u more i izvire na priobalnim izvorima i

¹⁴⁸ ŠTEFANAC, M., Č.: GACKA Europska kraljica boje opala, Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, Otočac, 1999., str. 79-83.

¹⁴⁹ GACKA – Zemlja i voda – Turizam i baština, str. 8-9.

¹⁵⁰ KRŠKA POLJA - Priroda Hrvatske, Divlja priroda Hrvatske
www.priodahravske.com/krska-polja/ posjećeno 25.03.2020.

¹⁵¹ BIONDIĆ, B., BIONDIĆ, R.: Hidrologija dinarskog krša u Hrvatskoj, Sveučilište u Zagrebu, Geotehnički fakultet, Varaždin, 2014., str. 53.

vruljama dolazeći podzemnim putem ispod Velebita koja pripada jadranskom slivu. Gacka je najpoznatija rijeka ponornica.¹⁵²

Na ovom području postoji površinski i podzemni krš. Od površinskih krških oblika glavni su polja kao najveći krški oblik, zatim doline, uvale, ponikve i škrape. U podzemne ubrajamo ponore, špilje, jame i kaverne. Krš kao pojam nazivamo ga još i *kras*, prirodna pojava u reljefu. Reljefna građa prostora Gacke je krški kraj raznolike geološke građe, stijene koje su se taložile milijunima godina.

Područje krškog Gackog polja i okolice planinskih masiva, reljefna građa je *jurski vapnenac i dolomit*, tj. dolomitne i karbonatne stijene, *kredni vapnenac i breča, pleistocenski šljunak* sa slojevima *gline i pijeska*.¹⁵³

Svojim položajem, Gacka je prirodni biser i raritet. Uz izvore, ponore i čistoću vode ubraja se u najznačajnije fenomene krša i ima preko *trideset izvora* u zoni izviranja. Vrila – izvori rijeke Gacke su geomorfološki i hidrološki spomenik prirode. Čitavo područje Gacke sa podzemnim rezervama obiluje pitkom vodom. U podzemlju se procjenjuje da ima pitke vode oko 20 milijardi prostornih metara. Zbog podzemnih voda i njene zaštite treba očuvati okoliš, jer je voda najveći resurs i bogatstvo Gacke.¹⁵⁴

Dok je Gacka išla svojim prirodnim tokom od izvora do poniranja, imala je tri zone poniranja. To su ponor u Švici, Gusić polju i Hrvatskom polju. Prolazila je Švicom kroz dva jezera i stvarala slap visok 50 m i odlazila u ponor. Gacko polje je stanište raznim pticama i nalazi se u europskoj ekološkoj mreži NATURA 2000, a područja staništa ptica nalazi se cijelo Gacko polje sa rijekom Gackom, Majerovo vrilo, špilja Pećina i dr. Gacko polje uz Dabarsko proglašeno je *značajnim krajobrazom*.¹⁵⁵

¹⁵² Isto, str. 47-48.

¹⁵³ GACKA – Zemlja i voda – Turizam i baština, str. 15.

¹⁵⁴ Strategija razvoja turizma, nav.dj. str. 6-7.

¹⁵⁵ Gacka dolina, Nacionalni park Sjeverni Velebit

<https://np-sjeverni-velebit.hr/www/hr/posjeti/okolica/gacka-dolina> posjećeno 14.02.2020.

Slika 13. RIJEKA GACKA I GACKO POLJE U GACKOJ DOLINI

Izvor: Gacka – Mušičarski raj, Pijani tvor

<https://www.pijanitvor.com/threads/gacka-musicarski-raj.1156/> posjećeno 05.03.2020.

Gacka dolina je sa Gackim poljem veliko krško polje kroz koje vijuga rijeka Gacka, europska kraljica boje opala.

6.2. Autohtone vrste riba i rakova krških voda

U autohtone vrste riba i rakova krških voda ubraja se potočna pastrva i bjelonogi potočni rak. Rijeka Gacka teče kroz krško Gacko polje u prekrasnoj Gackoj dolini. Gacka kao pokrajina spominje se od 10. st. Rijeka Gacka bogata je florom i faunom, a dubina joj iznosi od 1 metra do 10 metara gdje je najsporija i najšira, temperatura vode iznosi ljeti do 12 C, a zimi 8 C, u prosjeku 10 C. Vrlo je bogata kisikom, a dno joj je pokriveno raznim podvodnim biljem, muljevito je, a bilje i raslinje cijele godine raste i stvara idealno stanište za opstanak i rast potočne pastrve. U ovim uvjetima 5 puta brže raste nego u drugim vodama krških rijeka. Zbog idealnih uvjeta u kojima obitava, njeni geni su različiti od gena drugih pastrvi. Uvjeti za život koje pruža rijeka Gacka je najidealnije područje u kojima nastaju i postaju autohtone vrste riba i rakova krških voda, a među njima su najpoznatiji uz potočnu pastrvu i bjelonogi potočni rak. Potočna pastrva (*Salmo trutta m. fario*) je autohtona vrsta ribe koja obitava u krškoj rijeci Gackoj. I njeno ime govori da voli potoke, hladne i brze vode. Od svih riba, potočna pastrva

spada među najljepše ribe zbog specifičnog izgleda, a to su crvene točkice (*pjege*), po bočnim stranama dužinom čitavog vretenastog tijela. U svom staništu u podvodnom bilju u kojima se nalazi, prilagođava se svojoj okolini u promjeni boje svoga tijela od zelene do smeđe, pa čak i tamnije. Tu nalazi u izobilju mnoštvo organizama, vodenih beskralježnjaka s kojima se hrani, a to su mušice, račići, crvići, mekušci, ličinke kukaca.¹⁵⁶

Slika 14. POTOČNA PASTRVA U RIJECI GACKOJ

Izvor: Natjecanje u ribolovu umjetnom mušicom za članove SRU Gacka, Glas Gacke.hr

<http://www.glaslike.hr/?ispis=detalji&novost=17254&kat=75> posjećeno 10.08.2019.

U ovakvim uvjetima potočna pastrva naraste oko 40 cm i u težini jednog kilograma, a ima pastrva većih dužina kao i težina. Spada među ugrožene i rijetke vrste i nalazi se kao ugrožena vrsta na popisu u Crvenoj knjizi RH. Svojim daljnjim povećanim uzgojem u skoroj budućnosti mogla bi biti skinuta sa popisa ugrožene vrste. Centar za autohtone vrste riba i rakova krških voda Otočac je mjesto gdje se vrši poribljavanje čitavog toka rijeke Gacke u uzgoju mlađi potočne pastrve kao prirodnom staništu. U očuvanju potočne pastrve velika je važnost ovog centra sa jedinstvenim genom kao autohtonom vrstom krških voda.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Knjižica znanja – Hrvatski centar za autohtone vrste riba i rakova krških voda – Otočac

¹⁵⁷ Isto

Slika 15. CENTAR ZA AUTOHTONE VRSTE RIBA I RAKOVA KRŠKIH VODA OTOČAC
SA IZVOROM PEĆINA U L. LEŠĆU

Izvor: Hrvatski centar za ribe i rakove, Glas Gacke.hr

posjećeno 09.05.2020.

<http://www.kulturni-turizam.com/slike/hrvatski%20centar%20za%20ribe%20i%20rakove.jpg>

Centar služi osim poribljavanja i uzgoja, za stručna i znanstvena istraživanja, za komercijalni uzgoj, kao ribolovna destinacija za ribolov i turizam, za stvaranje brenda i marki. Ovim načinom upravljanja donosi bogatu ponudu u turističkom aspektu i time promoviranje potočnepastrve i rakova još i više širom svijeta. U Centru potočna pastrva se uzgaja umjetnom oplodnjom gdje ženka odrasla spolno zrela daje *ikru* (jajašca), a mužjak *mliječ*. Hranidbeni lanac za životinjske organizme u rijeci *herbivori* – biljojedi su alge i biljke, dok ti isti organizmisu osnovna hrana za ribu, veće životinjske organizme *carnivore* – mesojedi. Meso ribe je probavljiva i ima biološku vrijednost. Kao takva ima sve potrebne minerale i vitamine, a sadrži Omega 3 masne kiseline i kompaktna je namirnica za konzumiranje, neophodna za zdravu prehranu i zdravlje ljudi, te se nalazi na samom vrhu hranidbene piramide. Riječni rak je također autohtona vrsta koji obitava u rijeci Gackoj. U rijeci Gackoj ima ga vrlo malo, samo na pojedinim mjestima. Od izlova je zaštićen, te Centar zbog toga uzgaja populaciju raka kao njihov osnovni cilj. Riječni rakovi tokom ljetnog doba mijenja oklop i naraste u dužinu od 15

cm. Centar za autohtone vrste riba i rakova krških voda Otočac se brine za očuvanje i populaciju riba i rakova – Gacke potočne pastrve i riječnog raka.¹⁵⁸

6.3. Bioraznolikost vrsta – Flora i fauna – Biljni i životinjski svijet

Bioraznolikost ili biološka raznolikost su sve vrste biljnog i životinjskog svijeta, te mikroorganizama na Planeti Zemlje. Ta raznolikost života u prirodi je ugrožena od čovjeka i ima negativni učinak na čovječanstvo danas. Sve aktivnosti ljudske vrste postaju opasnost i ugroza prirodne bioraznolikosti. Osim, čovjek što ugrožava prirodu, ugrožava i atmosferu zbog čega dolazi do velike promjene klime i drugih vremenskih čimbenika Bioraznolikost je važna na Planeti, jer ga održavaju zdravim – briga za okoliš, odnose se poštovanjem prema svim vrstama i čovjeku je nužna za hranu i stalne potrebe kao i za lijekove. Bioraznolikošću štitimo i zaštićujemo sve vrste, a najviše ugroženih vrsta koje ima kako u svijetu tako i na području Gacke, vodeći brigu o svim problemima, opstanku i ponašanju svih vrsta u prirodnom okolišu. U bioraznolikosti je važna klima jer ona pogoduje rastu i životu svih vrsta.

Klima u Gackoj je kontinentalna, ljeta su bila kratka i sušna, a zime duge i hladne sa snijegom i maglom i vjetrovima, zapadnjak, jugo i rijetko bura, a temperatura zraka najviša je u srpnju +35 C, a najniža u siječnju -30 C. Prostor Gacke leži na najnižoj nadmorskoj visini. Na području Gacke padne 1112 mm oborine godišnje.¹⁵⁹

Zimi je sve prekriveno snijegom, ledom, i injem, zimskom idilom. Gacki kraj obiluje zelenilom šuma, proplanaka, livada, ravnih polja, rijeke, potoci, jezera, jama, špilja i ponora.

Zadnjih 20 godina klima se u potpunosti promijenila, temperaturne razlike nisu više za usporedbu sa nekadašnjim koja sada sežu do -15 C zimi, a ljeti do +37 C i više.

Biljni svijet u Gackoj dolini su šumske i livadske travne zajednice, jela, smreka, bor, hrast, bukva, grab, klen, a od cvjetnih zajednica rijetke biljke, kao što su samonikli ljiljan, runolist. Gacka dolina svojom vegetacijom počinje u ožujku zeleniti i buditi se, a u listopadu poprima prekrasne boje jeseni. Životinjski svijet u Gackoj obiluje raznom divljači. Duboko u šumama obitavaju vuk, mrki medvjed, tvor, kuna zlatica i bjelica, ris, divlja mačka, lasica, vjeverica i puh. Na rubovima proplanaka rubnim dijelovima šume i polja žive lisica, divlja svinja, jež, jazavac, jelen, srna i lane, zec.¹⁶⁰

U Gackoj obitava mali puh orašar, veliki puh, vidra i gorski puh. Području Gacke obiluje ptičjim svijetom i registrirano je oko 100 vrsta ptica., a to su vodenkos, mali gnjurac, divlje

¹⁵⁸ Knjižica znanja – Hrvatski centar za autohtone vrste riba i rakova krških voda – Otočac

¹⁵⁹ GACKA – Zemlja i voda – Turizam i baština, str. 10-11.

¹⁶⁰ Isto, str. 12-13.

patke, gorska pastirica, sive čaplje, močvarna i planinska sjenica, planinska i šumska sova i mala ušara, suri orao, sivi sokol i sokol lastavičar. Sa ovakvom bogatom faunom dobri su uvjeti za promatranje ptica i divljih životinja.¹⁶¹

Osim ovi spomenutih ptica, ovdje obitavaju i vrabac, šojka, zeba, ćuk, kos, šišmiš, djetlić, žuna, ciciban, kukavica, tetrijeb, te u zadnje vrijeme pojavljuju se svrake, vrane i ponekad burom nošeni preko Velebita galebovi. Od gmazova ovdje obitavaju zmijske bjelouška, otrovnice - riđovka i poskok, te gušter i sljepić. Rijeka Gacka je veoma bogata florom i faunom.

Flora Gacke je bujno vodeno raslinje koje raste na muljevitom dnu, a ukupno broji 25 vrsta bilja, među kojima su najzastupljenije resa, stabljikasto bilje, alge i mahovine.¹⁶²

Mahovina, veliki žabnjak, obični borak plivajuća pirevina i močvarne trolistice su najznačajnije vodeno bilje. Najzastupljenije alge su modrozeleno alge i alge kremenjašice. U rijeci Gackoj obitava 11 vrsta riba, a najznačajnije su autohtona potočna pastrva (*domaća pastrva*), kalifornijska pastrva, štuka, linjak, sunčanica, crvenrepka, grgeč i dr.¹⁶³

Od *faune* u Gackoj najzastupljenije su osim autohtone vrsta potočne pastrve i autohtoni bjelonogi potočni rak, unesena kalifornijska pastrva, lipljan, klen, žabe, te gnjurac, crna liska, divlja patka, vodomar, pčelarica, palčić i labudovi. Na cvjetnim i livadskim travnatim zajednicama nalaze se brojni kukci, leptiri i pčele koje su oprašivači i vrlo su bitne i korisne u ekosustavu, cijelom sustavu bioraznolikosti i života na zemlji. Bioraznolikost Gacke i Gacke doline je jedinstvena i posebna, a posebno vrila rijeke Gacke koja su prirodni fenomen u svoj svojoj ljepoti i biološkoj raznolikosti.

6.4. Gradski park – biljne vrste, povijest i arhitektura

Povijest Otočca seže još u vrijeme stolovanja kneza Borne u 9 stoljeću, koji je bio knez Gačana. Spominje se na Bašćanskoj ploči 1100. godine, zatim u povelji hrvatsko-ugarskog kralja Karla Roberta II koji je darovao župu Gacka s Otočcem kao grad – *castrum* Fridrihu III Krčkom 1316. god., a posjedovali su župu Gacka već od 1290. god. darovnicom kralja Andrije, kasnije došla župa Gacke u posjed templara koju im je oduzeo kralj Karlo II Napuljski i darovao poveljom 1300 god. knezu Dujmu II Krčkom za stečena prava od prije na Gacku.¹⁶⁴

Otočac je u prvotno vrijeme svoga spominjanja bio otočić usred razliveno rijeke Gacke. Na njemu se nalazio grad *Waserburg* – grad na vodi, koji je bio okružen visokim zidom i kulama

¹⁶¹ Strategija razvoja turizma, nav.dj. str. 5.

¹⁶² GACKA – Zemlja i voda – Turizam i baština, str. 15.

¹⁶³ Strategija razvoja turizma, nav.dj., str.7.

¹⁶⁴ KRANJČEVIĆ, M.: Nešto o otočkom parku, Grad Otočac 7, Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke GPOUO, Otočac, 2003., str. 283.

kao osmatračnice koje su služile do kraja 17. st u obrani od Turaka. Takav grad je bio više utvrda u koju si mogao doći jedinom plavima – čamcima, lađama, barkama, a po svom položaju kao otočić dobio je ime. Ostale zgrade, gospodarske i privatne kuće, crkve i samostani bili su izvan utvrde na kopnu obale rijeke Gacke. U vrijeme Vojne granice do 19. st. postojale su samo pojedine vojne zgrade za razne potrebe. Tako su zgrade koje su bile ispod Fortice nalazile u Donjem gradu odakle je i potekao povijesni Otočac.¹⁶⁵

Još početkom 19. st. Otočac se razvio i smjestio na desnoj obali rijeke Gacke u Gornjem gradu. Nove građene vojne zgrade bile su planirane u Gornjem gradu. Tako je današnja Gradska uprava Otočca sagrađena na zapadnoj strani parka. U to vrijeme zapovjedništvo otočke pukovnije 1835.-1838. god. posadilo je sadnicama stabala jablanova u Otočkom parku. Otočki park smješten je na južnoj strani središta Gornjeg grada, proteže se od crkve Presvetog Trojstva od istočne strane glavnom cestom prema zgradi Gradske uprave sa zapadne strane. Trg je u vrijeme Otočke pukovnije namijenjen za vojsku i kao vježbalište, paradni trg (*Exerzirplatz*). Plansko-urbana arhitektura grada odredila je i sam smještaj parka kao trga, ali za vojne potrebe. Za novog zapovjednika Otočke pukovnije (1746.-1881.) postao je pukovnik Nikola Maštrović od 1843.do 1848 kod naroda prozvan „otac naroda“, nastavio je graditi vojne zgrade sa sjeverne i južne strane, izgradio je novi pukovnički stan – obnovljena današnja Otočka zgrada na brdu na sjevernoj strani. Uredio je i obnovio glavnu cestu kroz grad od kamenog mosta do župne crkve Presvetog Trojstava izgrađenu 1648. godine. Tako je Otočki park formiran u pravokutnom obliku i bio okružen sa važnim vojnim zgradama. Kao takav i danas ima isti oblik i podijeljen je u četiri kvadranta. Na koloriranoj veduti Gornjeg grada iz 1861. godine nalazi se najstariji crtež Otočca autora Mate Brletića. U Otočkom parku u SZ kutu izgrađena je pravoslavna crkva Sv. Velemučenika Georgija 1863. god. za potrebe graničara (vojnika), pravoslavne vjernike. Tako formiran Otočki park sa svih strana bio je okružen visokim jablanovima i služio je za prolaz kola i konjanika. Kako su se smjenjivale političko državno pravne zajednice, park je imao istu ulogu travnate površine i služio za razne svrhe, vježbalište, vojne smotre, paradni trg, održavanje mise na otočkom trgu u parku ... i dr. Dalje kroz povijest su se smjenjivali izgledi samog gradskog parka, kako je dolazila koja politička opcija, tako je park bio namjenjivan u te svrhe. To se najviše događalo gradnjom i rušenjem spomenika izgrađeni na samom središtu parka. Tako je izgrađen i podignut spomenik od kamenih blokova 1916. godine palim junacima 79. Jelačićeve pješačke pukovnije visok oko 9 metara. Do spomenika na trgu u parku sa stepenica vodio je glavni ulaz i staza sa ulice od sjevera kao i

¹⁶⁵ KRANJČEVIĆ, M.: nav.dj. www.cro-eu.com/forum/index.php?topic=80.0 str. 1. posjećeno 15.01.2021.

danas. Određivao je središnje mjesto na trgu. Posađene su sadnice cvijeća i grmova oko spomenika od kojeg je prema zapadu i istoku izgrađene staze koje su u parku do danas. Park u to vrijeme nije bio ograđen, ali su uz vanjske rubove parka ograđeni jablanovima, tek u 20. st. postavljena je ograda od betonskih stupova povezani od stupa do stupa s dvije željezne cijevi. Tako je ograđeni trg sa središnjim mjestom i spomenikom postao park. Uz vanjski rub parka nalazila se šetnica i promenada za građane grada sa sjeverne i istočne strane. Nakon završetka I. Svjetskog rata i raspadom Austro-Ugarske Monarhije, dolazi druga politička opcija Kraljevina SHS. U parku nema više jablanova i zasađene su sadnice kestena i crnogorica, borovi i jele. U to vrijeme dolazi do rušenja spomenika 79. Jelačićeve pješačke pukovnije i podignut je novi spomenik sa kraljevim poprsjem. Tridesetih godina 20. st. park poprima drugu svrhu, sade se nasadi cvijeća uređuju kroz park šetnice za civile i park postaje prostor za odmor i uživanje, služio je za šetnju gradskim gospodama s djecom, za građane i postavljene su uz staze klupe od željeza. Pošto je park bio prostorno dosta velik, drugi dio parka na južnoj strani bilo je nogometno igralište do kraja II. svjetskog rata, a nakon toga služio je za održavanje raznih smotri, vatrogasnih i sportskih i druga događanja u gradu. Prije početka II. svjetskog rata srušen je spomenik kralju u parku i tako je stajao do 1955. godine kada su došle druge vlasti. U parku se ništa od toga vremena nije događalo niti uređivalo. Južni dio gdje je bilo igralište bilo je izorano, a ostatak parka bio je zelena površina. Tek nakon kraćeg vremena park je uređivala nova vlast sadnjom sadnica na cvjetnim i travnatim površinama. Stari betonski stupovi sa željeznom ogradom su se urušili i postavila se drvena ograda. U samom parku 50-ih godina, zasađene su raznovrsne sadnice drveća, od crnogorice do bjelogorice. Tako je otočki park sve više poprimio izgled šume jer su zelene površine bile bez trave. U središtu parka 1955. godine postavlja se ponovo novi spomenik partizanki koji je stajao sve do početka Domovinskog rata, kada je srušen, uništen i uklonjen. Od 60-ih godina 20. st. počinje ponovo obnova parka u koji se dodaje dječje igralište, uklanja se drvena ograda oko parka i postavlja metalna ograda, bez hortikulture samo travnata površina. Parkovne drvene klupe smještene su uz glavnu stazu i unutar samog parka uz šetnicu. Uz spomenik u parku, u to vrijeme Otočki park dobio je još jednu bistu narodnog heroja rođenog Otočanina koji i danas stoji neoštećen. U vrijeme Domovinskog rata Otočki park je doživio ratna razaranja. Budući da je Park bio okružen važnim zgradama, zgradom Grada Otočca, katoličkom crkvom Presvetog Trojstva, 200 metara udaljenom bolnicom Otočac, HRO, Poljoprivrednom zadrugom Gacka – današnje Veleučilište u Otočcu, stradalo je i visoko drveće u parku, jer su projektili i mine padali po okolnim zgradama i po parku i uništili stabla koja su morala biti posječena i uklonjena radi sigurnosti građana. Nakon Domovinskog rata od 2000. godine uklonjene su željezne ograde oko parka, a

prema južnoj strani od središta parka napravljena je staza i postavljeni rubnjaci oko parka. U današnjem vremenu na prostoru Gornjeg grada u središtu Otočca smješten je gradski park na istom mjestu kako je formiran i lociran u prošlosti njegova postanka između katoličke crkve Presvetog Trojstva i zgrade grada Otočca, a s južne strane HRO-a – Hrvatskog radio Otočca. Gradski park se nalazi na trgu dr. F. Tuđmana sa južne strane gledajući od ulice kralja Zvonimira. Gradski park je nastao početkom 19. st. u vrijeme Otočke pukovnije od 1825. do 1838. god. sa prvim stablima jablanova, a služio je za vojne potrebe i postrojavanje. Izgradnjom spomenika 79. Jelačićeve Otočke pješачke pukovnije, središnji Otočki trg postaje Otočki park. Površina gradskog parka zauzima 1 h 23 a 81 m² u dužini od 150 m i širine 120 m. Izgled gradskog parka je pravokutnog oblika podijeljen na četiri kvadranta. a u njegovu središtu u davnoj prošlosti stajali su spomenici kojih sada više nema.¹⁶⁶

U parku su zasađene raznovrsne sadnice stabala, drveća i ukrasnog grmlja. Postoji 20 vrsta drveća u parku, a ukupno ima 189 stabala. Od ukrasnog grmlja je 6 vrsta, a ukupno ima 49 grmova. Vrste drveća koje rastu u parku su: *divlji kesten* (59) zasađen uz rub parka i šetnice, *velelisna lipa* (46), *obična smreka* (14), *obični jasen* (13), *obična američka tuja* (11), *malolisna lipa* (10), *divlja kruška* (1), *obična jela*, *američki borovac*, *crni bor*, *obični bor*, *pačempres*, *hrast lužnjak*, *obična breza*, *crna topola*, *gledičija*, *bagrem*, *srebrnolisni javor*, *gorki javor*, *katalpa*. Vrste ukrasnog grmlja koje rastu u parku su: *hibiskus* (25), *forzicija* (10), *mahonija*, *suručica*, *jorgovan*, *viburnum*.¹⁶⁷

Na samom prostoru gradskog parka u jugoistočnom dijelu nalazi se u današnje vrijeme dječje igralište, a u sjeveroistočnom dijelu nasuprot igrališta nalazi se spomenik braniteljima iz Domovinskog rata. Na sjeverozapadnoj strani nalazi se pravoslavna crkva sv. Georgija i površina s drvećem, te na jugozapadnoj strani nalazi se velika travnata površina. Po sredini parka od sjeverne do južne strane proteže se široka šetnica od malih kamenih kocki koja presijeca okruglo središte parka. Sa istočne do zapadne strane po sredini parka proteže se također široka šetnica od malih kamenih kocki koje također presijeca okruglo središte parka koje je isto izgrađeno od malih kamenih kocki. Između spomenika braniteljima i površine prostora s drvećem, te pravoslavne crkve i površine prostora s drvećem sa sjeverne strane nalazi se glavni ulaz u park sa 7 betonskih stepenica i betonskim zidom sa obje strane do dna stepenica, a dalje blago zaobljeno unutra i van s obje strane od dna stepenica prema unutrašnjosti šetnice. Na samom ulazu u park, sa obje strane nalaze se svjetiljke. Na ulazu sa istočne strane u park

¹⁶⁶ KRANJČEVIĆ, M.: nav.dj. www.cro-eu.com/forum/index.php?topic=80.0 posjećeno 15.01.2021.

¹⁶⁷ KRANJČEVIĆ, M.: Nešto o otočkom parku, Grad Otočac 7, Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, GPOUO, Otočac, 2003., str. 285-286.

nalazi se 5 betonskih stepenica sa betonskim zidom s obje strane. Na šetnicama postavljene su željezne parkovne klupe sa drvenim sjedištem i naslonom. U jugozapadnom dijelu uz rub parka do prometnice nalazi se ograđeni bunar na povišenoj betonskoj plohi sa 4 stepenice s tri strane. Sa sjeverne i istočne strane parka proteže se pješačka staza (promenada). Na južnoj strani parka je prometnica, a na zapadnoj parkirališna mjesta. Uz rub pješačkih staza na sjevernoj i istočnoj strani i uz šetnice u parku ima ukupno 28 klupa. Pored središta parka u sjeverozapadnom dijelu travnate površine parka izgrađena je drvena sjenica na betonskom postolju, a podalje je bista M. Markovića. U središtu parka nalazi se danas zasađeno raznovrsno cvijeće. Oko središta parka postavljene su u polu ovalnom obliku drvene klupe bez naslona pričvršćene na betonskom postolju. Park je bio prije ograđen sa metalnom ogradom, a sada je obrubljen sa betonskim rubnjacima i sa sve četiri strane je otvoren i posađena stabla ga okružuju.

„Grad Otočac i Turistička zajednica grada Otočca zauzimali su se za uređenje okoliša i prostora u gradskom parku od 2000. g. radi poboljšanja same turističke ponude u destinaciji u ekološko-edukativnom projektu VOLIM HRVATSKU gdje je birano najuređeniji park kontinentalne Hrvatske ZELENI CVIJET 2012. godine. Komisija Hrvatske turističke zajednice - HTZ posjetilo je grad Otočac u rujnu 2012. god. i odlučili da se u gradu Otočcu nalazi najljepši i najuređeniji park kontinentalne Hrvatske. Tako je gradski park u Otočcu u kandidaturi za Zeleni cvijet proglašen pobjednikom u kategoriji najuređenijeg parka kontinentalne Hrvatske.“¹⁶⁸

Današnji isplanirani i uređeni park s okolišem, biljnim i grmolikim vrstama, travnjakom, parkovnom arhitekturom - građevinama, sa dva ulazna stepeništa, parkovne klupe, šetnice i staze, skulptura, drvena sjenica, bunar, služi za razne manifestacije – eko-etno, dječje kulturno ljeto, muzička događanja, zatim okupljanje mladih i sportaša u vrijeme sportskih natjecanja, rekreacije, igralište za djecu, šetnice za domaće stanovništvo, turiste i mjesto za edukaciju i razgledavanje u svrhu turizma i korištenje parka u svakodnevnom životu.

6.5. Zaštita prirode i okoliša

U zaštitu prirode ubrajamo svu bioraznolikost, georaznolikost i svu raznolikost krajobraza. U zaštiti nastoji se zaštititi priroda, očuvati i obnoviti njene vrijednosti za ekološku ravnotežu i djelovanjem ljudi u njemu, pratiti prirodu za njeno trajno očuvanje i korištenje dobara, očuvanje tla, dostupnost i kakvoće vode, atmosfere, proizvodnja kisika, utjecaj klime i spriječiti štetne posljedice u prirodi od štetnih fosilnih goriva i obnoviti ih prirodnim izvorom energije. Zaštita

¹⁶⁸ Gradski park u Otočcu – najuređeniji park kontinentalne Hrvatske, Grad Otočac
<https://www.otocac.hr/novost/gradski-park-u-otoccu-najuredeniji-park-kontinentalne-hrvatske-321>
posjećeno 15.01.2021.

prirode odnosi se na postupke čovjeka u očuvanju prirode u nepromijenjenom obliku i svih procesa neophodnih za život zajednice – biocenoza, krajolika i čitavog ekosustava. Prirodi treba omogućiti da procesom samoregulacije nesmetano funkcionira bez interesa i koristi ljudi u njoj. Zaštita prirode odnosi se i na ekološku mrežu za očuvanje ravnoteže u prirodi kao i ekosustava, crvene knjige – crveni popis svih divljih vrsta, očuvanje svih vrsta i staništa, zatim očuvanje *ex situ* vrsta izvan prirode, izvan njihova staništa, kao i genske banke – očuvanje genske vrste, očuvanje *in situ* u prirodi, zaštita od invazivnih vrsta u prirodi, zaštita krša svih obilježja površinskih i podzemnih oblika, održivo korištenje i očuvanje prirodnih dobara, zaštita divljih životinja i njihovo oporavilište, praćenje prirode (*monitoring*), zaštita prirodnih dobara koji čovjek koristi u određene svrhe, zaštititi zahvat u prirodi koji može oštetiti i narušiti ravnotežu u prirodi, zaštita prirode posebno se provodi za zaštitu i proglašavanje zaštićenih dijelova prirode, procjena stanja u prirodi, mjere zaštite prirode, upravljanje prirodom i njenim zaštićenim dijelovima, nastojanja za znanstvena i stručna istraživanja u svrhu zaštite prirode, izvješćivanje javnosti o stanju u prirodi svih vrsta, poticanje i razvijanje svijesti za potrebnu zaštitu prirode u Naturi 2000 ekološkoj mreži područja za očuvanje svih vrsta i staništa.¹⁶⁹

U ekološkoj mreži Gacke doline ima posebna područja koja su zaštićena Naturom 2000.

Zaštita okoliša je očuvanje svega života u okolišu među svim živim organizmima, dio su ekologije koja je proučava, prirodnih dobara kao što su tlo, voda i zrak sve u svrhu za ljudske, zdravstvene i gospodarske interese. Ekologija proučava sve procese unutar sustava, njihov utjecaj na okoliš među živim bićima kao utjecaj okoliša na njih same. Zaštita okoliša proizlazi iz činjenice da je namijenjena životu i zdravlju ljudi, čovječanstvu koji sa ekološkom etikom dužan zaštititi okoliš prilagođenu svojim interesima i potrebama. To se odnosi na zaštitu i očuvanje prirodnih resursa kao što su NIE, te njihovo smanjenje korištenja, onečišćenja okoliša. Čovjek je okružen prirodnim dobrima od pamtivijeka i teži za čistim zrakom, vodom, morem, hranom kojeg sa zaštitom u današnje vrijeme i za buduće može ostvariti samo održivom razvojem. Čovjek je nastojao i u prošlosti prilagoditi se prirodi i živjeti u skladu sa njom, ali modernizacija i globalizacija društva ostavila je prirodu i okoliš sa strane i tek su se počeli osvještavati kada su uvidjeli učestale ekološke i prirodne katastrofe, promjena klime i drugi ljudski čimbenici koji su ugrozili prirodu i njen ekosustav. Velike štetnosti u okolišu stvaraju GMO i plastika kojih ima u zemlji, na tlu u prirodi, vodi i moru. Veliko onečišćenje čine ugljični i sumporni dioksid, dušikov oksid, metan zagađenjem zraka u atmosferi prouzročeni ljudskim

¹⁶⁹ HIŽMAN. Z.: Uvod u zaštitu okoliša, III. dopunjeno izdanje, Zagrebačko učilište, Zagreb, 2015., str. 10-16.

djelovanjem. Naš život i dom imamo isključivo u očuvanju zdravog okoliša u prirodnom okruženju na ovoj našoj plavo- zelenoj Planeti Zemlje. Zaštita okoliša je sve što nas okružuje, a to je tlo, zrak, voda, krajobraz, klima, energija, Zemljina kamena kora, more, materijalna dobra, sav živi svijet i kulturna baština koja je dio našeg okruženja. U zaštiti okoliša upotrebljavaju se smjernice za upravljanje zaštitom okoliša i smanjenje rizika, *domino efekt* – od opasnih i štetnih učinaka, ekološke mreže za očuvanjem bioraznolikosti i ravnoteže u prirodi, emisije, imisije, granične vrijednosti emisija, ekološke dozvole za utvrđivanje mjera zaštite, onečišćivači i onečišćivanje, opasne tvari u okolišu, opterećivanje okoliša i zahvata u okolišu, kao što je onečišćenje, šteta, smanjenje kakvoće i rizik po okoliš, praćenje okoliša (monitoring), zahvat u okolišu. Prirodne pojave kao prirodni procesi uzrokuju štetu i promjenu okoliša. Zaštita okoliša je svaka aktivnost i mjera u nastanku sprečavanja štete, opasnosti u okolišu, onečišćivanje, otklanjanje i vraćanje okoliša u prvobitno stanje.¹⁷⁰

6.5.1. Zaštita tla, vode, zraka i klime

Zaštita tla nastala je očuvanjem ljudskog zdravlja kojeg i obuhvaća, njenog oštećenja, promjena kakvoće obnavljanja tala oštećenih erozijom, isušivanje, poplavama, sječa šume, onečišćivanje tla, salinizacija i saniranje, te daljnja praćenja tla i sprečavanje njenog onečišćenja. Tlo se naziva i pedosfera čiji je sloj Zemlje rastresite strukture, a sastav od krutog, tekućeg i plinovitog stanja i nalazi se između litosfere ili Zemljine kore i atmosfere. Nastalo je s vanjske strane iz atmosfere, biosfere i hidrosfere, a iz unutrašnjosti Zemlje iz stijene litosfere. Tlo je smješteno između kamene kore i površine Zemlje, a sastoji se od minerala, zraka, vode, živih organizama i raznih tvari. Tvari su elementi kemijskog podrijetla i svi spojevi. Tlo ili zemljište se definira kao kopneni dio površine Zemlje. Tlo je živi sustav sa raznim procesima. Nastaje dugotrajnim sporim vremenskim djelovanjem klime, svih živih organizama i vegetacije i spada u neobnovljivo bogatstvo sa mnogo različitih tipova tala. Tlo ima ulogu opskrbu biljaka vodom, zrakom i tvarima, hranjivim za njihov rast i fotosintezom. Tlo vrši ulogu skupljača i izmjenjivača onečišćenja, a u ulozi je i kao pročišćivač vode – filter za dobivanje pitke vode i ima klimatsku ulogu u zaštiti i utjecaju regulacije količine CO₂ i stakleničkih plinova na tla. Oštećenje tla uzrokuju kisele kiše koje uništavaju šume, zatim pepeo i dim požara, teški metali onečišćenja tla, erozija, prekrivanje tla otpadom, smećem i dr. Tlo je na svjetskoj razini među najugroženijim izvorom. Zaštita šuma ima veliku ulogu u zaštiti tla, dobivanju i pročišćavanju

¹⁷⁰ Isto, str. 1-10.

zraka, obnove kisika, sprečavanja erozije, izvor sirovina i energije, a uništavaju je kisele kiše, staklenički plinovi, a one su pluća naše planete Zemlje.¹⁷¹

Zaštita vode je važan čimbenik, resurs za ljudsku uporabu, jer bez vode nema života. Voda je potrebna za razvoj ljudskog društva, po njoj se mjeri gospodarska moć. Čovjeku za život je potrebno 2,5 do 3,5 litre vode na dan. Na Zemlji ima slane vode 97,3 %, a slatke 2,5 % vode, a za uporabu slatke vode za piće je manje od 1 % na svijetu.¹⁷²

Gacka dolina je područje krša i stalnih izvora pitke vode rijeke, potoka, bogata je sa vodenim resursom, jer samo područje sa vodenim bazenima u podzemlju. Zaštita voda ima cilj smanjenja onečišćenja i njegovog sprečavanja. Rijeka Gacka i njeni izdašni izvori – vrila su bogatstvo koje je nemjerljivo sa bilo kojim resursom za sav živi svijet uključujući i čovjeka.

Voda se koristi osim za piće, osobnu higijenu, za navodnjavanje, kupanje, rekreaciju, plovidbu, pogonsko okretanje lopatica na vodi za mlinice, ribarstvu, industriji, za hidroenergetiku u hidroelektranama. Otpadne vode koje se nalaze u našem okruženju, okolišu i prirodi i vodotocima, dolazi od kanalizacija i od pročišćivača otpadnih voda i oborinske vode. Zaštita vode se mora provoditi zbog očuvanja zdravog života i zdravlja ljudi, bioraznolikosti, zaštite okoliša od onečišćavanja i zagađenja, stalni nadzor nad izvorima voda. Od opasnih tvari koje mogu biti toksični, radioaktivni, mutageni, kancerogeni, smatraju se opasnim i štetnim za zdravlje i život ljudi kao i ekocid u okolišu. Kod zaštita voda od onečišćenja propisane su granične vrijednosti tvari koje su opasne za kakvoću vode i za okoliš. Treba provoditi mjere odvodnje otpadnih voda da se podzemne vode ne onečišćuju.¹⁷³

Rijeka Gacka kao prirodni resurs pripada Jadranskom slivu. Gospodarenje vodom u Gackoj pristupa se za brigu o vodi, raspolaganje vodom i ljudske potrebe za vodom. Uz vodu se vežu potrebe za zaštitu voda i od voda u elementarnim nepogodama, korištenje i eksploataciju.

Zaštita zraka potrebna je za sav živi svijet na planeti Zemlje.

Zemljina atmosfera podijeljena je na slojeve *troposfere*, *stratosfere*, *mezofere*, *termosfere*. Atmosfera obuhvaća tri područja bitna za život na Zemlji: ozonski omotač, zrak i klima, a dodiruje se sa tlom, vodom i živim bićima. Atmosferu čini zrak koji okružuje planetu Zemlje. Kakvoća zraka se promijenila štetnim djelovanjem ljudi, narušenom ravnotežom u atmosferi koje se odrazilo na klimatske promjene.¹⁷⁴

¹⁷¹ POSAVEC. S.: Štetnosti, Zagrebačko učilište, Zagreb, 2009. str. 5-18.

¹⁷² Isto, str. 26.

¹⁷³ Isto, str. 27-33.

¹⁷⁴ RUPČIĆ PETELINC, S.: Zaštita zraka, Zagrebačko učilište, Zagreb, 2015. str. 3-14.

Sloj zraka čini atmosferu koja se nalazi uz Zemlju, štiti život od ultraljubičastih zraka što štetno djeluju na čitavi sustav Planete. Industrijskom revolucijom i galopirajućom globalizacijom, ravnoteža u prirodnom procesu sve više se očituje o kakvoći zraka, klimatskim promjenama, pustošenje površina tla, kisele kiše, potraga za pitkom vodom, oštećenje ozonskog omotača, i dr. sve se svodi na rastuće posljedice za opstanak života i ljudi na planetu. Zrak koji udišemo je neophodan za život svih živih bića i ljudi na Zemlji. On okružuje planet i tvori atmosferu. Uz zaštitu zraka potrebno je i za zaštitom ozonskog sloja koji ima funkciju zaštitnog omotača od UV zračenja sunca u atmosferi, te je taj sloj u atmosferi prozvan "ozonskim omotačem" i kao takav je u ulozi prirodnog štita, jer utječe na temperaturu i regulira klimu na Zemlji. Ozon je otrovan plin, nastaje iz kisika i dio je atmosfere.¹⁷⁵

Onečišćivanjem zraka oštećuje se i ozonski omotač, a dolazi uslijed oborina, kiselih kiša, ispuštanje otpadnih štetnih plinova i glavni onečišćivači zraka su sumporni dioksid, dušikovi i ugljikovi oksidi, metan, amonijak, teški metali, magla, pare i aerosoli, a industrija, promet, energetika, spalionice, smetlište otpada su među ključnim onečišćivačima zraka. Kakvoću zraka, tako i vode, vodi se briga na lokalnoj razini koje donose tijela jedinice lokalne samouprave. Kisele kiše kao oborina pada na tlo i razgrađuje sloj humusa i uništava hranjive tvari u tlu koje uništavaju šume, odlaze u vodotoke, mora i oceane. Jako štetno djeluju na dišne organe, biosustav, raslinje tako i na korodiranje kulturnih spomenika zbog kiselina kao kemijskih spojeva nastalih u atmosferi. Savješću i stručnim postupanjem može se svesti onečišćivanje zraka na minimum na svim razinama, uključujući od najvećeg značenja i utjecaja na globalnoj razini.¹⁷⁶

Klima i klimatske promjene utječu na život i opstanak na Zemlji, općenito. Klimatski štetni plinovi uzrokuju onečišćenje u atmosferi prouzročeni djelovanjem ljudi eksploatacijom fosilnih goriva i pretjeranim načinom potrošnje uslijed čega dolaze uzročnici zagađenja.

Zbog prevelikog onečišćenja s CO₂, fosilna goriva treba smanjiti jer uzrokuju opterećenje klime svojim zagađenjem. Najviše plinova u atmosferu ispuštaju bogate zemlje zbog povećane potrošnje fosilnih zaliha koje su neobnovljive. Ispuštanje plinova dolazi zbog potrošnje energije, povećanim poljodjelstvom i prevelikom mobilnošću. U atmosferi više od sto godina ostaju ispušni plinovi koji ugrožavaju klimu.¹⁷⁷

¹⁷⁵ POSAVEC, S.: Štetnosti, nav.dj., str. 19-25.

¹⁷⁶ RUPČIĆ PETELINC, S.: Zaštita zraka, nav.dj., str. 9-49.

¹⁷⁷ RADERMACHER, F. J.: Ravnoteža ili razaranje, Intercon-Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2003. str. 68-71.

Sve kemikalije koje su dospjele u Zemljinu atmosferu oštećuju ozonski omotač koji štiti Zemlju od ultraljubičastih UV zraka. Zadnje desetljeće omotač se stanjuje i to najviše na polovima. Uslijed oštećenja ozona, dolazi do promjene klime i opasnosti za život na Zemlji. Klimatske promjene sa daljnjim pogoršanjem donosi dolazak vremena koji se naziva u povijesti ledeno doba. Velike oscilacije obilježavaju promjene u prirodi i okolišu, kod ljudi, svih živih bića, dolazak epidemija zaraznih bolesti i promjena izgleda Planete. Sa Kyotskim Protokolom o promjeni klime potpisano je u međunarodnom sporazumu smanjenje stakleničkih plinova u atmosferi. Protokolom se utvrdilo za smanjenje šest stakleničkih plinova u atmosferi, a to su *ugljični dioksid, metan, dušikov oksid, fluorirani ugljikovodici, perfluorirani ugljikovodici i heksafluoridi*. Ovi plinovi nastaju uslijed izgaranja fosilnih goriva u prometu, industriji, energetici, odlagalištima otpada i spalionica. Zbog velike koncentracije stakleničkih plinova u zraku i atmosferi, dolazi do klimatskih promjena i globalnog zatopljenja na planeti Zemlje. Protokol iz Kyota ratificirao je Hrvatski sabor 2007. godine. Problemi globalnog okoliša su klimatske promjene, jer uslijed povećanja temperature dolaze poplave, suše, vodne erozije, štetno utječe na raznolikost u prirodi, ojačani vjetrovi, povećava se razina mora, te porast i smanjenje oborina.¹⁷⁸

Nebrigom o zaštiti zraka i klime, korištenjem fosilnih goriva na globalnoj razini, došlo je do kataklizmičkih uvjeta koji se moraju hitno promijeniti i pristupiti obnovljivim izvorima energije koji su nam dostupni za beskonačno iskorištavanje za spas i oporavak Zemlje, tla, vode, kisika – zraka, klime na dobrobit čovječanstva i planete Zemlje.

6.5.2. Zaštita noćnog neba

Cijela Hrvatska ima krajolike i područja na kojima se može jasno vidjeti mjesec, zvijezde i sazviježđa na noćnom nebu. Među takvim krajolicima i područjima je i Gacka dolina, Lika, Velebit i druga mjesta i područja. Ta mjesta su daleko od gradske rasvjete, reflektora i rotirajućih svjetlosnih kugli, blještavih reklama, svjetala automobila, daleko u prirodi gdje tama dobiva svjetlost samo sa tamnog noćnog neba. To osvjetljenje je toliko fascinantno zadivljujuće, tek kad se zagledamo u nebo. Pored uličnih rasvjeta ne vidimo ni nebo, a kamoli mjesec, zvijezde i sazviježđa. Ulična rasvjeta, rasvjeta u industrijskim pogonima, jaka rasvjeta u stanovima, kućama, uredima, djeluje na naše zdravlje negativno jer dolazi do smanjenja vida, poremećaj sna, dnevnog ritma i kancerogenih i drugih oboljenja.

¹⁷⁸ RUPČIĆ PETELINC, S.: Zaštita zraka, nav.dj., str.37-56.

Prevelika uporaba rasvjetljavanja prirode i okoliša i izlaganje organizma jakim rasvjetama štetno djeluje na zdravlje ljudi, na sigurnost živih bića, negativno utječe na ekosustav, bioraznolikost i klimatske promjene koje uzrokuju ekološke probleme.¹⁷⁹

Za život na Zemlji potrebna je Sunčeva svjetlost, za očuvanje okoliša i stvaranje klime, ali je i potrebna za dobivanje sunčeve obnovljive energije. Veliko osvjetljenje u prirodi i okolišu, prirodno i umjetno su ekološka katastrofa. U zaštitu od svjetlosnog onečišćenja određuje biološki učinak energije, biološkog sata, utječe na ekosustav i sigurnost i troškove energije. Svjetlosno onečišćenje imaju utjecaj na ljude, ekosustav, biljni svijet, životinjski svijet na zemlji i u vodi, kao što su i u zraku razne ptice i ptice selice, šišmiši, mravi, leptiri, kukci, morske kornjače, a osvjetljenje punog mjeseca smeta krijesnicama i dr. Biološki sat upravlja cikličkim promjenama u bioritmovima u 24-satnom ciklusu kao osnovna obilježja života kod ljudi i sisavaca. Svjetlosno zagađenje – *Light pollution* – se nalazi izvan prostora osvjetljenja koje se mora osvijetliti kao što su ulice, trgovi, spomenici, ceste, reklame, ...kojima jenekorisno i nepotrebno veliko osvjetljenje i kao takva rasvjetna tijela postavljaju se na razna mjesta nepravilno i postaju neekološki za okolinu. Posebno zagađenje stvara umjetna rasvjeta koje svoje svjetlo emitira prema nebu, svojim jakim snopom svjetlosti zagađuje nebo i okoliš.¹⁸⁰

Od prevelikog osvjetljenja ljudi su zaslijepljeni svjetlošću i nisu svjesni koliko propuštaju u životu vidjeti raskoš tamnog noćnog neba. Svaki krajolik tako i područje Gacke doline ima mjesta za promatranje zvjezdanog neba. Svako uzvišenje brda s kojima smo okruženi ili udolina može se urediti kao turistička destinacija promatranja zvijezda i potaknuti razvoj astronomskeg turizma tijekom cijele godine. Tako bi očuvali bioraznolikost, zaštitili prirodu, okoliš da se vide jasno zvijezde i mjesec na nebu. Uz sva napomenuta onečišćenja i rasvjeta na autocestama nije potrebna, gašenje svjetlosnih reklama u određeno doba do ponovnog uključjenja idućeg dana, može se regulirati tijekom noći. Zatim prekomjerno osvijetljeni kamioni, šleperi, autobusi, stvaraju svjetlosno onečišćenje u prirodi. Industrije koje proizvode rasvjetna tijela rade za profit i opstanak i ne polažu veliku brigu za okoliš. U današnje vrijeme razumljivo je da čovjek ne može živjeti bez rasvjetljenja i svjetlosti, ali bi ga institucije i sami ljudi trebali koristiti i upotrebljavati u smanjenom obliku. Prevelikim svjetlosnim onečišćenjem stvara se umjetno osvjetljavanje tamnog noćnog neba. Priroda nam je dala bogatstvo zvjezdanog neba koju

¹⁷⁹ Petrova gora – prvi hrvatski park tamnog neba, Astronomsko društvo Beskraj
www.ad-beskraj.hr/petrova-gora-prvi-hrvatski-park-tamnog-neba posjećeno 06.04.2020.

¹⁸⁰ POSAVEC. S.: Štetnosti, nav.dj., str.43-45. Dopuna, str. 13.

možemo prezentirati kao prirodnu baštinu, a zaljubljenicima priuštiti i dati nezaboravan doživljaj promatranja tamnog noćnog neba, prirode i kretanja sunčevog sustava.

Treba provesti mjere smanjenja svjetlosnog onečišćenja i pokrenuti konkretne mjere implementirajući ih sa Zakonom o zaštiti od svjetlosnog onečišćenja, da se ekosustav održi i očuva. U Europi ima nekoliko zemalja sa proglašenim Međunarodnim parkom tamnog neba među kojima je i Hrvatska i kao značajni krajobraz postala Petrova Gora. Očuvanje tamnog neba ima veliku važnost za turizam u svrhu astroturizma, za ljudsko zdravlje i ekosustav koji se mijenjao uz izmjenu dana i noći prirodnim tijekom stotinama milijuna godina.¹⁸¹

Područje Gacke doline okruženo Kapelom, Plješivicom i Velebitom idealno je mjesto za stvaranje ovakve vrste turističke ponude i privlačenja turista zaljubljenika u ovu vrstu uživanja i odmora. Lokalna zajednica sa pružateljima usluga smještaja domaćeg stanovništva treba raditi na traženju pogodnog mjesta gdje svjetlost dopire jedino sa tamnog noćnog neba, a to mjesto omogućiti da bude blizu i pogodno čovjeku da dođe i uživa u blagodatima ritma prirode u ciklusu smjenjivanja dana i noći. Zaštitom tamnog noćnog neba od prekomjernog svjetlosnog onečišćenja, štitimo i krajobraz u svrhu zaštite prirode, ekosustava, a time bi se moglo potaknuti educiranje o svjetlosnom onečišćenju djece i odraslih, o ekološkoj osviještenosti sve u promociju očuvanja i zaštite neba, te takvom promocijom i lokacijom težiti za zaštitom takvog područja, a imamo velikog potencijala za promociju nove ponude u razvoju održivog turizma.

6.5.3. Obnovljivi izvori energije

Obnovljivi izvori energije ili obnovljivi resursi – dobivaju se iz prirode, odnosno prirodnih procesa koji se mogu uvijek obnavljati, iskorištavati i neškodljivi su prema okolini i čovjeku. Nastaju iz Sunčevog sustava i topline iz unutrašnjosti Zemlje. OIE su obnovljivi i nisu fosilni izvori energije, a s njima se čuva okoliš koji ga ne zagađuje. Osnova OIE je osvijestiti stanovništvo za potrebe korištenja OIE sunca, vjetra, biomase, vode, geotermalne energije, energije mora ... Koristi se u svrhu zaštite klime, zaštite života i očuvanju mira na globalnoj razini stvaranjem čistog i sigurnog načina proizvodnje energije.¹⁸²

Glavna potreba je što više korištenje energije sunca, vjetra, vode, biomase koje imamo u svakodnevnom životu i koje se nalaze pored nas i u prirodi i koje su dio prirodnog procesa. OIE postao je prepoznatljiv utjecaj energije na okoliš. Njihovim korištenjem pristupa se energetske

¹⁸¹ Petrova gora – prvi hrvatski park tamnog neba, AD Bskraj
www.ad-beskraj.hr/petrova-gora-prvi-hrvatski-park-tamnog-neba posjećeno 06.04.2020.

¹⁸² Uvod Obnovljivi izvori energije, PDFSLIDE World, str. 1-3.
<https://pdfslide.tips/documents/obnovljiviizvorienergije-598b90c4145bd.html> posjećeno 25.10.2015.

učinkovitosti, reduciranje otpada u okolišu i smanjenju ugljičnog dioksida u atmosferi. Kao takvi obnovljivi izvori dobivaju se proizvodnjom od energije Sunca, vjetra, vode, biomase i drugih izvora energije. Korištenje OIE u turističke svrhe pristupa se na odgovornost i očuvanje okoliša i zdravog života sve u sinergiji prirodnih resursa. Mogu se koristiti u energetske i promotivne svrhe kao u turizmu bilo da se nalaze u priobalju, na otocima i kontinentalnom dijelu. Najveći doprinos u ljetnom turizmu je korištenje energije Sunca, kao i vjetroelektrane, hidroelektrane i bioelektrane za korištenje električne i toplinske energije. Korištenje OIE u svakodnevnom životu i u ekosustavu je važan cilj turističke strategije i u svim aspektima je moguća iskoristivost svih resursa i na području gdje se prostire Gacka dolina. Porast za proizvodnju OIE planira se i već su izgrađeni na nekoliko lokacija vjetroelektrane, sunčane elektrane, elektrane na biomasu, hidroelektrane. Nastoji se ograničiti korištenje fosilnih goriva NIE, zbog stvaranja stakleničkih plinova u atmosferi i zbog prekomjernog iskorištavanja tih resursa. OIE u turizmu i životu ljudi imaju jako važnu ulogu u svim aspektima poboljšanja, napretka i razvijanja turizma i očuvanja okoliša i zdravlja ljudi. Jednu od najvažnijih uloga ima smanjenje stakleničkih plinova u atmosferi.

Ugovorom iz Kyota je dogovoreno ograničavanje i smanjenje onečišćenja plinovima. Kyotskim protokolom treba smanjiti šest klimatskih štetnih stakleničkih plinova. Staklenički plinovi koji se mogu smanjiti su ugljični dioksid (CO₂), dušikov oksid N₂O, metan CH₄, flourirani ugljikovodici, perflourirani ugljikovodici i sumporni heksaflouridi. U atmosferi se staklenički plinovi ili klimatski ispušni plinovi koncentriraju, zadržavaju i prikupljaju zračenje, a zadržavaju se u njoj 100 godina i više. RH potpisala je Kyotski protokol 1999. god. a ratificirala ga je 27.04.2007. god. s ciljem smanjenja stakleničkih plinova u atmosferi.¹⁸³

Primjena OIE odnosi se na poboljšanje klimatskih promjena općenito. RH ima 0,07 % emisija stakleničkih plinova na globalnoj razini.

EU preuzela je vodeću ulogu u smanjivanju CO₂ u atmosferu. Korištenjem i povećanjem OIE povećat će se i energetska održivost, a doći će i do smanjenja uporabe fosilnih goriva, smanjenje uvoza električne energije i energetske sirovina. EU zauzima se za korištenje OIE u iskoristivu energiju, u toplinsku i električnu energiju, a takav primjer slijede i druge države. Glavne značajke su se odnosile na smanjenje potrošnje i uporabu fosilnih goriva.¹⁸⁴

U razvoju obnovljivih izvora energije upotrebljava se energija Sunca, vjetra, biomase, vode, geotermalne energije i energije mora...

¹⁸³ RUPČIĆ PETELINC, S.: Zaštita zraka, nav.dj., str. 40-42.

¹⁸⁴ Uvod Obnovljivi izvori energije, PDFSLIDE World, str. 1.

<https://pdfslide.tips/documents/obnovljiviizvorienergije-592b90c4145bd.html> posjećeno 25.10.2015.

Energija Sunca – je OIE i energija koja se ne može potrošiti.

Sunce upravlja cijelom energijom na planeti Zemlje i bez Sunca opstanak života bio bi nemoguć. Oko pet milijardi godina Sunce daje toplinu i proizvodi energiju. Energija Sunca ili Sunčana (solarna) energija je dio energije Sunca koju dobivamo od prikupljenog sunčevog svjetla koja stiže na Zemlju i može se pretvoriti u toplinsku i električnu energiju. Iskorištavanje Sunčeve energije vrši se putem Solarno-toplinskih panela ili kolektora – gdje se dobiva toplinska energija i fotonaponske solarne ćelije gdje se dobiva električna energija.¹⁸⁵

Na području Gorske Hrvatske gdje se nalazi Gacka dolina, sve veća je iskoristivost Sunca i Sunčane energije, jer došlo je do klimatskih promjena, sve je više sunčanih dana u godini i sve se više koristi solarno-toplinski paneli ili kolektori za dobivanje toplinske energije u kućanstvima, kao i fotonaponske solarne ćelije za dobivanje električne energije. Korištenjem Sunčane energije u turizmu doprinosi učinkovitijem iskorištavanju energije u različite svrhe npr. očuvanje okoliša – (tlo, zrak, voda) klima, proizvodnja i svrsishodna uporaba toplinske i električne energije iz OIE.

Energija vjetra – je kinetička energija i obnovljiv je izvor energije. Iskoristiva je energija i oblik je sunčane energije koja se stvara cirkulacijom u atmosferi Zemlje, a uzrok joj je toplina Sunca i koristi se za proizvodnju električne energije u vjetroelektranama. Energija vjetra iz kinetička energije pretvara se u mehaničku i električnu energiju. Energija vjetra ja najbrži OIE u svijetu i energija je budućnosti. Koristi se za proizvodnju električne energije, mehaničke snage za mlinove, pumpe za vodu i za pogon jedrenjaka, za jedrenje, vjetrenjače. Veliki broj vjetroturbina grade se na jednom mjestu koje sve zajedno čine vjetroelektranu koji su priključeni na elektroenergetsku mrežu. Vjetrenjače služe samo za pogon mlinova, pumpe za vodu i u turističke svrhe. Zbog zagađenja okoliša vjetar je za budućnost jedan od glavnih izvora energije i iskoristiv izvor u sadašnjosti za proizvodnju električne energije. Energija vjetra postala je rastuća grana u svijetu energetike Vjetroturbine služe za proizvodnju električne energije iz kinetičke energije vjetra u vjetroelektranama. Kinetička energija vjetra pretvara se vrtnjom vratila koja se odvija pomoću lopatica koje su smještene u rotoru vjetroturbine. Kinetička energija sa pretvorbom u generatoru proizvodi električnu energiju. Vjetroturbine se grade u velikim grupama koje se zovu vjetroelektrane, a grade se na područjima gdje učestalo pušu vjetrovi. Vjetroturbine uočljive su u krajoliku zbog svoje veličine i brojnosti. Estetski se uklapaju u okolinu i pozitivno djeluju. Vjetroturbine su sa vodoravnim rotorom i sve više se

¹⁸⁷ Isto, str. 12-15.

grade na planinskim područjima. Iskoristiva je i besplatna energija koja se ne može potrošiti, a dostupna je svima.¹⁸⁶

Zbog čestih vjetrova koji pušu na okolnim područjima grada Gacke doline izgrađuju se vjetroturbine za proizvodnju električne energije. U LSŽ vjetroturbine koje rade su na Vrataruši kod Senja. Prednosti energije vjetra su prirodni OIE, ne uzrokuje stakleničke plinove tijekom rada, sigurna opskrba, proizvodnja, smanjenje uvoza, razvitak gospodarstva i turizma, nova radna mjesta, tehnološki razvitak, a nedostaci su buka koja se stvara prilikom vrtnje propelera – lopatica i generatora smještenih u kućištu i trupu vjetroturbina. Pogodna područja za izgradnju vjetroelektrana je krajobraz koji moraju imati pristupne putove, vizualni izgled, lokaciju i brzinu vjetra. Utjecaji na okoliš su buka i utjecaji na ptice. Danas kada se borimo svi na globalnoj i nižoj razini protiv zagađenosti zraka fosilnim gorivima, promjene klima stakleničkim plinovima u atmosferi, pristupamo sve više za spas planeta OIE. Grad Otočac u suradnji sa stranom firmom pristupilo je za izgradnju vjetroturbina za vjetroelektranu s ciljem opskrbljivanja električnom energijom područje Gacke i šire, a biti će izgrađena na području grada Otočca u okolnim naseljima koji su na većoj nadmorskoj visini. Ova investicija s davanjem koncesije bit će dodatni prihod u proračunu grada Otočca. Vjetar je najisplativiji izbor energije u sadašnjosti i energija je budućnosti, te smanjuje potrebe za uvoženjem iz drugih zemalja.

Energija biomase ili bioenergija – je sva biorazgradiva organska materija koja se dobiva iz biljaka, životinja, drva, komunalnog i industrijskog otpada, a koristi se za dobivanje toplinske i električne energije, te bioplin i tekuća goriva, biodizel i bioetanol. U OIE spadaju bioelektrane – toplane na biomasu koje proizvode električnu i toplinsku energiju i korite kao primarni izvor energije. Biomasa se koristi od samih početaka čovječanstva odnosno civilizacije, ne može se potrošiti sve dok postoji život na Zemlji. Koristan je protiv klimatskih promjena i očuvanja okoliša zbog povećanja ljudi na Zemlji. Koristi se za smanjenje štetnih tvari, koristi zaštitu tla i voda i bioraznostivosti, ne može se potrošiti i svakodnevno je dostupan. Obnovljivost energije biomase je njena glavna prednost. Bioenergija se koristi i u industriji, a dostupan je izvor energije u ekonomskom i ekološkom obliku bilo gdje, te se može podijeliti na drvenu, biljnu i organsku biomasu. Drvena biomasa su drva za ogrjev i ostali kruti otpad. Biljna biomasa prerađuje se prešanjem. Organska biomasa je životinjski otpad i ostaci komunalnog otpada iz kućanstava.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Isto, str. 3-9.

¹⁸⁷ Isto, str. 12-15.

„U RH je biomasa neiskorišteni energetska izvor i sirovina. Ona je sirovina za dobivanje ekološkog goriva iz domaćih šuma, i čak 50% jeftinija je od lož ulja i 30% jeftinija od plina.“¹⁸⁸ Uporabu biomase treba poticati za energetske potrebe u toplanama i elektranama.

Tablica 1. Energetska iskoristivost peleta u usporedbi s uljem za loženje

2 kg peleta = 1 lit ulja za loženje
1,85 kg peleta = 1 m ³ zemnog plina
650 kg peleta zauzima 1m ³ prostora
3 m ³ peleta = 1000 lit ulja za loženje
Potrošnje peleta 1 kg/h = 5 kW snage

Izvor: Gospodarski list br. 15/2016, od 15. kolovoza 2016., Peleti iz biomase – energetska snaga istočne Hrvatske, Zagreb, 2016.,str. 7.

Energija vode – hidroenergija – je najznačajniji OIE služi za dobivanje proizvodnje električne energije u hidroelektranama iz vodotoka i rijeka i u uporabi je od davne prošlosti. Hidroelektrane ne zagađuje okoliš, a ekonomski su prihvatljivi i uklapaju se u prirodni okoliš. Kako u RH tako i u LSŽ i Gackoj dolini postoje velike i male hidroelektrane i u pripremi je slijedeća izgradnja na rijeci Gackoj.

U prošlosti na području Gacke doline još davne 1935. godine sagrađena je elektrana snage 100 kW 104 KS u Švici na slapovima Gacke. Južni krak Gacke tekao je prema Švici, Gornjem jezeru stvarajući slapove i tekući dalje u Donje jezero i poljem do ponora gdje je ponirala. Mala hidrocentrala opskrbljivala je strujom Švicu, Otočac i mnoga prigradska naselja. Od 1939. godine hidrocentrala je služila i napajala je strujom mlinice i pilane u Švici. Kada je rijeka Gacka preusmjerena u akumulacijsko jezero u Gusić polju, odlazila je dalje tunelom na turbine HE Senj. Hidrocentrala u Švici je zatvorena je 1961. god. Koristile su za proizvodnju električne energije iz vodotoka rijeka i akumulacijskih jezera. Svoju kinetičku energiju vode pretvaraju u mehaničku energiju vrtnjom rotora, a zatim u električnu energiju u generatoru. Proizvedena električna energija prenosi se na elektroenergetsku mrežu do potrošača.¹⁸⁹

Energija vode ili hidroenergija ima kinetičku energiju potrebnu za pokretanje turbina protokom toka vode. Potencijalnu i kinetičku energiju stvara energija vode u hidroelektranama i zatim je

¹⁸⁸ Gospodarski list, br.15/2016. od 15. kolovoza 2016., Peleti iz biomase – energetska snaga istočne Hrvatske, Zagreb, 2016., str. 7.

¹⁸⁹ Baština u nestajanju – Izložba KOŽARA I OTEKS, str. 5.

pretvara u električnu energiju. Hidroelektrane se mogu graditi na rijekama gdje je velik vodostaj, ali i na akumulacijskom jezeru, u planinskim i brdskim predjelima i u nizinama.¹⁹⁰

Energija Zemlje – geotermalna energija – podzemne vode - je energija dobivena iz vruće vode – topline zemljine jezgre, tj. unutrašnja energija Zemlje (jezgra, plašt i kora), a služi za korištenje toplinske i električne energije. Pojam geotermalna kao riječ dolazi od grčkih riječi *geo* – zemlja i *therme* – toplina i ima značenje - toplina Zemlje. Toplinska energija Zemlje odnosno geotermalna energija je OIE. Osnovni čimbenik koji iz unutrašnjosti Zemlje prenosi toplinu na površinu naziva se voda ili para. Ova energija može se iskoristiti na dva načina: Izravno služi za korištenje u zdravstvene i turističke svrhe kao toplinska energija. GTE koristi se u nestabilnim područjima, a služi se u toplicama i lječilištima, za grijanje i rekreaciju. Indirektno služi za proizvodnju električne energije u geotermalnim elektranama. GTE ima veliku prednost jer je trajan obnovljivi izvor, jeftin i stabilan. GTE ima nedostatke ili slabosti da je vruća voda na velikoj dubini i da je na Zemlji malo takvih mjesta, a nalaze se u vulkanskim zonama litosfernih i tektonskih ploča, tj. na nestabilnim područjima.¹⁹¹

Energija mora: Energija plime i oseke i energija valova. Energija plime i oseke – javlja se zbog gravitacijske sile Sunca i Mjeseca na Zemlji koja djeluje na vodu u oceanima, a služi za dobivanje električne energije u elektranama. Ovakve elektrane mogu raditi samo u vremenu podizanja plime, jer su plima i oseka prirodna pojava. Energija valova – je oblik mehaničke energije koja nastaje na morskim pučinama nad kojima pušu stalni jaki vjetrovi uzrokovani energijom Sunca, a služi za pretvorbu iz energije valova u električnu energiju. Obje energije su obnovljivi izvori energije.¹⁹²

Sunčeva energija je osnovni pokretač za dobivanje obnovljivih izvora energije, a dolazi od energije Sunca, a geotermalna energija i energija plime i oseke od nje ne potječu.¹⁹³

¹⁹⁰ Uvod Obnovljivi izvori energije, PDFSLIDE World, str. 15-16.

<https://pdfslide.tips/documents/obnovljiviizvorienergije-592b90c4145bd.html>

posjećeno 25.10.2015.

¹⁹¹ Uvod Obnovljivi izvori energije, PDFSLIDE World, str. 17-20.

<https://pdfslide.tips/documents/obnovljiviizvorienergije-592b90c4145bd.html>

posjećeno 25.10.2015.

¹⁹² Isto, str. 20-22.

¹⁹³ Isto, str. 17.

7. ZAKLJUČAK

Svaka regija, kao i Gacka dolina ima svoje posebnosti, vrijednosti, svoj identitet kojeg je prošlost i povijest stvarala i odredila svoj put, svoje mjesto na ovoj planeti. Tako je regija Gacke – Gacka dolina prolazila kroz tisućljetna vremenska razdoblja, formirala se i uklapala i stapala se sa ljudima, prirodom i odolijevala vremenu, osvajanjima, pokoravanjima, ratovima, ali uvijek ostajala ovdje. Dala je pečat nesalomljivoj duši da ostavi trag prošlog vremena sadašnjim, ali i budućim generacijama i da ostavi svoje nasljeđe u nasljedstvo za baštinjenje. Sve što je stečeno je naša baština, naše povijesno, prirodno, kulturno i tradicijsko nasljeđe koje je dijelom načinila priroda, djela ljudskih ruku, povijesna vrela i usmena predaja. Na našem baštinjenju nasljedstva leži ogromni potencijal njenog značaja i uloge u razvoju turizma, njene valorizacije i vrednovanja, očuvanja, zaštite, vizije budućnosti sa prirodnim resursima, biti u koraku s vremenom, imati predodžbe i smjer koji bi trebao biti cilj u budućnosti. Vizija baštine proteže se kroz sva poglavlja baštine, od povijesne, kulturne, tradicijske i prirodne i stvara jednu okosnicu svoga nasljeđa, svoga identiteta u arheološkim nalazima, lokalitetima, ostacima utvrda, spomenicima, natpisima u kamenu, raznim vrelima, ali i živućoj baštini na prostoru Gacke, kao što su usmena predaja, jezik – čakavski dijalekt, gacki govori, tradicijska umjetnost – glazba, pjevanje, ples i odijevanje, tradicijski obrti i graditeljstvo, prehrana i običaji. Proteže se i na razvijanje drugih vidova napretka digitalizacijom, sve u sinergiji sa baštinom u različitim vrstama turističkih ponuda u primarnom i sekundarnom turizmu. Kod različitih tipova kulturnih turista dolazi i različita potražnja za kulturnim događanjima, izboru destinacije i s određenom namjerom posjete neke regije, kao regije Gacke da uživaju u odmoru sa različitim ponuđenim sadržajima, od razgledavanja kulturne i prirodne baštine prisustvovanja sportskim i tradicijskim manifestacijama, izložbama, uživanju u prirodi, konzumiranju tradicijskih jela i upoznavanju gastro-kulture i običaja Gackog kraja. Gacki kraj na samom početku njenog prostornog postojanja obilježila je prapovijest prije 6. tisuća godina pr. Kr. od Lasinjske kulture iz eneolitika i osebujne tisućljetne Japodske kulture prije 3 tisuće godina pr. Kr, od kasnog brončanog do mlađeg željeznog doba, sve do romanizacije, gubitka svoga teritorija i svoje samostalnosti, kulture, običaja i identiteta i asimiliranja sa političkim poretkom Rimskog carstva. Njihovi artefakti – arheološki predmeti i nalazi smješteni su u zavičajni muzej Gacke Otočac koji vodi brigu o prirodnoj, kulturnoj pokretnoj i nepokretnoj, materijalnoj baštini, kao trajno izložbeni muzejski predmeti koji svjedoče o ostacima Japodske kulture kao materijalno svjedočanstvo, identitet koji daje uvid prostora i vremena u kojem je nastao i korišten, njihov nastanak, zanati, umijeća duhovna kultura i običaji. Kao takvi izgubili su svoju prvotnu svrhu i

ulogu, ali su dobili baštinsku, svrsishodnu, prezentiranu široj javnosti. Kao i muzejski predmeti i trajna arhivska građa kao materijalna pokretna kulturna baština pohranjena je u raznim pismohranama institucija regije Gacke. Građa je dio blaga, neotuđivo je pravo naroda da svoju baštinu očuva i koristi za povijesna, kulturna, znanstvena istraživanja i ostale potrebe društva. To je svjedočanstvo o povijesnoj egzistenciji, identitetu i pravu naroda i pojedinca. Arhivske građe nastajale su i dalje nastaju u životu i povijesnom razvitku jednog naroda, kao naroda u Gackoj, na njegovom geografskom području. Kao takva svjedočanstva tijekom povijesti u Gackoj, o njenom nastanku i razvoju svjedoče i važne osobe, razni povijesni događaji i kulturne činjenice koje su vezane za prostor Gacke i Otočca i njenih ljudi i drugih osoba, te ostala prepoznatljiva u svom etimološkom okviru u Gačanskom parku hrvatske memorije (knjiga u kamenu), prikazana na kubusima, skulpturama o svjedočenju života i rada ljudi na ovom prostoru, njihovoj povijesti, porijeklu i identitetu, povijesnim događajima, uklesana tekstem i crtežom u kamenu, napisana glagoljicom, grčkim alfabetom i latinicom. Park je postao komunikacija predstavljena čovjeku u suvremenom društvu. Sama povijest Gacke od prvog naziva Gacka i pojave Gačana od 9. st. do 21. st., njena prostorna identifikacija kao jedna od najstarijih tradicijskih hrvatskih pokrajina iskazuje se njena bitna suvremena regionalna samoidentifikacija. Njenim samobitnim položajem od prve pojave formiraju se i knjižnice, tj. od nastanka i razvoja pisma, jezika i knjiga prošlo je tisuće godina kroz mnoga vremenska razdoblja u povijesti civilizacije, od Sumerana, Egipćana do današnjih dana. Da bi došli do saznanja kako nastaju knjige i knjižnice, moramo se vratiti u prošlost povijesti pisma i razvitka čovjeka i stupnja razvijenosti njegovog napretka u izumu pisma. Na prostoru Gacke i Hrvatske u prošlosti koristilo se pismo uglata glagoljica kojom je napisana Baščanska ploča na hrvatskom jeziku, čakavskom narječju na kojoj se spominje Otočac. Danas je glagoljica postala dio nacionalne baštine u Hrvatskoj, te i u Gackoj kojoj se pristupa za prenošenje, edukaciju i njegovanje pisane riječi i time dalo punu afirmaciju knjizi, tiskanju knjiga, ali i stvaranju i otvaranju novih knjižnica za daljnje širenje pismenosti. U knjizi je utkana sva mudrost, duh i znanje od prvih zapisa do danas. U razvitku Gacke su nastajale razne čitaonice, knjižnice koje su postale okosnica kulturnog i narodnog događanja, čuvanja kulture, hrvatskog jezika, narječja, dijalekata i pismenosti. Tradicijska nematerijalna kulturna baština Gacke doline, stvarala se i stapala sa narodom, životom i običajima. Stvarala je svoj lokalni identitet kroz stoljeća u europskim konotacijama. Svaki kraj ima svoj jezični vokabular, jezični identitet kao što ga ima i Gacka, raznovrsna Gacka čakavština – gacki čakavski govori, po čemu je i što ga čini posebnim i jedinstvenim. Svako narječje i dijalekti jednog kraja čini narod ono što jest, jer jezik je bio i ostao svjedok jednog naroda, kolijevka njegovog identiteta. Sudbinu i život naroda

prati njegov jezik, govor, narječje i dijalekti. Jezik je najmoćnije oružje koje progovara i kad su riječi nijeme!

Kako brinemo o jeziku, u životu nas okružuju i druge vrijednosti naše tradicije kao što su glazba, plesovi, kola, narodne nošnje, instrumenti, tradicijski obrti i graditeljska baština, autohtona prehrana, specijaliteti kraja, duhovni život i običaji. U pokrajini Gacke kako ga zovustari žitelji Gacke, obiluje prekrasnom prirodom smještenoj u dinarskoj zoni ili arealu, u oazi mira, žubora vode, cvrkuta ptica i ljepote što je priroda stvorila i dala čovjeku na baštinjenje. Od vrila Gacke – vode izvora života, teče rijeka kroz Gacko krško polje, Gacke, dom autohtonepotočne pastrve i riječnog raka, flore i faune, bioraznolikosti, biljni i životinjski svijet daje neprocjenjivu vrijednost i bogatstvo ovom kraju kojeg trebamo zaštititi. Tlo koje je najveće blago, neophodno životno dobro, održava kvalitetu vode, izvor sirovina i energije, u proizvodnjihrane, održivost ekosustava, ublažava klimatske promjene i akumulira ugljik kao najveći spremnik u tlu. Sve potrebe čovječanstva svode se na neophodne životne potrebe za vodom, hranom i energijom. Voda kao životni resurs, potrebna za razvoj ljudskog tijela, održavanje života, gospodarska je moć, prirodni resurs kojoj se pristupa za brigu o vodi, njenom raspolaganju i potrebe za vodom. Kako tlo i voda, tako i zrak u zemljinoj atmosferi štiti život od ultraljubičastih UV zraka što štetno djeluju na čitavi ekosustav. Zrak je neophodan za životsvih živih bića i ljudi na Zemlji. On okružuje planet i tvori atmosferu koja je u dodiru sa tlom, vodom i svim živim bićima. Štititi ozonski omotač, brinuti o zaštiti zraka, klimi i klimatskim promjenama, smanjenju stakleničkih plinova u atmosferi, potrebno je, jer udišemo zrak neophodan za život. Korištenje energije prirodnim resursima, štitimo klimu i ozonski omotač od stakleničkih plinova što ih stvaraju fosilna goriva. Obnovljive izvore energije, HR i EU i njene regije kroče sigurnim korakom u energetske svijet potrošnje energije koje se u prirodi obnavljaju energijom Sunca, vjetra, vode, biomase, geotermalne energije i dr. One pridonose očuvanje okoliša i u svim aspektima života imaju pozitivan učinak. Dobivaju se iz prirode i mogu se obnavljati, ne štete okolišu niti zdravlju ljudi. Nalaze se u našem okruženju i oduvijek su glavni čimbenici bioritma našeg ekosustava. OIE – obnovljivi izvori energije su u potpunosti iskoristivi izvori čijim će se korištenjem unaprijediti očuvanje okoliša, razvitak svih vrsta turizma u sinergiji sa baštinom, smanjiti stakleničke plinove u atmosferi, a sve u svrhu poboljšanja života na Zemlji.

Glavne komponente održivog razvoja leže i na činjenicama, lošim i dobrim, koje se događaju oko nas. S obzirom na sve veće elementarne nepogode, potrese, tsunamije, požare, klizišta, poplave, uragane, pijavice, vulkanske erupcije, previsoke i preniske temperature zraka, ugrožena je priroda, a s njome i čovjekov život. Čovjek je svemu tome dosta pridonio u

negativnom smislu svojim načinom života, zagađivanjem, uništavanjem, razaranjem, gomilanjem otpada, prekomjernim iskopavanjem, trošenjem i korištenjem resursa i sirovina iz Zemlje pa zbog toga mora doći do razornih katastrofa, a čud prirode čini svoje i vraća nam na najgori mogući način. Kako je bilo bez zagađenja u dalekoj prošlosti kada su se otkrivali kontinenti, tako je u vrijeme industrijske revolucije došlo do urbanizacije, materijalizma, rušenja i krčenja šuma, iskorištavanja pitke vode koje je sve manje, a napučenost ljudi na Zemlji je sve veća, ubrzane globalizacije, što je sve dovelo do degradacije okoliša. Promjena lica Zemlje sve je učestalija, a čovjek je ostao bez osjećaja stvarnosti između prirode, života i sebe. Sam čovjek ovakvim načinom života opustošit će našu plavozelenu planetu Zemlju, a sila prirode će svojom čudi učiniti svoj proces koji mi ne možemo zaustaviti. Priroda i zemlja daju sve čovjeku, a čovjek treba da je štiti i da živi u skladu s njom. Sve drugo je imaginarno. Stvarni svijet oko nas se odvija po zakonu prirode kojeg se moramo svi pridržavati jer ona je primarni čimbenik u opstanku čovječanstva u njoj. Štićenjem tla, vode, zraka i klime neprocjenjivo je za naš život, očuvati je od kataklizmi, epidemije, ispušnih plinova, pretjerane mobilnosti sve za oporavak planete, za ravnotežu ekosustava, korištenje prirodnih resursa i racionalno pristupanje planiranju i odlučivanju važnih strateških ciljeva i drugih smjernica na globalnoj kao i na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini. Takvi prirodni procesi utječu na cijeli svijet u globalu, pa tako i na Gacku dolinu koja je jedna svijetla točkica na karti svijeta i odupire se da je moćne sile svijeta nesmotrenim odlukama i postupcima ne iskoriste i zbog bogatog resursa pitke vode. Moraju se suočiti s nastalim problemima. Povijest je učiteljica života i uči nas da ispravljamo greške koje su učinjene obnavljajući i stvarajući zdraviji, bolji i ljepši život sa prirodom. Priroda je stvarala i oblikovala krajolike i život na zemlji kreirajući ih na najbolji mogući način. Ostavila je čovjeku da se prema njoj odnosi sa poštovanjem i brigom za očuvanje prirodnog okoliša i svih živih bića i opstanak ljudske vrste. Priroda je čudesna, zanimljiva, dragocjena, nepredvidljiva, divlja, surova, opora, nadahnjuje, opuštajuća, prekrasna, čarobna i tajnovita gdje god da se nalazila na planeti Zemlji. Ti čudesni prizori prirode koji su dio našeg života, bioritma i čitavog ekosustava što nas okružuje, čini cjelinu kojoj svi pripadamo. Bez prirode nema života, niti na zemlji, u zemlji, na vodi, u vodi, niti u zraku. Snagom što priroda stvara i oblikuje, jedinstveni je fenomen što je čovjekovom oku i umu ponekad nestvarno, imaginarno, ali ipak upečatljivo i vrijedno divljenja. Toliko je raznovrsnih prirodnih i kulturnih ljepota koje su svake na svoj način zanimljive te daju svakom od nas širok izbor uživanja i razgledavanja ljepota što ih je priroda stvorila igrom vode, kamena, pijeska, lave, leda, sunca, vjetra, kiše...

Uživajući u svakom trenutku što priroda stvara i razara, oblikuje stotinama i milijunima godina, daje snagu, moć, život, ritam, bioritam, aktivnost, mirovanje, toplinu, hladnoću, svjetlost i tamu, mir, tišinu, eho, buku, zvuk, fatamorganu i ljudsko biće ostavlja bez daha, zamišljenog usred izvora stvaranja originalnih djela. Ta jedinstvena ljepota koja je stvorena čudom prirode u prekrasnoj Gackoj dolini, u županiji, diljem Lijepe naše i u drugim zemljama svijeta, čine raznovrsnost života ljudi željnih putovanja, avanture, odmora, uživanja i ispunjenja životnog sna, istraživanja, u traženju životnog iskustva i zadovoljstva, izgrađujući vlastiti smisao života. Sve što je stvoreno, što je priroda podarila čovjeku, živom biću da uživa i koristi sve ljepote i raznolikosti parkova, krajobraza, geomorfoloških i hidroloških spomenika, vode, izvora, botaničkih, ornitoloških, posebnih zooloških rezervata, šumske vegetacije u prašumi, krša, dolina, polja, šuma, stijena, podzemnih speleoloških objekata, špilja, jama, ostaje u vlasništvu zemlje, njenim sadašnjim i budućim generacijama posjetitelja, a priroda će se i dalje igrati i stvarati čarobne slike krajolika, slikajući ih u tisućama boja i izvodeći šumove i zvukove što putuju prostranstvima, dolinama planinama, špiljama, šumama, rijekama, morima, jezerima, potocima. Svatko tko želi zdrav i sretan život, pun ljepote i iznenađenja, treba raditi na očuvanju cjelokupne baštine, a očuvanje prirode i prirodnog okoliša, onako kako nam je priroda stvorila i dala na korištenje i baštinjenje, bez uništavanja prirodne ravnoteže već življenja s njom u sinergiji, poštujući je, u suprotnom, priroda će nam jednog dana sve to vratiti na isti način. Značaj i uloga baštine u razvoju turizma Gacke doline je očuvanje, valorizacija, briga i njegovanje kulturne i tradicijske baštine, očuvanje prirodne baštine, prirode i okoliša, prirodnih resursa, njenog bogatstva i vrijednosti, opstanka života i zaštite zdravlja, očuvanje mira, jer ovisimo o zakonima prirode i svemira.

SAŽETAK

Značaj i uloga baštine u razvoju turizma Gacke doline bazira se na našem povijesnom, prirodnom, kulturnom i tradicijskom nasljeđu i drugim turističkim ponudama.

Potencijal grada Otočca i Gacke doline prezentira se u predstavljanju svojih znamenitosti, prirodne ljepote, sporta, rekreacije, manifestacija, folklor, vode, šume i čistog zraka. Takvu ljepotu i vrijednost, kulturnu i prirodnu, treba valorizirati, zaštititi, očuvati, imati cilj i viziju za budućnost i znanje o baštini, biti jedinstven, originalan i prepoznatljiv. Povijest je odredila identitet grada, Gacke doline, od prapovijesti do danas. Povijest prošlosti ostavila je iza sebe bogatu i trajnu baštinu u arheološkim nalazima, na kamenu, u vrelima, arhivima, knjižnicama, crkvama i drugim sakralnim objektima, utverdama, kulama, tradicijskom graditeljstvu, spomenicima u materijalnoj pokretnoj i nepokretnoj kulturnoj baštini. U tradicijskoj nematerijalnoj kulturnoj baštini Gacke doline živi narodna predaja, izvorni jezik, narječje i dijalekti – Gacki čakavski govori, umjetnost, glazba, tradicijski obrti, prehrana, duhovni život i običaji.

Sva baština nalazi se u prirodi, u zemlji, na zemlji, u dolini i krškim poljima okružena brdima, šumom, rijekom Gackom i njenim *vrilima* – izvorima, bioraznolikošću, florom i faunom, biljnim i životinjskim svijetom.

Značaj i uloga baštine u razvoju turizma je zaštititi i baštiniti kulturu i tradiciju, zaštititi prirodu i okoliš i sve prirodne vrijednosti. U sudjelovanju važne su državne institucije za zaštitu baštine kao i jedinice lokalne i regionalne samouprave. Zajednički cilj razvoja turizma je dobra strategija za prosperitet naroda, grada i Gacke doline, smješteni u najljepšem kutku svijeta.

KLJUČNE RIJEČI: Kulturna, povijesna, tradicijska i prirodna baština, valorizacija – vrednovanje, zaštita i očuvanje kulturnih dobara i prirode, uloga baštine u turizmu.

SUMMARY

The significance and role of Heritage in the Development of Tourism in the Gacka Valley

The significance and role of Heritage in the Development of Tourism in the Gacka Valley are based on our historical, natural, cultural and traditional inheritance and other offers of tourism. Town and the Gacka Valley potentially presents numerous attractions such as natural beauty, sports, recreation, manifestations, folklore, waters, forests and clean air. These values, cultural and natural are in need of valorization and protection. The history provided identity for Gacka Valley from prehistory to today. The past history left behind rich heritage of archaeological finds, archives, libraries, churches, sacred buildings, fortifications, art, music, traditional trade, cuisine, religious of life and customs and biological biodiversity, both flora and fauna.

The significance and role of heritage in the development of tourism is recognized at every stakeholder level the development of tourism in the Gacka valley requires a well-developed strategy in order to promote the development of the region while preserving cultural and natural resources.

KEY WORDS: Cultural, historical, traditional and natural Heritage, Valorization, Protection and conservation of cultural properties and nature, role of heritage in tourism

LITERATURA

Knjige:

1. Arhivistika za djelatnike u pismohranama, Priručnik, Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1992.
2. BAKARIĆ, L.: Japodska kultura, Arheološki muzej u Zagrebu, Pretpovijesna zbirka, Vodič, Zagreb, 2004., str. 87-115.
3. BAKARIĆ, L.: Kultura pretpovijesnih Japoda u Gackoj, Grad Otočac 4, Otočac, 1998., str. 7-30.
4. BALEN-LETUNIĆ, D.: JAPODI, Matica Hrvatska ogranak Ogulin, Ogulin, 2006., str. 67-75
5. Baština u nestajanju – Izložba OTOČKA PIVOVARA, GPOUO, Otočac, 2017.
6. Baština u nestajanju – Izložba KOŽARA I OTEKS, GPOUO, Otočac, 2018.
7. Baština u nestajanju – Izložba COSMOCHEMIA, DIP/INO, GPOUO, Otočac, 2019.
8. BIONDIĆ, B., BIONDIĆ, R.: Hidrologija dinarskog krša u Hrvatskoj, Sveučilište u Zagrebu, Geotehnički fakultet, Varaždin, 2014.
9. ČAPO, ZMEGAČ et.al.: Hrvatska etnografija, Matica Hrvatska, Zagreb, 1998.
10. DIMITRIJEVIĆ, S., TEŽAK-GREGL T., MAJNARIĆ-PANDŽIĆ N.: PRAPOVIJEST, Povijest umjetnosti u Hrvatskoj, Naprijed, Zagreb, 1998.
11. GACKA U SREDNJEM VIJEKU, Zbornik radova, Institut društvenih znanosti Dr. Ivo Pilar, Zagreb-Otočac, 2012., str. 309-362.
12. GACKA – Zemlja i voda – Turizam i baština, Broj 13., Zagreb, 2003.
13. Gacko pučko otvoreno učilište Otočac, Vodič kroz stalni postav Muzeja Gacke, Otočac, 2014.
14. Gacko pučko otvoreno učilište Otočac, Katalog stalnog postava Etnografske zbirke Muzeja Gacke, Otočac, 2014.
15. Gačanska tradicijska kuharica, Povratak zaboravljenih okusa, Hrvatska gospodarska Komora Zagreb, Zagreb, 2005.
16. GOMERČIĆ, M.: Utvrda Fortica u Otočcu, Grad Otočac 5, Otočac, str. 55-63.
17. GOMERČIĆ, V.: Gradska knjižnica Otočac, Grad Otočac 2, Otočac, 1996., str. 65-69.
18. HIŽMAN, Z.: Uvod u zaštitu okoliša, III. dopunjeno izdanje, Zagrebačko učilište, Zagreb, 2015., str. 1-43.
19. IVANOVIĆ, J.: Priručnik iz arhivistike, I dio, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2010.

20. Knjižica znanja – Hrvatski centar za autohtone vrste riba i rakova krških voda – Otočac
21. KRANJČEVIĆ, M.: Obnova sakralnih objekata u Gackoj, Poziv, poslanje i služenje, Zbornik Gospićko-Senjske biskupije, Gospić, 2017.263-292.
22. KRANJČEVIĆ, M.: Tradicijsko graditeljstvo u Kompolju, Grad Otočac 5, Otočac, 1999.
23. KRANJČEVIĆ, M.: Sprave za vožnju po rijeci Gackoj, Grad Otočac 6, Otočac, 2001. str.239-244.
24. KRANJČEVIĆ, M.: Nešto o otočkom parku, Grad Otočac 7, Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke GPOUO, Otočac, 2003, str. 283-319.
25. KREŠIĆ, G.: Trendovi u prehrani, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2012, str. 27-45.
26. KRZNARIĆ, M.: Mitrički spomenici i Mitraizam u Gackoj, Grad Otočac 5, Otočac, 1999. str. 21-54.
27. LELAS, V.: Procesi pripreme hrane, Golden marketing – Tehnička knjiga Zagreb, 2008., str. 31-76.
28. LJUBOVIĆ, E.: Popisi vojnih posada tvrđavnih naselja Otočac, Brlog i Prozor, Grad Otočac 5, Otočac, str. 70.
29. MACAN, T.: Hrvatska povijest: pregled, Matica Hrvatska, Zagreb, 1995.
30. MAROEVIĆ, I.: Uvod u muzeologiju, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 1993.
31. OLUJIĆ, B.: POVIJEST JAPODA, Pristup, Srednja Europa, Zagreb, 2007.
32. PAVLIČEVIĆ, D.: Povijest Hrvatske, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2000.
33. POSAVEC, S.: Štetnosti, Zagrebačko učilište, Zagreb, 2009.
34. PRŠA, J.: Narodna nošnja Gacke, Grad Otočac 3, Otočac, 1997., str. 121-130.
35. PRŠA, J.: Kuterevska dangubica, Grad Otočac 6, Otočac, 2001., str. 225-237.
36. PRŠA, J.: Mlinice i mlinačenje na Gackoj, Grad Otočac 4, Otočac, 1998. str. 85-99.
37. RADERMACHER, F. J.: Ravnoteža ili razaranje, Intercon-Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2003. str. 66-80.
38. RUPČIĆ PETELINC, S.: Zaštita zraka, Zagrebačko učilište, Zagreb, 2015.
39. SAMOVAR, L.A., PORTER, R.E., McDANIEL, E.R.: Komunikacija između kultura, „Naklada SLAP“, Jastrebarsko, 2013.
40. SMOTRA FOLKLORA – Katalog, GPOUO, Otočac, 2018.,2019.
41. STULLI, B.: Arhivistika i arhivska služba – studije i prilozi, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1977.
42. ŠAFAREK, G., ŠOLIĆ, T.: Rijeke, Izdavačka kuća VEDA d.o.o., Križevci, 2011.

43. ŠTEFANAC, M. Ć.: GACKA Europska kraljica boje opala, Katedra Čakavskog sabora Pokrajine Gacke, Otočac, 1999.
44. TENČIĆ. S.: Izrada tekstila i oblikovanja odjeće u Gackoj, Grad Otočac 7, Otočac, 2003., str. 169-212.
45. VOLENEC, D.: O pismu, knjižnicama i knjigama, Knjižica je prilog časopisu MEDIJANI br. 150., Zagreb, 2010.
46. VRILO – Godišnjak Župa otočkog dekanata, Otočac, 2016., str. 243-273.
47. VRILO – Godišnjak Župa otočkog dekanata, Otočac, 2017., str. 239-245.
48. VRILO – Godišnjak Župa otočkog dekanata, Otočac, 2019., str. 140-146.
49. VUKELIĆ, M.: Jelav, Grad Otočac 8, Otočac, 2005., str. 115-122.
50. ŽIVKOVIĆ, Z.: Hrvatsko tradicijsko graditeljstvo, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb, 2013.

Znanstveni članak:

1. Lasinjska kultura, Lea Čataj, Hrvatski restauratorski zavod, Povratak u prošlost – Bakreno doba u sjevernoj Hrvatskoj, Zagreb, str. 25-47.

Propisi:

1. Gospodarski list, br.15/2016. od 15. kolovoza 2016., Peleti iz biomase – energetska snaga Istočne Hrvatske, Zagreb, 2016., srtr. 7.
2. Strategija razvoja grada Otočca 2019.-2023., Otočac, 2019.
3. Strategija razvoja turizma grada Otočca i Gacke, Otočac, prosinac 2019.
4. Uredba o uredskom poslovanju, N.N. 75/2021. (N.N. 07/2009.)
5. Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, N.N. 61/2018.

Novinski članak:

1. Glas Koncila, Katolički tjednik, broj 51-52., Zagreb, 2013.

Internetske stranice:

1. <http://www.glasgacke.hr/?ispis=detalji&novost=9394&kat=71> 02.10.2015.
2. <http://www.glasgacke.hr/?ispis=detalji&novost=20493&kat=71> 23.07.2017.

3. <https://glaslike.hr/?ispis=detalji&novost=20261&kat=71> 14.02.2020.
4. <https://hkm.hr/kultura/monografija-putovima-frankopana/> 12.08.2019.
5. <https://www.info.hazu.hr/povijest/bascanska-ploca/> 02.09.2021.
6. <https://otogron.wordpress.com/feed/> 07.06.2019.
7. <https://lako.com.hr/2017/03/31/otocac/> 30.04.2020.
8. <https://lika-online-com/pisani-kamen-star-18-stoljeća/> 27.08.2019.
9. <https://www.otocac.hr/novosti/gradski-park-u-otoccu-najuređeniji-park-kontinentalne-hrvatske-321> 15.01.2021.
10. <https://pdfslide.tips/documents/obnovljiviizvorienergije-598b90c4145bd.html> 25.10.2015.
11. www.prirodahrvatske.com/krska-polja/ 25.03.2020.
12. www.ad-beskraj.hr/petrova-gora-prvi-hrvatski-park-tamnog-neba 06.04.2020.
13. www.cro-eu.com/forum/index.php?topic=80.0 15.01.2021.
14. www.lika-express.hr/drustvo/iznimno-vrijedno-arheološko-otkriće-u-otočcu 30.04.2020.
15. www.np-sjeverni-velebit.hr/posjeti/okolica/gackadolina/ 14.02.2020.

POPIS TABLICA

Tablica	Stranica
1. Energetska iskoristivost peleta u usporedbi s uljem za loženje	99

POPIS ILUSTRACIJA

Popis slika

Slike	Stranica
1. Panorama grada Otočca u Gackoj dolini	5
2. Spiralno naočalasta fibula	17
3. Japodska ogrlica od staklene paste	17
4. Baščanska ploča	24
5. Otočac – grad na vodi - Ottozez J. W. Valvasora	26
6. Fortifikacija zida trokutaste utvrde Fortica na brdu Fortica	34
7. Hidrocentrala u Švici	48
8. Gačanski park hrvatske memorije Otočac	52
9. Coklja iz Gacke	60
10. Gacka plav i mlinice na Majerovom vrilu	67
11. Gačanska starinjska masnica	74
12. Švički slap	77
13. Rijeka Gacka i Gacko polje u Gackoj dolini	80
14. Potočna pastrva u rijeci Gackoj	81
15. Centar za autohtone vrste riba i rakova krških voda Otočac sa izvorom Pećina	82

ŽIVOTOPIS

Osobni podaci

Ime i prezime	Marina Majnarić
Adresa	Luka 36, 53220 Otočac
Datum i mjesto rođenja	17.06.1964.
Stručna sprema	viša stručna sprema
Telefon	053/ 773 336
Mobilni telefon	091/ 732 9403
E-mail	marina.majnarić@gmail.com

Školovanje

2015 -	Sveučilište u Zadru, Odjel za turizam i komunikacijske znanosti, Diplomski studij Kulturna i prirodna baština u turizmu
2001 – 2008	Veleučilište u Rijeci, Upravni odjel, Stručni studij upravnog prava, upravni pravnik i stručna prvostupnica javne uprave, bacc. admin. publ.
1979 – 1983	COIUO Otočac, Inokorespondent, ekonomska struka, jezično usmjerenje, SSS

Strani jezici

	Engleski jezik
Čitanje	vrlo dobro
Pisanje	vrlo dobro
Govor	dobro
	Njemački jezik
Čitanje	dobro
Pisanje	dobro
Govor	slabo

<u>Računalne vještine</u>	dobro korištenje Microsoft Word, Excel, Power Point, Internet
<u>Osobne karakteristike</u>	komunikativna, odgovorna, uporna, savjesna, tolerantna, strpljiva
<u>Hobi</u>	pisanje, čitanje, šetnja u prirodi, enigmatika, izrada rukotvorina
Vozačka dozvola	od 1995. god.
<u>Radno iskustvo</u>	
7 god. do 1992.	Ugostiteljski objekti na moru, Rab, Novi Vinodolski, Crikvenica, poljoprivredno osiguranje
1992-1994-2001	Općina Otočac - Županija Ličko senjska
2001-2020	Ured državne uprave u Ličko senjskoj županiji Ispostava Otočac
2020-	Županija Ličko senjska

Ostale informacije

- Autorica zbirke poezije iz Domovinskog rata, vlastita naklada, Otočac, 2015.
- Tri zbirke poezije u pripremi za tisak
- Objavljivanje poezije u listu Luč OŠ, katoličkom godišnjaku Vrilo, u zbirci slušatelja HRO
- Razna sportska natjecanja u atletici, stolni tenis...
- Igrala košarku za KK Sloga Otočac – Hrvatska liga zapad
- Bila članica vokalne grupe „Sibireja“ Otočac
- Polaznica radionice sviranja tamburice i izrade coklji i suknenih čarapa 2019. i 2020. god.
- Dugogodišnji član dviju udruga, Društvo „Hrvatska žena“ Otočac od 1994. – dobrovoljne nestranačke i humanitarne društvene organizacije, domoljubne i katoličke orijentacije i član od 1997. u Aeroklubu „Krila Gacke“ Otočac
- Od 1998. godine član Svijeta knjige
- Volonter HCK Gradskog Crvenog križa Otočac od 2010. god. u izradi realističnog prikaza ozljeda za razna takmičenja na nivou grada, županije i šire povodom obilježavanja HCK
- OPG – Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo Otočac - uzgoj i prerada proizvoda na poljoprivrednom gospodarstvu